

634

E L S   F R A N C I S C A N S   A   C A T A L U N Y A

D U R A N T   E L   S E G L E   X I X

Per Isidor Cònsul

ELS FRANCISCANS A CATALUNYA

DURANT EL SEGLE XIX

Per Isidor Cònsul

ELS FRANCISCANS A CATALUNYA DURANT EL SEGLE XIX.

S U M A R I

* PRELIMINARS: LA TRADICIO FRANCISCANA A CATALUNYA (Pàg 5-17)

* CAP A L'EXCLAUSTRACIO

- L'orde franciscana a Catalunya abans de l'exclaustració
- 1834-1837. Els Decrets d'exclaustració
- Juliol de 1835. Revolució, foc i barbàrie
  - . Els fets de Reus
  - . Els fets de Barcelona
- L'escampada franciscana.

NOTES.

(Pàg. 18-52)

* L'EXPERIENCIA ITALIANA. DE L'EXILI A LA COL.LABORACIO

- Apunts de situació històrica
- Missions i estudis a l'ombra del franciscanisme italià.
- Els franciscans de la restauració i la seva relació amb el franciscanisme italià.
  - . Francesco Frediani i Cesare Guasti
  - . Marcellino da Civezza

NOTES

(Pàg. 53-88)

* EL CAMI DE LA RESTAURACIO

- Quatre apunts de situació històrica
- Impacte i militància de la Tercera Orde de Penitència
  - . Una tercerola exemplar: Teresa Morlans
- Altres activitats prèvies
  - . Francesc Mestres i el col·legi de S. Bonaventura a Barcelona i Badalona
  - . El col·legi de missioners de Sant Tomàs de Riudeperes.

NOTES

(Pàgs. 89-119)

* LA RESTAURACIO

- Preliminars
- La figura cabdal de Ramon Boldú
- Altres franciscans de la generació restauradora.
- Els camins de l'apologètica
  - . La "Revista Franciscana"
  - . La "Biblioteca Franciscana"
- El noviciat de Villareal. La província restaurada.

NOTES

(Pàg. 120-163)

* 1882. SETE CENTENARI DEL NAIXEMENT DE SANT FRANCESC

- Les orientacions de Roma. L'encíclica franciscana de Lleó XIII
- La campanya franciscana en la premsa religiosa a Catalunya: "Revista Franciscana", "Revista Popular" i "La Veu del Montserrat"

- . La temptació integrista de "Revista Popular"
- Els romiatges franciscans.
  - . A "Sant Francesc s'hi moria"
  - . Els altres romiatges franciscans.
- La bibliografia generada per l'efemèrides.

NOTES

(Pàgs. 171-214)

* ELS FRANCISCANS I L'ESGLÉSIA CATALANA DEL XIX

- Un plec de consideracions prèvies
- Les afinitats apologètiques i el divorci regionalista
- Algunes conclusions.

NOTES

(Pàgs. 215-238)

L'ORDE FRANCISCANA A CATALUNYA DURANT EL SEGLE XIX

FRELIMINARS: LA TRADICIO FRANCISCANA A CATALUNYA.

Abans de repassar la història del franciscanisme a Catalunya, a cavall de les turbulències del segle XIX, em sembla que pot ser suggestiu -si més no com a pòrtic d'introducció dels elements estrictament històrics- de considerar breument l'esplèndida tradició franciscana a Catalunya. Una tradició servida amb un riquíssim anecdotari, un grapat de rondalles i fins espurnes d'adagis i refranys, com el que popularitzà Verdaguer en un dels poemes -Lo Món Franciscà- de Sant Francesc: "Qui per fra, qui per germà/ tot lo món es franciscà". La riquesa d'aquesta tradició ha convertit el "poverello" d'Assís en la figura d'un personatge entranyable i casolà, i, d'altra banda, és a l'origen d'un embull que barreja la llegenda amb la història i que atribueix a sant Francesc un munt de fundacions, miracles i meravelles en terra catalana.

La base històrica d'aquest tresor de la tradició és la vinguda de sant Francesc a la Península Ibèrica, fet que admeten tots els biògrafs i historiadors franciscans. A la Vida primera de Tomàs de Celano (1), es parla de la il·lusió que tenia sant Francesc de missionar i predicar l'evangeli al Marroc i de la greu malaltia que li sobrevingué just a l'entrada de la Península Ibèrica. Malaltia que va impedir-li de continuar endavant i l'obligà a tornar a Itàlia. També a la Llegenda major de sant Bonaventura (2) es recull, més explícita encara, la vinguda del sant : va emprendre un viatge cap al Marroc amb l'objectiu de predicar l'Evangelí de Crist a Miramamolí i a la seva gent, i per aconseguir d'aquesta manera la palma del martiri. I era tan ardent aquest desig que, a desgrat de la debilitat corporal, s'avangava al seu company de peregrinació, i ebri d'esperit

volava rabent cap a la realització del projecte. / Però quan va arribar a Espanya, per designi de Déu, que el guardava per altres empreses més importants, li sobrevingué una greu malaltia que va impedir-li de dur a bon terme el seu anhel. (3). El mateix sant Bonaventura dóna referència detallada d'un miracle a Lleida (tant a la Llegenda major com a la Llegenda menor) (4), en la persona de Joan de Castro, molt semblant al que explica Tomàs de Celano, referit, però, al regne de Castella (5). Amb Les Fioretes de Sant Francesc comença el llegendari en sentit estricte. I Fioretti... és un document de la primera meitat del segle XIV, a cavall de la història i la fantasia (6). A l'entrada del capítol IV llegim: Al principi de tot de l'Orde, quan eren pocs germans i encara ni s'havien establert en mansions, sant Francesc anà, per devoció, a Sant Jaume de Galícia; l'acompanyaren alguns germans, un dels quals fou fra Bernat.(....) Havent-hi arribat i trobant-se durant la nit en pregària a l'església de Sant Jaume, Déu revelà a sant Francesc que havia d'establir moltes mansions a través del món, perquè el seu Orde havia de créixer i multiplicar-se en una gran multitud de germans. A causa d'aquesta revelació, sant Francesc començà a establir mansions en aquelles contrades... (7)

La vinguda de sant Francesc a terres peninsulars és datada pels biògrafs i historiadors de l'orde entre 1211 i 1215. Hi ha raonaments i explicacions per a tots els gustos i voluntats. Un dels primers en estudiar l'itinerari franciscà per la Península Ibèrica fou el teòleg irlandès Luke Wadding (1588 -1657) a Annales Ordinis Minorum (1635 - 1654), i estableix que el Patriarca visita primo Juliobrigam -Logronyo- olim Cantabrorum modo Castellae veteris, quam vocant urbem pervenit (8). Segons Wadding, sant Francesc vingué per terra i entrà per Navarra, seguint, segurament, la ruta de les peregrinacions compostelanes. Després de passar per Astúries i Lleó,

arribà a Galícia. Després donà el tomb cap a Portugal i per l'interior de Castella arribà a Aragó i Catalunya. Resulta, però, que els historiadors bol·landistes, a Acta sanctorum (?), són de l'opinió, tot i respectant l'autoritat i l'erudició de Wadding, que sant Francesc arribà per mar a la Península Ibèrica i desembarcà en algun port de Catalunya. L'historiador català del franciscanisme, el P. Jaume Coll (historiador franciscà que visqué a cavall dels segles XVII i XVIII), ho arrodoneix a gust de tothom. En la seva Chronica seráfica de la santa Provincia de Cathaluña de la regular observancia de nro. Padre S. Francisco. Desde su origen hasta el 1400 (1738), portat segurament pel zel casolà i l'amor al terrer, dona per fet que sant Francesc entrà per Catalunya. L'home, però, vol conciliar opinions i assegura, per això mateix, que el sant vingué en dues ocasions. La primera, el 1211 i la segona, el 1213. En el primer viatge no sortí de Catalunya i, quant al segon, segueix l'itinerari marcat per Wadding (10). Les tesis un punt heterogènies del Pare Coll tingueren continuïtat en un conjunt d'articles que publicà Ramon Boldú a la "Revista Franciscana" (11). No cal dir que la bibliografia sobre el tema és exuberant i que, en aquest pròleg no pretenem pas d'analitzar-la exhaustivament. A partir de Paul Sabatier (12), que fou renovador fonamental dels estudis franciscans, hom tendeix a donar la raó a la tesi de Wadding. El mateix Sabatier escriu que la missió fou entre la Pentecosta de 1214 i la de 1215 (13); i Leonard Boff, per citar un dels darrers estudis, suggereix també la data de 1213 (14).

Un altre problema és l'aspecte de fundació de convents o la quantitat de miracles i fets prodigiosos que recull la tradició popular de la vinguda de sant Francesc a la Península Ibèrica. Algunes cròniques li atribueixen la fundació d'un convent a Vitòria (15) i Tomás de Celano i sant Bonaventura un miracle a Valladolid (16). Val a dir, però, que és difícil de donar crèdit a les

fundacions conventuals, a desgrat de les visions compostelanes de Les Floretes.... Segurament sant Francesc no en va fundar cap en el viatge ibèric perquè es tracta d'uns anys que l'Orde encara no havia establert cases de convivència estable (17).

En realitat, l'itinerari franciscà en terres hispàniques s'ha bastit, fonamentalment, a partir de la tradició i amb l'ajut d'alguns documents escrits. Cal puntualitzar, però, que en bona mesura són documents que recullen aspectes i detalls del gruix tramès per la tradició. Així ho fou, per exemple, Emilia Pardo Bazán en la primera biografia franciscana de caire divulgatiu publicada a Espanya: San Francisco (Siglo XIII), (18). En el capítol que dedica al tema, la novel·lista parteix de Wadding i es deixa seduir pel laberint de les tradicions. Estableix així l'itinerari més fiable, tot i ser marcat, d'altra banda, per la dubtosa lògica de les fundacions, els miracles i els fets prodigiosos que el sant escampà per tota la geografia peninsular. Segons Emilia Pardo Bazán, Francesc d'Assís entrà per Navarra i passà per Burgos, Logronyo i Vitòria fundant un convent en cadascuna de les ciutats. Després continuà cap al nord i emmalaltí a Sant Sebastià. El sant, però, volia veure la tomba de sant Jaume i arribà fins a Galícia passant per Astúries i Lleó. El retorn fou per Portugal cap a Toledo, Madrid, Sòria i Catalunya. L'itinerari, repeteixo, és dubtós de la mateixa manera que ho són els llistats de fundacions i fets prodigiosos que la tradició popular li atribueix. Malgrat tot, els historiadors que hi han esmerçat més temps accepten que el camí seguit fou el marcat per les peregrinacions a Santiago de Compostela. Així ho explica, per exemple, el P. Atanacio López a Viaje de Sant Francisco a España (19), un dels estudiosos més documentats sobre aquest tema. El P. A. López insisteix en l'entrada des del sud de França en companyia d'un grup de pelegrins protegits, possiblement, per la tutela d'alguna

ordo de cavallers religiosos, templers o bé hospitalaris. Aquells anys, la creuada contra els albigesos feia molt perillosos els camins.

Segons l'itinerari descrit, Catalunya es troba a la cua del viatge peninsular de sant Francesc, tot i que és a la geografia catalana on han florit amb més abundència les tradicions (anècdotes, miracles i llegendes) protagonitzats pel sant d'Assís. Així ho puntualitza, poso per cas, l'estudi d'Emilia Perdo Bazan (20) i, tanmateix, aquest és el fet que serveix per argumentar la tesi del doble viatge a Catalunya. Aquest tresor de tradicions ha generat un feix important de bibliografia estrictament catalana sobre el tema. (21) S'ha de dir, però, que es tracta d'aportacions i articles amb una marcada tendència localista i en una defensa, sovint aferrissada, que -més enllà de l'encís poètic de la llegenda- vol donar tocs de rigor i autenticitat històrica a la tradició.

L'any 1928, amb motiu del set-cents aniversari de la canonització de Francesc d'Assís, el folclorista Valeri Serra i Boldú aplegà tots aquests aspectes en un estudi de síntesi, El pare sant Francesc i la tradició popular catalana (22). El folclorista urgellenc parteix de la prova d'alguns documents històrics per acreditar que la tradició franciscana a Catalunya es fonamenta en la història. El document de més interès, a part de la doble referència biogràfica de sant Bonaventura a la qual ja ens hem referit, és el fragment d'un diari d'un monjo anònim del monestir de Fontfreda que diu: E en est añ lo nostro abbat Sanxo fonch anat a la fillal de Poblet, e ana per fabular-hi lo frare Francesc de la Umbria e feyt coblada de Asis que havia sejour a Barchinona. E feu la via vacua, e lo Abbat de Poblet li digue ser luñ de la Abbadia e fent via a la nostra. E deballa lo coblada de Asis pei sos peus a Barchinona. E pue lart vengue a Fontfreda e longament fabula ab lo Abbat e de la

fabulació fonch feyta de res espirituals e de lo be de la religio. E ab sos peus parti e no saberen a via e cragueren ser ver hom de Deu e txyt pauper per ell. (23). Serra i Boldú recull el testimoni publicat per Mn. Josep Palomer a El pas de sant Francesc per Catalunya, amb el problema que s'endarrerereix encara un any; la data de la vinguda de sant Francesc a la Península Ibèrica. El dietari del monjo de Fontfreda fa referència a 1211.

L'anecdotari franciscà a Catalunya, a més de les referències de Lleida i altres punts que només esmentarem de passada, com ara el castell de Rodonyà, Sant Esteve de Cervelló, Sampedor o Cervera (24) té quatre nuclis de particular interès (Barcelona, Sant Joan Despí, Sant Celoni i Vic), que ressenyarem breument. La tradició situa, a Barcelona el fet prodigiós d'un corderet que el sant deixa a uns operaris que treballaven en una plaça perquè li guardessin. Els obrers, temptats per l'oportunitat d'una menja exquisida, se'l cruspiren i cremaren les restes en un forn. Quan el sant tornà, va obrir el forn i l'anyell sortí tranquil·lament. Serra i Boldú puntualitza que el fet succeí a l'espai urbà que uneix el carrer de l'Àglà amb el d'Escudillers Blancs, retolat encara Placeta de Sant Francesc. També recull el testimoni de Francesc Elcimenis referit a la predicació que feu sant Francesc a la ciutat de Barcelona i a la tradició que el fa fundador -si més no d'una manera intuïtiva- del convent minorític de la ciutat que començà a construir-se, segons Serra i Boldú, el 1219.

La tradició a Sant Joan Despí va lligada amb un casajot a pages, el Mas Codina (25), que estatjà una nit el sant quan anava de pas. L'hospitalitat de la família fou exquisida fins al punt que obligà sant Francesc a concedir la gràcia que mai més no s'extingiria el nom de can Codina. Per demostrar que la protecció encara dura, el mateix Serra i Boldú viatjà a San Joan Despí -el 1923- per demanar

detalls d'ara mateixa. El resultat és un enfilall fantàstic d'anècdotes i detalls que demostren, a bastament, que l'auxili del sant encara empara el llunatge dels Codina. Explica el folclorista que a l'habitació on dormia sant Francesc hi havia un altar amb llicència del papa Benet XV (data de 3 de juny de 1920), per celebrar-hi missa (26).

La tradició de Sant Celoni va lligada amb l'aparició misteriosa de vint-i-dos freres franciscans el dia de l'enterrament de l'amo de la casa Mas Pont que, en vida, havia tractat sant Francesc i s'havia compromès a estatjar-lo, sempre que caigués. (27)

La més coneguda, però, de les tradicions franciscanes a Catalunya es localitza a la Plana de Vic, concretament a l'indret encara conegut de "Sant Francesc s'hi moria", immortalitzat per un romanç de Verdaguier, el primer poema de muesa franciscana del poeta de Folgueroles. Segons la tradició, sant Francesc passava uns dies a Vic -una altra tradició relaciona aquesta estada vigatana amb uns senyals a la muralla (28)- i s'allunyava sovint de la ciutat per donar-se més fervorosament a l'oració. Un dia s'excedí en resos i penitències i caigué extenuat. Llavors fou ajudat per un pagès que li donà aigua fresca d'un pou. Agraït, el sant li digué que el pou d'aquesta aigua havia de ser anomenat "pou de la vida". En commemoració del fet hi fou bastida la capella de "Sant Francesc s'hi moria" (29).

Posats a espigolar trobaríem dotzenes de "Gorigs" referits al pas de Sant d'Assís per Catalunya, a més d'una notable rondallística i altres manifestacions literàries de cairent popular (30). Algu pot pensar, amb una lògica del tot coherent, quin és l'objectiu d'aquest pòrtic d'introducció a cavall sempre de la llegenda en un treball que vol ser històric. Senzillament, d'una banda deixar-ne constància i,

de l'altra, apuntar que més d'un aspecte d'aquest aparador tradicional va jugar un paper important en moments nuclears de la història franciscana del XIX a Catalunya. L'any 1882, poso per cas, quan l'església catalana, esperonada per una encíclica de Lleó XIII, es disposà a celebrar el set-cents aniversari del naixement de sant Francesc. Fou una efemèrides que obliga a girar els ulls cap a la tradició i el llegendar franciscà. Era una església que es redregava després dels ensurts i les ensulsiades dels dos primers terços del XIX i s'aferrava al passat tradicional per reivindicar el protagonisme que havia perdut. Els franciscans havien restaurat l'orde, a Catalunya, quatre anys abans, el 1878. L'eix fonamental de les festes amb motiu del centenari franciscà fou la peregrinació als llocs de tradició franciscana. Només a tall d'exemple: a l'ermita de "Sant Francesc s'hi moria" hi acudiren més de 35.000 peregrins (31). Fou un romiatge multitudinari i engrescador que enfortí, alhora, l'església catalana i l'orde com qui diu acabada de restaurar. D'altra banda, les tradicions franciscanes foren objecte d'estudis i protagonistes d'àmplies campanyes a la premsa religiosa catalana del darrer terç del XIX. Una part de l'estudi que segueix s'hi adreça de ple. Per tant, ara només cal tancar aquesta introducció que es justifica en el fet que la tradició franciscana peixà aspectes importants de la història de l'orde i de l'església catalana a partir del darrer terç del segle XIX.

NOTES

PRELIMINARS: LA TRADICIO FRANCISCANA A CATALUNYA.

- 1.- Tomàs de Celano va néixer cap a l'any 1200 i ingressà a l'orde franciscana cap a 1214, just quan sant Francesc tornava del viatge a la Península Ibèrica. Fou el primer dels biògrafs franciscans i redactà tres obres, la primera per encàrrec del Papa Gregori IX: Legenda prima, que acabà el 1229, Legenda secunda, que enllestí cap a 1247 i el Tractatus de miraculis, que va compondre el 1253.
- 2.- Sant Bonaventura (1218-1274), fou teòleg franciscà i Ministre general de l'orde (1257). Va escriure dos opuscles de biografia franciscana: la Legenda maior i un resum que titulà Legenda minor. Totes dues foren presentades i aprovades en el Capítol General de Pisa, l'any 1253.
- 3.- Vegeu S. Buenaventura, Leyenda mayor (9,6). Dins San Francisco de Asís, Escritos. Biografías. Documentos de la época. Biblioteca de Autores Cristianos. Edición preparada por José Antonio de Guevara. Madrid, 1985. La traducció al català de l'original espanyol és a càrrec de l'autor.
- 4.- S. Buenaventura, Leyenda mayor (milagros 1,5; 3,11). Leyenda menor (6,7). Dins San Francisco de Asís, Escritos. Biografías. Documentos de la época. Op. Cit.
- 5.- Celano, Tratado de los milagros. (Cap.11-11). Dins San Francisco de Asís, Escritos. Biografías. Documentos de la época. Op. Cit.
- 6.- Les Floretes de Sant Francesc és una de les fonts franciscanes més populars i conegudes. El llibre recull un ampli anecdotari, sovint amb to de llegenda, de la vida del sant. Probablement foren escrites per Ugolino de Montegiorgio, entre 1327 i 1340. El primer Floretum recollia només 53 capítols. En edicions successives s'hi feren diverses interpolacions: vides de fra Ginebre, de fra Gil i l'episodi de les llagues.
- 7.- Les Floretes de Sant Francesc. Traducció i próleg de Bernabé Dalmau. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980. (Pàg. 18).
- 8.- La citació pertany a Jaume Collell, Sant Francesch a Catalunya. Apèndix a Les Floretes de Sant Francesch (Traducció de Jaume Collell). Gazeta Montanyesa. Vic, 1909.
- 9.- Acta sanctorum és una publicació iniciada l'any 1643 per Jean Bolland, dedicada a estudiar i a editar críticament les vides dels sants de l'antiguitat i de l'edat mitjana, per l'ordre dels dies de l'any en que es celebra l'hor festa. Citació de la Gran Enciclopèdia Catalana.
- 10.- La citació pertany a Jaume Collell, Sant Francesch a Catalunya. Op. Cit.
- 11.- Ramon Bolou, la venida de San Francisco a España, "Revista Franciscana", Año IX, 1881, no. 103 i 1033. El treball de Ramon Bolou, traduït a l'italià, es publicà a la revista "Il VII Centenario de la nascita de San Francesco. Periodico pubblicato per cura del Comitato promotore". Anno IV, vol IV.

12.- Paul Sabatier.- (Saint Michel de Chabrillanoux, 1858 - Strasbourg, 1923). Era fill d'un pastor protestant i va sentir-se cridat, des de molt jove, per la vocació eclesiàstica. Estudia a Besançon, Lille, Montpellier i Strasbourg. Estudia i revisà d'una manera rigurosa els orígens i les fonts històriques sobre sant Francesc, el franciscanisme i la vida religiosa del s. XIII, per a convertir-se en el renovador per excel·lència dels estudis franciscans. Publica Collection de Documents pour l'histoire religieuse et litteraire du Moyen Age (1098-1909), i més tard, entre 1903 i 1919, els divuit volums que Sabatier titula Opuscles de critique historique.

13.- Paul Sabatier. Francisco de Asis. Centro de Orientación Vocacional Franciscana. Barcelona, 1932. Traducció de Mariano Antonio Barronechea. (Pàg. 162-163).

14.- Leonardo Roff. San Francisco de Asis. Ternura y vigor. Editorial "Sal Terrae". Santander, 1932. Traducció de Francisco Lledias Juntádez. (Pàg. 227).

15.- Vegeu nota 25 a S. Buenaventura, Leyenda Mayor (9.6). Dins de San Francisco de Asis. Escritos. Biografías. Documentos de la época. (Op. Cit.). La nota es refereix a Acta Sanctorum (t. 30 p. 697) i a una casa convent dedicada a Santa Maria Magdalena.

16.- Vegeu Celano, Tratado de los milagros (102) i San Buenaventura, Leyenda mayor (Milagros, 9.2). Dins de Francisco de Asis. Escritos. Biografías. Documentos de la época. (Op. Cit.)

17.- José Antonio Guerra, responsable de l'edició Sant Francisco de Asis. Escritos. Biografías. Documentos de la época. (CAC. Madrid 1933), puntualitza en una nota (pàg 439) aquest aspecte: Se ha de ser muy cauto al aceptar que durante este viaje fundara Francisco conventos por los lugares por los que paso, cuando en esta misma época no permitía moradas estables. No se ha de olvidar que más tarde, / por diversas razones, hubo interés en afirmar la antigüedad de ciertos conventos, y para ello resultaba muy cómodo referir su fundación a este viaje de Francisco.

18.- Emilia Pardo Bazán. San Francisco de Asis. (Siglo XIII). Obras Completas. Tomos 27-28. Editorial Pueyo. Madrid. 1903. La novel·lista dedica tot un capítol a l'estada de sant Francesc a la Península Ibèrica (I Parte, cap. IV San Francisco en España. Pp. 181-202. L'obra d'Emilia Pardo Bazán sortí en primera edició el 1882 (Miguel Dlamendi, editor. Madrid, 1882) i gaudi d'un èxit i difusió notoris. Se'n féu una edició a París (Editorial Garnier. Hnos), prologada per Marcelino Menéndez y Pelayo.

19.- Atanasio López. Viaje de San Francisco a España (1214). "Archivo Ibero-Americano". Año I. Tomo I. (Pàgs. 13-45/ 257-289/ 433-469). 1914. El P. Atanasio López havia publicat ja una colla d'articles i estudis sobre el tema. Vegeu Primicias Franciscanas en España ["La Cruz, 1907], UN Centenario. Vino a España San Francisco en el año 1211 ? ["El Correo de Galicia". Santiago de Compostela, 26-IV-1912], San Francisco y los españoles. Testimonios del siglo XIII y XIV. ["La Voz de San Antonio", Sevilla, 1910].

20.- Cataluña, ceñida como Provenza con el laurel poético, guarda

vivas las interesantes tradiciones enlazadas con el palo del trovador de este (...). La vega de Vic se alfombra de flores todas las primavera, porque allí predicó Francisco (...). Barcelona recuerda que Francisco, al bendecirla, le pronosticó ensanche / prosperidad y grandeza en siglos venideros; Gerona, Lérida, Cervera, Ferpiñán afirman que sus conventos son fundados por Francisco en persona y no pocas casas nobles del Principado añaden a sus blazones el del hospedaje concedido a Francisco (...). Emilia Pardo Bazán. Sant Francisco. (Siglo XIII). (Op. Cit. pp. 176-197).

21.- A més dels treballs ja citats (Jaume Coll, Ramon Boldú i Jaume Collat), són d'interès els següents: Josep Palomer, El pas de Sant Francesc per Catalunya. ["Catalunya Social". Any VI, no. 292. Desembre de 1926]. Valeri Serra i Boldú, El Pare Sant Francesc i la tradició popular catalana. [Dins de "Franciscalia" (Homenatge de les lletres catalanes). Editorial Franciscana, 1926]. També a les obres més generals referides al tema de la vinguda de sant Francesc a la Península Ibérica: Cal destriar, a més de l'obra ja citada d'Atanasio López, a Boileau. Le voyage de S. François en Espagne. "Etudes Franciscaines". Angers i Paris, no 80-81, 1906, i Angel Ortega, El septimo centenario de la venida de S. Francisco a España. "La Voz de San Antonio". no. 575. Sevilla, 1915

22.- Valeri Serra i Boldú. El Pare Sant Francesc i la tradició popular catalana. Dins "Franciscalia. (Homenatge de les Lletres Catalanes)". Editorial Franciscana. Barcelona, 1926 (Pp. 363-376)

23.- Josep Palomer. El pas de sant Francesc per Catalunya. a "Catalunya Social" Any VI, n. 292). Citat per Valeri Serra i Boldú a El Pare Sant Francesc i la tradició popular catalana. (Op. Cit. Pàg. 366).

24.- Els Tamarit, propietaris del castell de Rodonya compten amb l'honor d'haver estatjat el sant en el viatge de Lleida a Barcelona. Idèntic honor reclamen els propietaris de la finca Mas Lledoner de Sant Esteve de Cervelló (vegeu Frederic Martí Albanell, La capella de sant Francesc del mas Lladoner. Notes històriques. Foment de la Pietat Catalana. Barcelona, 1927. També Joan Bassany, El lladoner. "Butlletí del Centre Excursionista LOS AZULES". Sarrià. Barcelona, juliol de 1927). A Sampedor hi ha una capella dedicada al sant amb motiu d'un sermó que hi predicà. Es veu que sant Francesc féu la predicació des d'una vinya i per aquest motiu, la vinya fou anomenada molts anys "La trona de Sant Francesc". De Cervera es diu que fou el mateix sant qui va posar la primera pedra del convent.

25.- Sobre la tradició de Mas Codina vegeu J. Guilera Villarreal, L'estada de Sant Francesc a Can Codina de Sant Joan Despi. ["Catalunya Social". Any VI, no. 292. Desembre de 1926]. També el romang Lo mas de Can Codina de Sant Joan Despi, d'A. Masriera ["Catalunya Social" ibidem].

26.- Valeri Serra i Boldú, en el treball ja citat, descriu l'oratori i un reculle que porta aquesta inscripció: "Imatge antiga del P.S. Francesch en memoria d'haver estat hospedat en esta casa de Couins de St. Joan Despi". També Artur Masriera dedicà un romang a la inauguració de l'oratori, publicat junlament amb el treball de J. Guilera, L'estada de sant Francesc a can Codina de Sant Joan Despi, a "Catalunya Social" (Any VI, no. 292 -22/XII/1926)

27.- El F. Marcos de Lisboa, O.F.M. a Crónica de los Frailes Menores

(1536), explica el fet d'aquesta manera: junto a Sanct Celoni, acontecio que el compañero del Sancto padre con hambre entro en una viña, y tomó de las uvas, y vino el viñadero y quitole el manto, el qual él con mucha paciencia le dejó tomar, y por más que sant Francisco le rogó que tornasse el manto a su compañero, no quiso, sino llevólo al señor de la viña por las uvas que el fraile comiera; mas el sancto con tanta humildad pidió el manto al señor, que le inclinó a que se lo tornasse, y aun los convidó a que posassen con él y tratolos con mucha charidad, y tan edificado quedó de la conversación y palabras del padre Sant francisco, que se ofreció a ser huesped y a recibir quantos fraylessuyos por allí pasassen.... He tret la citació de Valeri Serra i Soida. Op. Cit. (Pag.374)

28.- A la muralla de Vic hi ha el relleu d'un fraire amb cordó i caputxa, predicant amb les mans obertes. La tradició diu que la imatge es de sant Francesc en record d'haver-hi predicat. Vegeu la nota de redacció Sant Francesc a la muralla de Vic. ["Catalunya Social". Any VI, no. 192. Desembre de 1926].

29.- La bibliografia sobre "Sant Francesc s'hi moria" compta amb aportacions de relleu com ara l'estudi que Jaume Collell incorporà en el próleg de la seva traducció de Floretes de sant Francesc. Vic, 1911. Es tracta del mateix treball que havia publicat el canonge a "La Veu del Montserrat" (21 d'octubre de 1882) amb el títol Notícia històrica del santuari de Sant Francesch s'hi moria. Altres referències bibliogràfiques: Dr. Casadevall, Pyre. La capilla de Santa Eulàlia de Vich. Vich, 1926

30.- Com a exemples de rondallística franciscana es poden citar els títols següents: Fr. Francisco Iglesias OFM. Leyendas franciscanas. Esbozos literarios. Casa Editorial de Arte Catòlico. Barcelona, 1927. Sr. Eulària Anzizu i Vila. Santa Clara de Assis. Legendari franciscà (pròleg de Jaume Collell). Editorial Seráfica. Vic, 1928. Joan Draper. Claror d'Assis. Narracions franciscanes. Gràfiques comercial i arts. Arenys de Mar, 1962.

31.- Jacint Verdaguer. La romeria a Sant Francesch s'hi moria. "La Veu del Montserrat" (14/1/1882). Diu textualment: Lo concurs de gent fou verament extraordinari, y no trobem gens exagerat lo computo que'l fa pujar a uns 25 mil peregrins.

CAP A L'EXCLAUSTRACIÓ

- L'Orde franciscana a Catalunya abans de l'exclaustració
- 1834-1837. Els Decrets d'Exclaustració
- Juliol de 1835: Revolució, foc i barbàrie.
  - * Els fets de Reus
  - * Els fets de Barcelona
- = L'escampada franciscana

[NOTES]

CAP A L'EXCLAUTRACIÓ .

L'orde franciscana a Catalunya abans de l'exclautració.

La crònica del franciscanisme a Catalunya té un buit historiogràfic important des de 1759 fins a 1808. Són gairebé cinquanta anys d'absència d'una història oficial d'ençà l'any que Francesc Marca acabà la Crònica Provincial de Catalunya (publicada el 1874), fins que Francesc Aragonès no començà a treballar, l'any 1808, en el primer del volums de Los Frailes Franciscanos de Cataluña (publicats el 1881) (1).

Expliquen els historiadors franciscans (2) que aquests cinquanta anys d'absència de cròniques es caracteritzen per l'assentament de l'Orde, per una moderada tendència de creixement i per la construcció i renovació del convents. Aquest darrer esdevingué un dels punts característics del segle il·lustrat. A Catalunya, l'orde franciscana va significar-se, també, pel seu lliurament als estudis i a la ciència catòlica més ortodoxa. El tarannà racionalista, liberal i il·lustrat de la segona meitat del XVIII fou contrabalançat eficaçment pel prestigi dels seus dos col·legis més importants a Catalunya: el de Sant Tomàs de Riudeperes, prop de Vic i el de Sant Bonaventura a Barcelona (3). També foren doctors franciscans els qui ocuparen, sistemàticament, les catedres de Filosofia i de Teologia de la Universitat de Cervera, a partir de 1726 i fins que la Universitat tornà a Barcelona (4).

Un tret també distintiu de la segona meitat del XVIII fou la lírada dels franciscans catalans cap a les missions americanes. La roda començà a partir de 1735, des del col·legi de missionistes

d'Escornalbou i a Però reutilitzaren el col·legi de Santa Maria de Coopa -que havia estat fundat el 1724 com a hospici- fins a convertir-lo en un dels centres de missions més importants d'Amèrica del Sud. Aquest procés missioner fou accelerat a partir de 1780 per l'avinentesa conjuntural de l'expulsió de la Companyia de Jesús (signat per Carles III, el 1767) i el requeriment del mateix monarca que els convents, col·legis i hospicis dels jesuïtes fossin ocupats i administrats per altres ordes religiosos.

Quan el P. Francesc Aragones comença, l'any 1808, la seva crònica, explica que la Província franciscana de Catalunya compta amb trenta-dos convents i més de mil dos-cents freres. A Barcelona, el convent de Sant Francesc depassa els cent-cinquanta religiosos, el de Jesús, també a Barcelona, en té prop d'una trentena i trenta més en el col·legi de Sant Bonaventura, a la mateixa ciutat (3). Totes les cases, puntualità, eren ben equipades i, en general, reflectien el mateix optimisme d'un creixement moderat que s'ha observat en la segona meitat del segle anterior (4). Molt aviat, però, hagueren de passar per la duresa de la primera ensulsiada del segle: la Guerra de la Independència (1808 - 1814).

Barcelona fou ocupada per les tropes de l'invasor francès i el convent de Sant Francesc es convertí en una caserna dels velits, soldats de privilegi de l'exèrcit de Napoleó. Durant els sis anys de la guerra desaparegueren els estudis, el noviciat i la vida regular conventual. Sovint els freres, en defensa de Deu, la Pàtria i l'arrelament tradicionalista, es convertiren en soldats i atiarer la població catalana contra l'exèrcit francès. A Lleida, per exemple, foren els religiosos franciscans els qui instaren el bisbe, Jeroni Maria de Torres, a acceptar la presidència de la "Junta Suprema del Principado" (5) que actuava en nom del rei absent, Fernando VII.

A Girona, Lamotelet, els seixanta religiosos del convent franciscà es presentaren a defensar la ciutat quan començà el setge. (maig de 1809): divuit moriren en la lluita i la resta foren assenyalats pel coratge i valor que demostraren. També fou un frare franciscà qui avisà que una part de l'exèrcit francès es dirigia a Lleida pel Bruc i on el coronel Bagel els derrotà per segona vegada. Es ben cert que l'anecdòtic podria multiplicar-se en un rosari llarguíssim d'exemples. N'hi haurà prou, però, amb una citació paradigmàtica d'un dels darrers historiadors de l'Orde, el P. Pere Sanahuja: nuestros frailes prosiguieron excitando a la guerra santa por todas partes contra el enemigo comun y concurrían a recoger los donativos gratuitos para el erario publico, al principio considerable, alistaban soldados, los veían, y, sobre todo, los animaban a sacrificarse en defensa de la religión y de la patria (...) Los franciscanos no se limitaron a predicar y pedir socorro para los soldados, sino que tomaban tambien las armas si era preciso, venciendo o muriendo al lado de los patriotas en sangrientas batallas. La cosa era justa, laudable y muy necesaria (...). Los franciscanos se distinguieron por su grande y heroico celo en los hospitales militares. Es aquí donde resplandecía su inmensa caridad. Ya desde un principio, aún antes de ponerse en forma los hospitales de sangre, los franciscanos brillaron como ángeles de caridad en el cuidado de enfermos y heridos. (8)

La contrapalansa, però, fou també important. La presència francesa en terres catalanes va caracteritzar-se per la violació sistemàtica dels convents i els llocs sagrats que, en bona part, es convertiren en casernes i quarters. Tots els edificis sofriren dany i ni un de sol dels trenta-dos convents franciscans a Catalunya no va lliurar-se d'aquest efecte devastador. A Barcelona desaparegué el convent de Jesús, el de Tarragona fou pràcticament errunat, i a

Carona la casa conventual quedà molt malmesa a conseqüència dels saïges. És la lògica de la guerra i encara que, alguna vegada, la destrucció fou gratuïta, les maleses s'han d'explicar fonamentalment per la dinàmica d'uns anys de guerra.

Sigué com sigui, els franciscans -com succeí també amb altres ordes religioses- perderen aigua per tot arreu i si la província comptava en començar el segle amb mil dos-cents freres, l'any 1614 just arribaven a cent-cents (2).

Ara bé, l'exèrcit napoleònic no fou, però, l'únic enemic d'aquells anys. Un altre de més perillós, per l'òptica tradicional i conservadora de l'Església, era el naixement de l'esperit constitucional, aquell cuc lliberal i vehement dels patriotes que, reunits a Cadis i a l'illa Cristina més tard, aprovaren la "Constitución Fundamental de la Monarquía", el 23 de febrer de 1812. Una constitució tanmateix efímera, coneguda popularment per "La Pepa" perquè fou promulgada el 19 de març d'aquell mateix any, dia de sant Josep. Des de la perspectiva religiosa, aquest era un front especialment delicat i difícil que calia combatre d'immediat (10) i amb el màxim braú. L'estratègia anticonstitucional lluità des de dos fronts cabdals: de cara al poble amb els efectes d'una predicació intensa i apassionada, que recordés misèries, desgràcies i fins l'esquità de detalls apocalíptics. Davant, però, del fenomen il·lustrat i dels nous intel·lectuals de les llums calia actuar amb les armes de l'argumentació teològica i demostrar les barbaritats de les noves idees a la llum de la teologia (11). Sembla que els franciscans excel·liren en l'oratòria anticonstitucional i lamentaren, sobretot, la supressió del Tribunal de la Inquisició. D'altra banda, es limitaren a practicar una mena de resistència passiva quan davant de l'obligació d'haver d'acceptar la Constitució (com ho féu tota l'Església) es trobaren amb l'ordre d'haver-la de fer pública des de

la Corona. A la pràctica sembla que s'hi negaren i, d'altra banda, l'acceptació constitucional era condicionada, com en bona part de l'Església peninsular, al fet que el rei la sancionés en tornar de l'obligat exili en terres de França.

Durant els vint anys que van des de 1814 fins a l'exclaustració de 1835, la història del franciscanisme català és del tot paral·lela a la dinàmica de canvis que caracteritzà el regnat de Ferran VII. Això vol dir una primera etapa de recuperació i de restauració (1814-1820), aprofitant l'avinentesa del nou absolutisme borbònic; un ensurt de mort durant el trienni constitucional (1820-1823) i una segona etapa de recuperació aprofitant els deu darrers anys -la "dècada ominosa"- del regnat de Ferran VII (1823-1833).

L'arribada del nou rei "el deseado" i l'acabament de la Guerra de la Independència foren una glupada de salut i un remei amb efectes guaridors en el cos d'una orde religiosa que, com la franciscana, havia rebut de valent en els sis anys anteriors. Com es ben conegut, Ferran VII abolí la Constitució de 1812 després d'haver promès de respectar-la. Els franciscans que no demanaren cap mercè especial pel comportament bel·licós que els singularitzà en els sis anys de la contesa, es consideraren pagats amb escreix amb el gest autoritari i anticonstitucional del monarca (12). De 1814 a 1820 foren anys per cosir els estrips, per ressorgir de les runes, per adobar i reconstruir les cases conventuals, per recuperar els frares escampats a causa de la diàspora de la guerra, per obrir les portes dels noviciats a les lliures del futur i per reorganitzar els costums marcats per la regla franciscana.

Fou, però, una alegria de curta durada. Just al cap de sis anys arribà de nou l'ei al cor. El gener de 1820, el Comandant Riego va rebel·lar-se amb una part de l'exèrcit que havia de marxar cap a les

colònies d'Amèrica per enfrontar els problemes que havien sorgit. El cop del comandant Riego inaugura el "Trienni Constitucional" que proclamà, novament, la viabilitat i l'alternativa de la Constitució de Cadis de 1812.

De nou, temps de crisi i enquisada franciscana d'una manera particular i de les ordes religioses, en general: el calvari, per exemple, d'haver de jurar la Constitució (com ho féu el rei, tanmateix), passar per la humiliació de veure's vigilats i de ser considerats, tothora, com a probables conspiradors contra l'ordre establert per la Constitució. Hom posà els convents sota vigilància i els claustres eren emprats, sovint, de pati d'instrucció d'armes per insinistrar la població civil. Qualsevol ocasió era bona per fer la broma als religiosos i escarnir-los amb la coneguda canço del "tragalà" (13). A més, el 25 d'octubre de 1820, les Corts Constitucionals dictaren una colla de mesures que d'una banda evitaven el creixement de les ordes religioses i, de l'altra, assenyalaven i limitaven estrictament les seves funcions (14). Durant els anys del "Trienni Constitucional" no era gens estrany que escamots populars es presentessin, de nit, als convents per espantar i atordir els frares. De vegades cercaven noms concrets per tal de jutjar-los o castigar-los.

En aquest context, sembla oportu de destriar la personalitat i la resistència clandestina del P. Francesc Aragonès (15) que, intuïnt que l'estratègia de la millor defensa és un bon atac, començà a publicar escrits polèmics i de propaganda religiosa sota el títol de "El Filósofo Arrinconado" (16). El fet de posar-lo en greus perills i a la mercè dels escamots populars que, de convent en convent, el cercaven per fer-li justícia (17). Els anys no eren bons, certament, i l'estiu de 1821 fou agreujat per una epidèmia que s'escampà per Barcelona fins ben entrada la tardor. Els religiosos

franciscans vanen significar-se per un comportament exemplar, ajudant la població malalta i assistint els empobrits. L'ambient de Barcelona sota el flagell de l'epidèmia i el comportament heroic dels franciscans de la ciutat es recollit nítidament a la novel·la Las ruinas de mi convento (18).

Mentrestant el rei conspirava secretament i restava a l'aguait d'una estratègia que li permetés de foragitar el govern constitucional. La primera setmana d'abril de 1823, un exèrcit de la "Santa Aliança" -"Els cent-mil fills de Sant Lluís"- comandat pel duc d'Angulema creuava la frontera pel Bidasoa i, sense trobar cap mena de resistència, es plantà a finals de maig davant de la capital de l'Estat. El general Riego fou empresonat i executat públicament a la Plaça de la Cibada de Madrid. Acabat l'estiu, Ferran VII podia erigir-se novament amb els poders de la monarquia absoluta. Fou l'inici de la "Dècada Ominosa" caracteritzada per la implacable persecució del liberalisme i presidida per l'omnipotència de Francisco Tadeu de Calomarde, secretari de la regència i ministre de "Gràcia i Justícia". A partir de 1825, quan tractaren d'atluixar les regnes de la repressió i la cacera de liberals, es trobaren amb la resistència dels "agraviats" (19) que alçaren partides d'absolutisme a ultrança a Catalunya i sembraren la primera llavor del futur carlisme.

Des de 1823 i fins la mort del rei, l'any 1833, l'Església i les ordes religioses passaren una temporada de floriment espectacular. La mateixa dinàmica, si fa no fa, que s'havia produït en acabar la guerra de la Independència. Els frares franciscans tornaren als convents i s'afanyaren a recuperar i redreçar l'Orde en tots els aspectes. El 1823 només quedaven, en tot Catalunya, quatre convents amb vestigis de vida religiosa de la trentena d'edificis que hi havia: Reus, Bellpuig, La Bisbal i Terrassa. A més, n'hi havia una

corra que eren munts de runa i la resta es trobaven absolutament desmantellats i desguarnits: sense mobles ni objectes de culte, amb els altars profanats i les dependències emprades, sovint, com a estables. També el nombre de religiosos havia minvat d'un manera espectacular, reduït gairebé a la tercera part (quatre-cents) de la nòmina de mil dos-cents que hom comptava en començar el segle (20).

Els deu anys que s'escolen entre 1823 i 1833 són presidits per l'engrescament i l'entusiasme restaurador. Una dècada daurada, en el cas del franciscanisme, en el transcurs de la qual professaren de novicis algunes de les figures cabdals de l'Orde a Catalunya en la segona meitat del XIX: Lluís Mateu (1810-1880), Manuel Peré (1810-1887), Llorenç Fons (1810-1880), Josep Roig (1811-1891), Francesc Mestre (1811-1876), Joan Bartomeus (1811-1877), Joaquim Martí (1814-1884), Andreu Torrelló (1814-1885), Ramon Boldú (1815-1889), Domènec Salvadó (1816-1898), Josep Clariana (1817-1877) i altres. Tots vestiren l'hàbit i encetaren el noviciat en els anys de la "Dècada Ominosa". A tots, després de l'ensulsiada que s'apropa i l'escampada que suposà l'exclaustració, els trobem novament en el dinamisme enfebrat de la Restauració de l'Orde en la segona meitat del segle XIX. Un exemple evident del creixement dels darrers deu anys del regnat de Ferran VII és que l'any 1832 s'havia doblat, a Catalunya, el nombre de religiosos franciscans. Exactament 879 frares (21).

1834-1837. Els Decrets d'Exclaustració.

Després de la mort de Ferran VII, la reina Maria Cristina de Borbó, mare de la futura Isabel II, s'encarregà de la regència (en una fórmula de protecció dels drets a governar de la seva filla) i cridà a governar al sector més moderat del liberalisme peninsular: Ministeri de Martínez de la Rosa (1833-1835) i Ministeri del Comte de Toreno (juny-setembre de 1835). Paral·lelament s'encengué la Primera Guerra Carlina (1833-1840) i una etapa marcada per una greu inestabilitat política. Com ja es conegut, la "Llei Sàlica" (que havia estat introduïda per Felip V, el 1713), regulava la successió a la corona per via masculina directa o per la línia col·lateral si no hi havia descendència masculina. Des d'aquesta perspectiva, l'hereu de la corona era Carles de Borbó germà del rei, perquè Ferran VII només tenia descendència femenina. L'any 1800, però, el rei Ferran publicà la "Pragmàtica Sanció" que havien aprovat les Corts quaranta anys enrera, el 1789, per indicació de Carles IV. Aquesta Pragmàtica abolia la "Llei Sàlica", regulava la successió femenina i, per això mateix, els drets de la futura Isabel II, filla de Ferran VII. El pleb per l'herència reial s'allargà pràcticament tot el segle i desencadenà, d'una manera intermitent, les Guerres Carlines. S'ha de puntualitzar que, d'entrada, darrera de cadascuna de les bandes s'hi atrecerava un projecte polític molt diferent: d'una banda, el tradicionalisme carlí a ultrança i, de l'altra, pel costat isabelí, la possibilitat de bastir un estat modern en un marc d'un liberalisme evolutiu.

A partir de 1833, el nord de la península era l'escenari més

important de la concessió pública mentre que el sud i la perifèria oriental vivien, sovint, la radicalització dels sectors del liberalisme més avançat: ocupació de terres de conreu, motins, pronunciaments i formacions locals de juntes revolucionàries. La capital del regne era un niu de conspiracions i de projectes polítics.

Foren els primers polítics del liberalisme moderat, Martínez de la Rosa i el Comte de Toreno, els qui començaren a dictar les primeres mesures anticlericals a partir de 1804. El procés, però s'accelerà a partir del Ministerio de Juan Alvarez de Mendizábal (1835-1836) i d'un dels seus successors, José Ma. Calatrava (1836-1837), després d'un parentesi brevíssim del Ministerio d'Isuriz i del "Motín de la Granja". En un brevíssim espai de temps es promulgaren una colla de lleis i decrets (Llei de supressió de les ordes religioses, Llei de la desamortització eclesiàstica, Llei d'abolició dels drets jurisdiccionalis dels senyors, Llei electoral, Llei de la llibertat d'impremta, Llei de la supressió dels gremis...) que liquidaren, si més no teòricament, les estructures de l'Antic Règim.

Aquí ens interessa, només, la dinàmica legislativa que afectà les comunitats religioses i que començà el mes de gener de 1804 per acabar el 1837. Manuel Revuelta ha estudiat al detall el procés d'aquests anys (22) i remarca tres etapes en evolució progressiva. La primera s'escau en els governs moderats de Martínez de la Rosa i Toreno (gener de 1804 - setembre de 1805), amb el criteri de reduir les ordes religioses, però no de suprimir-les. En aquesta etapa s'encomana a la "Real Junta Eclesiàstica" (23) l'estudi i la planificació de la reforma del clergat. D'altra banda, a desgrat que durant els dos anys d'aquest Directori moderat es produïren els fets sagnants de barbàrie dels dos estius de 1804 i 1805 (24), es pot

afirmar que eren flamarades de radicalisme revolucionari al marge de les intencions i objectius dels dos governs. Que després no es prenguessin les mesures pertinents o bé semblés que s'acceptaven tranquil·lament amb la lògica dels fets consumats i prou, ja és una altra història.

La segona etapa d'aquest procés coincideix amb el nervi radical del Ministeri de Mendicábal (setembre de 1835-maig de 1836) i del seu successor Izúriz (maig-agost de 1836). Es tracta d'un any sense divorci entre les aspiracions revolucionàries i les propostes del govern i és quan es produeix, de fet, l'extinció de les ordes religioses. En bona part, però, els convents ja eren buits a Catalunya després de les jornades de juliol de 1835, una colla es trobaven enrunats i altres tancats per les mesures moderades dels governs anteriors. Per això mateix, el tercer moment del procés (que s'allarga des de la revolució d'agost de 1836 fins al final de la Primera Guerra Carlina, el 1840) no és altra cosa que la culminació legal i executiva de tota la història. La llei d'exclaustració definitiva era publicada quan a la majoria dels convents ja no hi quedaven religiosos.

Per ordre cronològic el rosari de decrets que culminaren amb la Llei d'Exclaustració definitiva (29 de juliol de 1837) foren els següents:

- * "Real Ordre de 27 de gener de 1834" (Ministeri de Martínez de la Rosa). Es tracta d'una mesura de prevenció per tal d'impedir l'eficàcia de la trona i dels predicadors eclesiàstics. El govern critica dels prelats i superiors el capteniment dels seus subdits i que no es manipulis l'opinió dels fidels. Que les

esglésies no forcessin el poble de l'obediència i submissió al govern legítim.

* "Real Ordres de 5, 7 i 10 de febrer i 7 de març de 1834 (Ministeri de Martínez de la Rosa). Adreçades a evitar la fuga de frares cap al bàndol carlí. Totes quatre ordres són un pròleg admonitori del decret següent (26 de març de 1834).

† "Real Decret de 26 de març de 1834" (Ministeri de Martínez de la Rosa). El decret esdevé una energica manifestació davant del degoteig constant dels frares que abandonen els convents per lluitar al costat dels carlins. El decret preveu el tancament dels convents en qualsevol d'aquests quatre casos: a) Si abans de vint-i-quatre hores de la fugida d'un frare, aquesta no ha estat comunicada al govern. b) Si el nombre de frares escapats depassa la sisena part. c) Si en el convent s'hi han fabricat armes o bé s'ha donat acollida a forces carlines. d) Si el convent ha estat escenari de conspiracions anticonstitucionals. També preveu el decret que els bens mobles i immobles d'aquests convents tancats s'hauran de vendre en subhasta pública per tal d'obtenir pensions per a les vídues i els orfes dels soldats liberals. D'aquesta subhasta se'n salvarien, només, els objectes del culte que serien repartits entre les parròquies més pobres.

El decret fou eficaç i aturà la deserció conventual a favor del tradicionalisme carlí. Ho evità, pe-

rò, sobretot a Navarra i al País Basc, el tancament de nombrosos convents que foren convertits, per l'exèrcit isabelí, en casernes, presons i polvorins. A Catalunya, per aquest decret, fou abolit el convent de carmelites de Sant Hilari de Cardó que, l'estiu de 1834, havia acollit la partida carlina de Borrullí.

* "Real Decret de 21 d'abril de 1834" (Ministeri de Martínez de la Rosa). Prohibeix l'admissió de novicis en tots els convents del regne. Fou un decret provisional i es justificava com una estratègia per a facilitar la tasca de reforma encomanada a la "Real Junta Eclesiástica".

* "Real Ordre de 31 d'octubre de 1834" (Ministeri de Martínez de la Rosa). Suprimia els convents rurals de Navarra i el País Basc. N'adduia motivacions de guerra. La causa fonamental era que, al nord, els convents s'havien convertit, sovint, en casernes i bastions del carlisme.

* "Real Decret de 4 de juliol de 1835" (Ministeri del comte de Toñeno). Suprimia la Companyia de Jesús i anul·lava el decret restaurador dde 29 de maig de 1815, de la mateixa manera que havien fet les Corts del Trienni Constitucional, l'any 1820. De fet era el preòleg al decret de 25 de juliol de 1835 i la primera actuació executiva de la "Real Junta Eclesiástica".

* "Real Decret de 25 de juliol de 1835 (Ministeri del

Comte de Toreno). És la gran obra de la "Real Junta Eclesiàstica" i la peça fonamental de la reforma religiosa projectada pels moderats. Decretava la supressió de tots els convents que no arribessin a dotze religiosos. Es tractava d'una proposta molt raonada perquè més de nou-cents convents (una mica més de la meitat de tots els de l'Estat) tenien un nombre de freres inferior a la dotzena. Amb aquesta nòmina de religiosos no podien mantenir la disciplina de l'Orde ni esdevenir útils a l'Església. El decret contemplava, a més, la incautació per part de l'Estat de tots els béns i rendes dels convents suprimits.

*"Real Decret d'11 d'octubre de 1835" (Ministeri de Mendizábal). Supressió de monestirs i convents. Fou el decret més radical. Es referia, en el preàmbul, a la inoperància del decret de 25 de juliol i a la urgència d'una reducció més àmplia de convents. Es tracta, de fet, del decret cabdal i previ per a l'exclaustració general del dia 8 de març de 1836.

*"Real Decret d'Exclaustració de 8 de març de 1836" (Ministeri de Mendizábal). Per aquest decret es suprimien tots els monestirs, convents, col·legis i congregacions de totes les institucions religioses masculines (llevat dels escolapis, que ja havien rebut un tracte de favor en els decrets anteriors, els col·legis de missioners per l'Àsia, els hospitalaris de Sant Joan de Déu i alguna altra orde). Els convents de religioses no foren suprimits i només s'havien de

lancar l'encara que a la pràctica no ho feren; les cases conventuals que no arribessin a vint monges i s'ordenava que no n'hi haguess més d'un del mateix institut a cada població. El fet d'actuar, per primera vegada contra les religioses dóna idea de la severitat del decret, perquè fins ara havien estat respectades, fins i tot en els anys del Trienni Constitucional. Aquest Reial Decret era obra personal de Mendizábal i no fou aprovat per les Corts fins passat un any de la seva promulgació (el 19 de juliol de 1837). La causa és que, el 31 de desembre de 1835, Mendizábal havia demanat una prova de confiança a les Corts, que li fou atorgada amb un sol vot en contra. Les Corts es dissolgueren el 27 de gener de 1836 i deixaren les mans lliures a Mendizábal per dur a terme el seu programa de reformes, bàsicament econòmiques. Per aquesta raó, el decret general d'exclaustració era com qui dir germà del Decret de Desamortització (19 de febrer de 1836), pel qual es posaven a la venda tots els béns de les comunitats religioses. Mendizábal caigué el maig de 1836 i Istúriz, el successor, convertí en propietat nacional tots aquells béns. Es tractava de béns que s'havien de vendre en subhasta pública, pagar-ne la cinquena part d'entrada i la resta en setze anys (si es pagava en diners) o bé en vuit si el pagament es feia amb lítols de "Deute Públic". El procés fou ruïnós per l'Estat i afavorí, sobretot, la burgesia terratinent. (25)

*"Reial Decret de 29 de juliol de 1837". Els decrets

de Mendizábal s'havien promulgat per la llei del vot de confiança (31 de desembre de 1835). Les Corts noves estigueren obertes del 22 de març al 23 de maig de 1836. Abans, però, caigué Mendizábal (15 de maig de 1836). Després del brou parentesi d'Isturiz, el motí de la Granja (agost de 1836), obligà la reina a tornar a la Constitució de 1812. Fou un any d'intens moviment revolucionari que retarda la conversió en llei dels decrets dictats per Mendizábal. El 15 d'agost de 1836 pujava el Ministeri Calatrava i les noves Corts elaboraren una nova Constitució, la de 1837. Finalment, el 29 de juliol de 1837 convertiren en "Llei d'Exclusió" el Decret que, més d'un any abans havia promulgat Juan Alvarez de Mendizábal.

Juliol de 1835: Revolució, foc i barbàrie.

Una colla de fets violents i dramàtics s'havien avançat, però, a les mesures més radicalitzades de tipus legal. L'estrena fou viscuda per la ciutat de Madrid que, la nit del 17 de juliol de 1834, visqué el testimoni d'una acció popular i revolucionària concretada en la crema sistemàtica de convents i en una escandalosa carnisseria de irares (26). L'acció, a més, fou comesa amb un notable grau d'impunitat, a desgrat del govern moderat que presidia llavors el destí del regne.

Un any més tard, uns fets similars de barbàrie descontrolada es repetiren a Catalunya. Fou el mateix mes de juliol que sembla caracteritzar-se, al llarg de la història, per la seva dinàmica incendiària i, en aquest cas concret, pel nombre de religiosos que hi deixaren la vida. Els episodis del 20 de juliol de 1835 a Reus i tres dies després a Barcelona són mostres, en un marc de geografia catalana, d'una tendència radical i revolucionària que s'escampà per tota la geografia peninsular com ho demostren, tanmateix, les experiències viscudes en altres ciutats: Saragossa (el dia 6 de juliol) o Múrcia (el dia 30).

* Els fets de Reus

L'experiència viscuda a Reus per les ordes religioses la nit de santa Magdalena fou d'un dramatisme intens i paradigmàtic, d'altra banda, dels mecanismes de funcionament del procés. És a dir, un model per saber com actuaven els escamots populars i la milícia

urbana, forces armades amb reglament propi que no pertanyien al cos de l'exèrcit regular (27). El matí del dia vint-i-cos de juliol de 1815 arribaren a Reus les restes d'una partida de "milícia urbana" que havia estat vençuda pels carlins a Arnès, a la vora de l'Ebre, en una emboscada on perderen sis homes. Era ben coneguda, d'altra banda, la fugida de religiosos que, com en els anys de la Guerra de la Independència, abandonaven el convent i s'apuntaven per al combat en la facció més tradicional, en aquest cas la carlina. Els milicians arribats a Reus tenien a punt l'opció de la revenja i els convents eren objectius de molt fàcil accés. Molt aviat començà a córrer la brama que els frares, els "cap pelats" (28), eren els culpables de la desgràcia i a revifar el caliu que preveia una immediata destrucció dels convents (29). L'alcalde de la ciutat demostrava serenitat i bones maneres i, a més, havien arribat de Tarragona dos-cents soldats de l'exèrcit regular per garantir l'ordre i la seguretat de la població. Les dues companyies de soldats foren allotjades al raval de santa Llúcia, a cinc-cents metres del convent de sant Francesc. (30).

La comunitat franciscana del convent tenia pensada una estratègia davant del perill que semblava immediat: Per sa part, los frares de Sant Francesch no deixaven de conèixer lo precari de sa situació. Havien sigut avisats per amichs y per famílias que tenian membres en la comunitat. En tal situació lo Guardiá apelá a dos recursos: assegurar la retirada al arribar lo perill, y precaveurel demanant la protecció de la autoritat.

Tenia'l convent un mitjà fàcil d'eixida secreta. Era una mina de ossayguas que sortia de la cuina de la casa, atravessava l'hort immediat, avuy plassa d'Hercules, y anava a parar a una horta vehina propietat del vehí de Reus Joseph Maria de Gavaldá. Aquest senyor era amich dels frares / doná instruccions a son hortelá que en cas d'assalt del convent deixés oberta la trapa de pedra que tapava

la entrada de la mina y recullis als fugitius que sortissen per allí fins a conduirlos a salvament (31).

La gresca començà a quarts d'onze de la nit. Una tropa formada per un centenar d'exaltats (milicians, veïns de Reus i altres vinguts de pobles de la rodalia) s'ajuntaren a la Plaça del Mercadal i s'adreçaren en colles diferents cap al convent de sant Francesc. Pel camí es produí la primera víctima en un accident, sembla, fortuït: al arribar la colla del carrer de Jesús al carrer de Sant Jaume, creuant l'arrabal, disparà al atzar un tiro a la finestra d'un jove boter nomenat Rafel Cuchi y Sans, molt conegut per sas idees absolutistas. L'infelis s'havia llevat del llit al sentir la primera alarma y's lrobava darrere dels finestrons, just per a rebre en lo front aquella bala que'ls altres creyan perduda: aixís caygué la primera víctima. (32). El soldats regulars deixaren passar sense dificultats els escamots revolucionaris (33) i ben aviat es trobaren davant del convent franciscà. D'un forn que hi havia a la vora aplegaren llenya i sarments que serviren per calar foc a les portes, mentre una colla entrava a l'interior per les tàpies de l'hort. Ben aviat el convent era un conjunt de focs que xeraven per tot arreu. La comunitat religiosa va dividir-se en diferents alternatives davant de la situació: els que miraren de fugir i salvaren la pell, uns altres que quedaren atrapats a les cel·les i allí mateix foren assassinats (33). Finalment, mitja dotzena de frares esperaren els esdeveniments al cor de l'església fent costat al P. Josep Balmes, un dels religiosos de més prestigi del convent. La seqüència és explicada per Antoni de Bofarull: Quando el incendio de los conventos de la villa de Reus, Balmes se colocó en el terrado del pórtico, procurádo, por medio de sus palabras, hacer desistir a los agresores. Su figura destacaba admirablemente con la luz de las antorchas que llevaban los que invadían y de los tiros que

continuament le assestaron. De este modo permaneci6 Balmes en el sobre-p6rtico, hasta que las puertas de la iglesia vinieron abajo: entonces, tomando un crucifijo, reuni6 a algunos religiosos, y a su ejemplo, sin tratar de huir, se arrodillaron todos en el coro y esperaron a la turba. Al llegar esta, Balmes estaba colocado de rodillas en la puerta y con el crucifijo en la mano para impedir la entrada, m6s, de un hachazo le abrieron el cr6neo y tras 6l perecieron a sablazos sus compa6eros. (34)

Entre uns i altres moriren dotze frares (35). La resta de la comunitat (que es composava d'una cinquantena de religiosos) miraren d'amagar-se o d'escapar-se de formes molt diferents: divuit religiosos enfilaren la mina d'aigua que donava fora del convent i es trobaren amb la sorpresa que la tapa de l'altre costat era tancada. S'hi quedaren amagats i all6s passaren llargues horas de la nit y del dia seguent, sens que ning6 acud6s en son auxili (...) Lo descobriment y ajuda dels frares de la mina se degué a una casualitat (...) al cap al tart del seguent dia acordaren tornar al convent. Arribaren altra vegada al rebost ab la fortuna de veure que'l pou d'entrada a la mina no havia estat descobert... (36). All6 els trob6 un oficial de l'ex6rcit regular que es feu c6rrec de la seva escorta fins al port de Salou. Altres frares s'embotiren en amagatalls del convent i no foren trobats pels incendiaris, altres saltaren les t6pies del convent per fugir desesperadament, alguns disfressats amb roba de pais6.

Falser no cal afegir que el convent fou expoliat dels objectes de m6s valor i que, aquella mateixa nit, a Reus, tamb6 va cremar el convent dels carmelites. Pocs dies despr6s toc6 el torn a altres cases conventuals, de diferents ordes religioses, de les comarques de la vora: Riudoms, Scala Dei, Poblet i el Col.legi de Missions d'Escornaibou, tamb6 francisc6, que fou abandonat el dia 23 de juliol i cremat a finals de mes.

¶ Els fets de Barcelona

Només tres dies després, el 25 de juliol de 1835, les mateixes escenes de pànic i de desbandada es repetien en el marc d'un altre leatre, Barcelona. Els franciscans barcelonins havien perdut, el 1834, el col·legi de San Bonaventura, convertit en caserna de la policia (37) i es preparaven per a viure un episodi de pànic de característiques semblants al de Reus. La ciutat era, llavors, la punta de llança de la indústria peninsular i la revolta de 1835 tenia, a més, importants components de tipus social. Onze dies després de la crema de convents, el 5 d'agost de 1835, la fàbrica Bonaplata fou incendiada i, el mateix dia, el poble amotinat assassinà el general Bassa que havia estat enviat per a reprimir l'avalot. Ja feia temps que els obrers barcelonins es queixaven de la crisi i l'atur que eren agreujats per l'incipient maquinisme de l'època. La fàbrica "El Vapor", de Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia., fundada el 1832, havia estat una de les primeres a emprar la màquina de vapor i era una mena de símbol de la nova indústria tecnificada que reduïa els jornals i abocava a l'atur. D'altra banda, des de 1827, fabricants i obrers tenien un plet per la longitud de la peça de tela que s'havia de teixir i que els empresaris havien allargat en una decisió gremial. Els obrers anaven a tant la peça i havien de treballar més per guanyar el mateix jornal. Després dels avalots de 1835, les autoritats fixaren en un ban la longitud que havien de tenir les peces de tela. (38)

Es a dir, en el cas concret de Barcelona, els fets de juliol de 1835 no esdevingueren, només, una resposta violenta i popular per les conseqüències conjunturals de la Primera Carlinada (com fou el cas de Reus), sinó un fenomen més complex que aplegava, com a mínim,

dos components més: una colla d'insatisfaccions i ressentiments de tipus social, i la dinàmica d'una revolució liberal que es precipitava en un centre burgès per excel·lència i que el govern moderat no sabia aturar des del poder.

La gresca revolucionària del 25 de juliol s'inicià a la plaça de braus de Barcelona (39). Els toros d'aquella tarda no havien donat qualitat ni espectacle i començaren uns aldarullis de protesta, trencament de seients i l'intent de calar foc a les instal·lacions taurines. Tot d'una, els avalotats arrossegaren un dels braus morts fora de la plaça i el passejaren pels carrers de la ciutat. Fou una mena de senyal improvisat que, mig en broma, incità a la revolta. Les sangs s'escalafaren aviat i en un tres i no res començaren a calar foc als primers convents. Quan arribaren al convent dels franciscans només hi hagué temps d'encendre les portes i aviat el tumult fou avortat per la intervenció de l'exèrcit regular. Malgrat tot, es produí, entre els franciscans de Barcelona una victima mortal, el frare Manuel Pailas. La resta, fins a cent cinc religiosos, trobà la manera de fugir posant a la pràctica un pla estudiat a l'avangada. El convent era vora les muralles de mar i per sota passaven les clavegueres de la ciutat. Per aquesta xarxa del clavegueram s'escapoliren els frares i arribaren estalvis a la caserna de les Drassanes, ocupada per forces de l'exèrcit regular, on trobaren acolliment i protecció. Entre els religiosos que fugiren per sota del convent de sant Francesc hi havia el novici Pamon Boldu, la peça fonamental de la futura restauració de l'orde a Catalunya i inspirador -i coautor- de la trilogia narrativa Las ruinas de mi convento [a) Las ruinas de mi convento. b) Mi Claustro (por Sor Adela). c) Las delicias del claustro.] (40). La novel·la tanca justament la primera part amb els rets de la nit del 25 de juliol:

la punyalada de mort a un dels protagonistes i la visió dantesca de la ciutat, els convents de la qual cremen per tots quatre costats. La novel·la explica els fets en aquests termes: Una noche llamaron a la puerta de mi celda muy callado, y entro el padre José. -Levántese, hermano, me dijo, que la hora del peligro se acerca. (...) - Nos amenaza alguna gran desgracia pregunté yo.

-Desgracia será, respondió el padre, sino estamos prevenidos para recibirla; pero se convertirá en felicidad suprema si nos halla bien dispuestos. Oiga, hermano: el siglo ha dicho que estas moradas debían desaparecer de la haz de la tierra, y que sobre sus cimientos debía abrir surcos el arado. Para ello es preciso desocuparlas antes.

(...) Levantóse diciendo esto, y se dirigió hacia una escalera por la cual subimos a las azoteas. Jamás desaparecerá de mi memoria el espectáculo que desde ellas presencié. Al primer golpe parecióme que todo estaba tranquilo en torno de nosotros. Pero luego creí oír a lo lejos unos gritos extraños, prolongados, y de tiempo en tiempo repetidos. Después me pareció percibir ruido de gente que corría, y el galopar de los caballos sobre el empedrado de las calles, y hasta el choque de sables / espadas (...). - No ves, me dijo, una como nube negra que se levanta muy cerca de donde ha de caer la torre de Santa Catalina? ¡Dios mío! parece que el sol la dora con sus rayos, y sin embargo estamos en mitad de la noche. (...) -Ved ahí otra columna de humo, dije yo volviendo la vista al poniente de la ciudad.

-Sí, me dijo el padre José, y también toma como la otra el color del fuego. Es otro incendio. Ese cae á mano izquierda de Nuestra Señora de Belén. Sin duda las llamas devoran la iglesia y el convento del Càrmen (...) La ciudad se convierte en un mar de llamas. Un nuevo incendio hacia este lado de mediodía. Este cae mucho más cerca. Es el convento de los Trinitarios descalzos. Otro incendio todavía: hacia el convento de San José. ¡O iras y abominaciones de los hombres! (41)

Ja s'ha dit que la comunitat religiosa del convent de sant Francesc era formada per cent cinc religiosos i tots escaparen del perill llevat del F. Manuel Pallas que fou assassinat. En la fugida per la claveguera aconseguiren d'endur-se objectes del culte, calzes i copons, amagats entre els plecs de l'hàbit.

En un altre convent franciscà, el de Gràcia, els religiosos es disfressaren i s'acolliren a la torre de Bartomeu D'Lemus d'on foren rescatats, el 27 de juliol, per una secció d'infanteria de l'exèrcit regular que els acompanyà fins al castell de Montjuic sense problemes. Eren una dotzena de frares, entre els quals s'hi comptava Jaume Pey, més endavant comissari provincial de l'Orde. També arribaren a Montjuic emportant-se, amagats a l'interior dels hàbits, diners i objectes de culte. (42)

Els frares d'un i altre convent, conjuntament amb els d'altres ordes religioses, passaren uns dies al castell de Montjuic. Allí, a títol personal, havien de decidir una de les tres opcions possibles: a) si es secularitzaven, b) si passaven a engrossir el clergat regular i c) si triaven l'exili cap a França o bé cap a Itàlia. Bona part dels franciscans que optaren per l'emigració triaren Itàlia. Vint-i-dos, exactament. Mirat amb un punt de perspectiva es tractava d'un grup qualitativament important perquè hom hi troba alguns dels noms cabdals de la futura restauració franciscana a Catalunya: Maties Espinàs, Jaume Rodó, Pere Gual, Salvador Mestres, Francesc Mestres, Ramon Boldú, Joaquim Martí, Francesc Ma. Pedrerol i Joan Bartomeus (43).

No és gens difícil de veure que l'estratègia revolucionària era gairebé perfecta. S'obligava amb la força del foc i una colla de morts a abandonar els convents. Els frares en fugien esporuguits. Un decret posterior (11 d'octubre de 1835, Ministeri de Mendizabal),

declarava la supressió legal de tots aquells convents que havien estat abandonats pels frares. Cal fer notar, tanmateix, la coincidència de les dades entre el decret del govern del Comte de Toreno (25 de juliol de 1835) pel qual es tancaven els convents amb menys de dotze frares i les escenes de foc, pànic i pillatge que començaren, a Reus, tres dies abans i s'escamparen a partir de Sant Jaume. Hi ha en aquesta coincidència algunes claus d'interpretació prou senzilles: a) El decret ja feia temps que era redactat i conegut i hom esperava, només, la signatura de la reina regent. b) Sembla que hi havia possibilitats de tondrejar-lo per part de la majoria de les ordes religioses amb un senzill reajustament de frares a cada convent. Els franciscans, per exemple, eren gairebé nou-cents a Catalunya i tenien trenta-dos convents. Només calia desplaçar-ne uns quants perquè, a cada casa, n'hi hagués més d'una dotzena (44). La violència dels fets s'avançà a la llei i produí una ràpida i eficaç desbandada. El decret posterior de Juan Alvarez de Mendizábal, la tardor de 1835, permetia de tancar legalment els convents abandonats. A Catalunya, i referint-nos en concret als religiosos franciscans, eren tots els convents, encara que s'ha de destriar el cas particular del de Berga.

Com en la resta de les cases conventuals, els franciscans abandonaren la de Berga l'1 d'agost de 1835, però hi tornaren el 12 de juliol de 1837 quan els carlins conqueriren la ciutat. S'hi mantingué vida regular fins al final de la Primera Guerra Carlina (1840). Just quan Cabrera fou derrotat per Espartero a la serra de Noet (4 de juliol de 1840), davant de Berga. Durant aquests tres anys hi funcionaren els estudis per delegació de la Universitat de Cervera. (45).

L'escampada franciscana

Els convents franciscans de Catalunya quedaren buits després de les jornades de juliol de 1835, amb la única excepció ja comentada del convent de Berga que resistí fins a l'acabament de la Primera Guerra Carlina. La garrotada havia estat enorme i l'Orde, a Catalunya, pràcticament desmantellada. A més darrera els morts i les escenes de pànic caigueren, inexorables, les lleis d'exclaustració. Sense convent, i amb la prohibició de vestir públicament l'hàbit, només s'obrien dues possibilitats: la de l'exili o la secularització. Aquesta secularització contemplava la possibilitat d'incardinar-se en una diòcesi si el religiós era sacerdot, o bé passar a l'estat civil amb els mateixos drets i deures de la resta de la població. La llei d'exclaustració preveia una pensió estatal per a tots els religiosos secularitzats. La pensió era més abundosa (cinc rals diaris) si es tractava de sacerdots i més mengrada (tres rals diaris) per a la resta. La majoria dels religiosos acceptaren, si no vols per força, aquestes mesures imposades per l'estat lliberal. Hi hagué un nucli important, però, que optà per l'exili i per la possibilitat de tirar endavant amb l'opció religiosa que havien triat. Aquests exiliats, que en el cas concret dels franciscans eren uns cent cinquanta o dos-cents tirant llarg (46), representaven la cinquena part mal comptada dels gairebé nou-cents religiosos que l'Orde tenia a Catalunya poc abans de la mort del rei i del començament dels decrets de reforma i d'exclaustració. Partiren cap a França, cap a Itàlia i, més tard, cap a Terra Santa i les missions americanes.

Es significatiu el nombre de frares que anaren a missionar

a Amèrica. Escriv Josep Martí Mayor que els anys eren bonic per a les missions d'Amèrica del Sud, a desgrat que una bona colla havien quedat malmeses per les guerres d'independència de les repúbliques que començaven a néixer i que molts missioners havien estat perseguits, empresonats o exclaustrats: Pero al poco tiempo las autoridades volvieron sobre sus pasos y autorizaron nuevamente la apertura de Colegios de Misiones. El de Ocopa (Perú) o fue por ley de 11 de marzo de 1836, pero entonces se encontraron sin misioneros. Ante esta situación, el P. Andrés Herrero emprendió viaje a Europa con el fin de reclutar personal para estos colegios. En Italia encontró muchos franciscanos españoles dispuestos a acompañarle. Los dividió en dos grupos de unos 60 religiosos cada uno, los cuales en distintos meses del año 1837, se embarcaron en el puerto de Génova para América. En esta expedición iban unos 43 catalanes, entre ellos el P. Rafael Sans (Reus, 1812-La Paz, 1878) que describe este viaje en sus memorias. (47).

A més d'aquest degoteig important cap a Amèrica i de l'exili italià que, per la seva importància, tractarem amb més detall en un altre apartat, els franciscans catalans es dirigiren a uns altres dos punts: França i Terra Santa. A França sembla ser que foren molt ben rebuts i col·laboraren amb el P. J. Areso que mirava de restaurar la província de sant Lluís (48). Cap a Terra Santa emigrà un grupet no gaire nombrós i cal destacar, fonamentalment, la figura de Francesc Vilardell (49).

Deixar Catalunya, però, no fou una experiència fàcil ni agradable. A la tristesa de l'exili forçat calia afegir les dificultats dels que abandonaren la província per terra, sobretot. Tot i que els religiosos anaven amb la documentació i els passaports corresponents, els camins no eren gens segurs. Els milicians, aprofitant que el temps era més aviat descordat, vigilaven el pas de

les diligències a la cacera del frare fugitiu. El franciscà Rafael Sans explica, a les seves memòries, les peripècies que hagué de viure fins que no va arribar a la frontera francesa. Des de Vilafranca del Penedès fins a Vic passa una colla de perills, anant gairebé sempre a peu perquè era el mitjà més segur. A Vic s'allistà a una partida de carlistes on trobà dos frares més i, acompanyats per la facció, arribaren fins a Ribes de Freser. Allí, prop de la frontera, passaren a França guiats per un contrabandista. (50).

NOTES.

CAP A L'EXCLAUSTRACIO

- 1.- Francisco Aragonés, Los frailes franciscanos en Cataluña. Libreria Tipografía Católica. Barcelona, 1891.
- 2.- Amb aquesta expressió vull referir-me a les tres obres generals de consulta bàsica en l'estudi de les ordes religioses a Catalunya: Francisco Aragonés, Los frailes franciscanos en Cataluña. (Op. Cit). Cayetano Barraquer, Los religiosos en Cataluña. (Vol I-II-III). Imprenta de Francisco Altes y Alabert. Barcelona, 1915. I Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña. Editorial Seráfica. Barcelona, 1959.
- 3.- Sant Tomàs de Riudeperes, prop de Vic, fou en els seus orígens una comunitat de canonges de Sant Agustí. L'any 1560 fou convertit en col·legi per a Fra Menors de la Província de Catalunya. Per al col·legi de Sant Bonaventura vegeu nota 5.
- 4.- A l'obra de Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña, (pàg. 409) hi figura un llistat amb tots els franciscans que foren catedràtics de teologia a la Universitat de Cervera. El primer fou Francesc Rico que prengué possessió el 1726 i el darrer Francesc Pedrerol que ho feu el 1829. En el seu conjunt el llistat és de setze franciscans. El de més anomenada fou Josep Rius, fill de Balaguer (morí a Cervera el 1833). Exercí en les càtedres de teologia, filosofia i llengües; fou Definidor General de l'Orde i proposat per ser Bisbe d'Urgell, càrrec al qual va renunciar.
- 5.- El col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona fou fundat l'abril de 1628 i endegà la docència el maig de 1635. Fou el col·legi de l'aristocràcia franciscana. Només hi entraven, per oposició, els estudiants més capacitats. Hom hi estudiava filosofia i dret canònic i era famosa la seva facultat de teologia.
- 6.- Vegeu Pedro Sanahuja (Op. Cit. pàg. 509-510) i Francisco Aragonés (Op. Cit. pàg. 48-49).
- 7.- He seleccionat, de l'obra de Francesc Aragonés, un breu anecdotari del comportament franciscà durant la Guerra de la Independència. Els exemples, però, podrien multiplicar-se.
- 8.- Pedro Sanahuja (Op. Cit. pàg. 512-513). Són especialment interessants els dos capítols que adreça al tema: Cap. XXX, Lo que hicieron los frailes de la provincia en la guerra del francés i Cap. XXXI, Lo que padecieron los frailes de la provincia en la guerra del francés. Sobre la actuació més concreta dels religiosos franciscans és interessant l'informe de Fouché, ministre de policia de Napoleó: Ces homes se répandent dans toutes les maisons à la ville et à la campagne. Ce sont des gazettes ambulantes. On leur demande ce qu'ils pensent, ce qu'on pense dans leur couvent sur les affaires du temps, et les impressions qu'ils ont ou par eux-mêmes ou par leurs

supérieures son répandues dans la masse avec rapidité et y germent profondément. Citació de J.R. Hymes, La guerra de la Independencia en España (1808-1814). Editorial Siglo XX. Madrid 1974. (pàg. 42). Aquest mateix autor teoritza sobre el poc encert de Josep I Bonaparte a l'hora de decretar la supressió de les ordes monàstiques. Això féu que molts frares es convertissin en soldats i guerrillers.

9.- Francisco Aragonés (Op. Cit), explica que només en els tres primers anys de la guerra i poc abans de la tragèdia de Tarragona (juny de 1811), la província havia perdut dos-cents franciscans. S'ha de dir que els comptes fets per F. Aragonés són a ull i no pas el resultat d'una exhaustiva investigació històrica.

10.- S'enviaren, d'immediat, memorialis a Cadiz demanant, per exemple, que no s'abolís el Tribunal de la Inquisició ni tampoc que es declarés la llibertat d'impresament.

11.- Es multiplicaren les obres i els fulletons en defensa de l'ortodoxia catòlica i contra els principis del liberalisme. A destriar, només com un exemple, l'edició del curs que dictava el F. Rius a la Universitat de Cervera, Tratado de la verdadera religión. També l'aparició de diaris i opuscles com ara "Centinela de la patria", a Reus, "El religioso ciudadano español", a Vic, etc.

12.- Feu atenció al to i a la forma com ho explica Pedro Sanahuja (Op. Cit. pàg. 529): Lo que les interesaba era volver por los fueros de la religión y de la patria. Y aquí fue donde el rey dió el golpe maestro, invalidando y suprimiendo cuanto habían decretado las Cortes, reintegrando todas las cosas a su primer estado con la satisfacción de los buenos españoles y la pena de los estranjerizados. Los frailes catalanes no cesaban de batir palmas por la dignissima conducta del monarca, y con esto ya se daban por bien opagados.

13.- El "trágala" era una cançó, la tornada de la qual començava dient: "trágala tú, servilon" que servia per escarnir els partidaris de l'absolutisme i es referia al fet d'haver d'empassar-se la Constitució. Fou molt popular en el primer terç del XIX, sobretot durant el Trienni Constitucional i, sovint, servia per provocar els religiosos.

14.- Per decret de les Corts, el 25 d'octubre de 1820, les ordes religioses quedaven subjectades als bisbes i hagueren de cessar els seus provincials i generals. Es limità el nombre de convents per a cada població i els que no tenien un nombre suficient de frares foren abolits. També es clausuraren els noviciats. Per aquest decret, els franciscans de Catalunya perderen els convents de Torà, Cardona, Jesús i Sant Bonaventura de Barcelona (només era permès un sol convent d'una mateixa institució en cada ciutat), Cervera, Sant Tomàs de Riudeperes, Sant Salvi i Figueres.

15.- Francesc Aragonés era fill de Dosrigues i havia nascut el 1765. Ingressà molt jove a l'orde franciscana i aviat es distingí pel seu dinamisme i capacitat intel·lectual. El 29 d'octubre de 1789 participà, brillantment, en unes oposicions per accedir a una de les càtedres del col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona. Esdevingué Cronista de la Província, càrrec que mantenia, encara, en el capítol General de 1830. La seva obra cabdal és Los frailes franciscanos en Cataluña. (Op. Cit.). Durant el trienni constitucional publicà una colla d'escrits amb el pseudònim "El Filósofo Arrinconado".

16.- Cartas a un amigo de "El Filósofo Arrinconado" sorgiren com una alternativa poètica a la colla de pamflets antireligiosos que es multiplicaren durant el trienni constitucional: els Discursos sobre una Constitució religiosa considerada como parte de la civil nacional (1820), de Juan Antonio Llorente, i altres com El citador o Las ruinas de Palmira. De fet, "El Filósofo Arrinconado" seguia la mateixa estratègia del caputxí de Sigüenza Rafael Velez que, el 1812, havia publicat Preservativo contra la irreligión i, el 1818, la famosa Apologia del Altar y del Trono.

17.- Explica Pedro Sanahuja (Op. Cit. pàg. 539): Otra noche horrorosa, la del 29 al 30 de Octubre del mismo año 1822, aguardaba a la comunidad mártir de Barcelona en que los esbirros iban a coger al Filósofo Arrinconado (el P. Aragonés). El padre se hallaba en el convento, más la Providencia lo libró pues con toda certeza lo hubiera condenado a muerte por sus cartas, consideradas como delito de sedición y de rebelión.

18.- Las ruinas de mi convento. Imprenta de Cervantes, 1858 (3a Ed.). L'obra és atribuïda a Fernando Patxot però hi tingué una responsabilitat de coautoria el franciscà Ramon Boldú (vegeu nota 40 d'aquest mateix apartat).

19.- Els "agraviats" o "malcontents" eren una part de la noblesa partidària de l'absolutisme a ultrança. Els nobles se sentiren traïdonats davant del fet que Ferran VII anomenés ministres moderats i partidaris d'afluir les regnes en la repressió de lliberals. A Catalunya, els "malcontents", llavor del futur carlisme, aixecaren partides armades i crearen, a Manresa, una "Junta de Gobierno del Principado" (maig de 1827).

20.- Francisco Aragonés (Op. Cit) Vol. II. pàg. 504.

21.- D'aquests 879 religiosos franciscans, 478 eren sacerdots, 112 estudiants, 33 novicis, 158 llecs, 7 novicis llecs i 91 de donats. A part cal comptar-ne una seixantena que no eren de la jurisdicció del provincial, trenta dels quals eren del Col·legi de Missions d'Escornalbou. Les dades són del Llibre de Filiacions de la Província, manuscrit començat el 1822 i reproduïdes per José Martí Mayor a Província Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). "Archivo Ibero-Americano" no. 171-172. 1983

22.- M. Revuelta González. La exclaustración (1833-1840). BAC. Madrid, 1976. Sobretot el capítol III. Panoràmica general del proceso reformador (pàgs. 161 i ss.)

23.- La "Real Junta Eclesiàstica" fou l'eina de reforma dels lliberals moderats. Creada l'abril de 1834 per Nicolás Garelli, ministre de Gràcia i Justícia i que esdevingué l'inspirador fonamental de la reforma eclesiàstica del moderantisme. Garelli era un catòlic il·lustrat, defensor de les regalies i convençut, d'altra banda, dels drets de l'Església. Va saber mantenir bones relacions amb el Vaticà i el seu objectiu s'adreçava, només, a una reforma raonada. La "Real Junta Eclesiàstica" era formada per quatre vocals del Consell Reial i deu bisbes escollits pel seu tarannà obert, il·lustrat, no gaire allunyats del regalisme i, sobretot, per l'absoluta adhesió a la legitimitat. Vegeu M. Revuelta González (Op. Cit.) pàg. 180-190.

24.- L'estiu de 1834 hi hagué una epidèmia de còlera a Madrid i

començà a córrer la brama que els frares, sobretot els jesuïtes, havien emmetzinat les fonts i eren culpables de la malesa. La nit del 17 de juliol cremaren una colla de convents i es produí una autèntica carnisseria de frares amb un conjunt de 81 religiosos assassinats a Madrid (50 franciscans, 15 jesuïtes, 9 mercedaris i 7 dominics). Els fets es repetiren, amb menys violència, a Reus i a Barcelona, el juliol de 1835.

25.- El tema de la desamortització i de les seves conseqüències econòmiques s'allunya de l'objectiu i de l'abast d'aquest treball. Hi ha, però, una bibliografia especialitzada de la qual cal destriar: T. Matín, La desamortización. Textos político-jurídicos. Editorial Narcea. Madrid, 1973. F. Tomás y Valiente, El marco político de la desamortización en España. Ariel. Barcelona, 1971. F. Simón Segura, La desamortización española del siglo XIX. Instituto de Estudios Fiscales. Madrid, 1973.

26.- Vegeu nota 24.

27.- La "Milícia Nacional" eren un conjunt de forces cívico-militars creades per la Constitució de Cadis de 1812. Tot al llarg del segle XIX es convertí en una arma política al servei del liberalisme més radical. El seu reglament varià un grapat de vegades i fou un cos que desaparegué en els parèntesis absolutistes de la primera meitat del segle. La seva importància fou cabdal, entre 1834 i 1843, per tal de fer possible la Monarquia Constitucional.

28.- Per conèixer al detall els fets de Reus vegeu Eduard Todà, Los conventos de Reus y su destrucción. Reus, 1930. José Martí y Mayor, El convento de Sta. María de Jesús de Reus. Separata de la revista "Urbs". Reus, 1961. També la narració d'Antoni de Bofarull i de Brocà, La mancha del siglo o las víctimas religiosas. Imprenta de Roberto Torres de Gracia, 1850.

29.- Eduard Todà (Los conventos de Reus y su destrucción. Op. Cit.), apunta una curiosa paradoxa respecte dels franciscans de Reus que no abonaren d'una manera directa les faccions carlines de la comarca: mes en nostras comunitats fou unánime l'acort de no socorrer la facció ab diners ni apoyarla ab partidaris. Tant fou aixís que a comensaments d'aquell any un conegut capdill carlí de les Borjas del Camp se dirigi a un dels convents reusenchs demanant un auxili en metalich, que li fou rodonament negat. (pàg. 45).

30.- Eduard Todà. Op. Cit. pàg. 47

31.- Eduard Todà. Op. Cit. pàg. 46-47

32.- Eduard Todà. Op. Cit. pàg. 48

33.- Aquesta actitud passiva de l'exercit regular es troba, pràcticament, en tots els episodis revolucionaris de l'any 1834 i 1835, quan hi ha crema de convents i degollina de frares. Els historiadors religiosos argumenten que una actitud seriosa dels soldats regulars hauria impedit la malesa. Els oficials de l'exercit, en canvi, defensen llur actuació i argumenten que la tragèdia hauria estat més gran amb la seva intervenció.

34.- Antoni de Bofarull, La mancha del siglo o las víctimas religiosas. Por Fr. Anastasio Timorra. Imprenta de Roberto Torres de Gracia, 1850.

- 35.- Els frares que moriren a Reus, la nit de Santa Magdalena, foren: Sebastià Gay, Josep Barreda, Antoni Blanch, Narcís Castany, Vicens Bofarull, Josep Balmes, Marian Alavall, Gabriel Goser, Josep Ma. Roig, Ramon Iglesias, Pere Aymemí i Pau Xifré.
- 36.- Eduard Todà, Op. Cit. pàg 61
- 37.- José Martí Mayor. Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). Op. Cit. Pàg. 246.
- 38.- Vegeu Manuel Ardit, Albert Balcells i Núria Sales, Història dels Països Catalans (de 1714 a 1974). Edhasa. Barcelona 1980 (pàg. 257). També F. de Sola Cañizares, Luchas sociales en Cataluña 1812-1934. Editorial Zero SA. Madrid, 1970 (pàg. 8) i Emili Giralt, Albert Balcells i Josep Termes, Los movimientos sociales en Cataluña, Valencia y Baleares. Nova Terra. Barcelona, 1970 (pàg. 47).
- 39.- Per a una ressenya detallada dels fets, vegeu Cayetano Barraquer, Los religiosos en Cataluña. (Tomo II, Libro III). Op. Cit.
- 40.- La trilogia narrativa Las ruinas de mi convento fou signada per Fernando Patxot (pseudònim literari de Ortiz de la Vega). Ara bé, no sembla haver-hi cap dubte sobre la coautoria de Ramon Boldú que hi aportà l'experiència i redactà el primer borrador. Més tard, en un acord de col·laboració conjunta, aquesta narració testimonial fou transformada en novel·la per Fernando Patxot. Vegeu Atanasio López, "Quien es el verdadero autor de las ruinas de mi convento?". "Archivo Ibero-Americano" I, 1914. Pàgs. 395-404. També Jaume Collell, "Suum cuique" notes sobre el autor de "Las ruinas de mi convento". a "Revista Franciscana" 1916 (pàg. 284-286).
- 41.- Fernando Patxot [Ramon Boldú], Las ruinas de mi convento. Barcelona. Imprenta de Cervantes. Madrid. Librería de D. José Cuesta. 1858.
- 42.- La jornada del 25 de juliol a Barcelona donà un balanç de 17 frares morts entre totes les ordes religioses. El padró religiós de la ciutat era de 786 frares repartits en una vintena de convents, a més de 378 monges distribuïdes en divuit convents. Els frares que deixaren els convents foren acollits a Montjuïc (277), a La Ciutadella (254) i a les Drassanes (2). la resta s'escampà per les ciutats a cases d'amics i parents. Les monges, com ja acostumava a ser la norma, no foren gairebé molestades. Vegeu M.Revuelta González, La Exclaustración (1833-1840). Op. Cit. pàgs. 294-295.
- 43.-El compte dels franciscans que s'acolliren a Montjuïc és difícil de fer. Pedro Sanahuja dona el nom dels vint-i-dos que passaren a Itàlia (Op. Cit. Pàg. 606). Cayetano Barraquer diu que s'hi refugiaren 71 franciscans (Op. Cit. Tomo II. Pàgs. 535-544).
- 44.- Aquest és un detall que no recullen els historiadors del XIX però sí que ho fa Pedro Sanahuja: Nuestra Provincia podía soslayar el mazazo de esta orden sectaria con un sencillo reajuste. (Op. Cit. Pàg.603).
- 45.- José Martí Mayor. Provincia Franciscana de Cataluña (1835-1878). Exclaustración y Restauración. Op. Cit. Pàg. 247. També Pere Sanahuja. El monestir de Framenors de Berga. "Estudis Franciscans". n.º 43 (1931).

- 46.- Pedro Sanahuja. Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña. Op. Cit. pág. 606.
- 47.- José Martí Mayor. Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración, 1835-1878. Op. Cit. Págs. 253. En anys successius hi hagué noves llesves de missioners franciscans cap a America. P. Sanahuja (Op. Cit.) calcula que el nombre de franciscans catalans cap a Amèrica foren, entre 1837 i 1852, una seixantena.
- 48.- Entre els religiosos que s'exiliaren a França hi ha alguns noms cabdals de la futura restauració de l'orde: Josep Clariana (1817-1877) que s'hi ordenà sacerdot i exercí deu anys el seu ministeri; Francesc Mestres (1811-1876) que regentà una parròquia i fundà un col·legi i Joan Bartomeus (1811-1877) que anà primer a Itàlia i després regentà una parròquia a la diòcesi de Perpinyà.
- 49.- Francesc Vilardell ja havia estat a Terra Santa el 1811 i retornat a Catalunya el 1832. L'exili el portà, primer, a Roma on fou nomenat Comissari Apostòlic General per Espanya. El 1839 fou ordenat arquebisbe de Filipos i nomenat Vicari i Visitador Apostòlic de la zona. Altres franciscans que s'exiliaren a Terra Santa foren Josep Costes de La Portella (1802-1869), Joan Bernat (1817-1889), Sebastià Vehil (1800-1873) i Jaume Radó (- /1873).
- 50.- Rafael Sans. Mis memorias. Tarata 1911.

L'EXPERIENCIA ITALIANA. DE L'EXILI A LA COL.LABORACIO

- Apunts de situació històrica
- Missions i estudis a l'ombra del franciscanisme italià
- Els franciscans de la restauració i la seva relació amb el franciscanisme italià

* Francesco Frediani i Cesare Guasti

* Marcellino da Civezza

[NOTES]

L'EXPERIENCIA ITALIANA. DE L'EXILI A LA COL.LABORACIO

Apunts de situació històrica.

Els historiadors de les ordes religioses catalanes obren un espai de silenci quan arriba l'hora d'estudiar l'exili d'un grup important dels seus frares. Només segueixen, d'una manera puntual i anecdòtica, l'itinerari curricular d'alguns religiosos però sense establir cap visió de conjunt d'aquests anys d'exili. Es per aquesta raó que, en el cas concret dels franciscans, es produeix un buit d'anàlisi històrica entre la desbandada de 1835 i les primeres actuacions de la dècada dels quaranta. El parèntesi va des de 1835 fins a 1845, quan començà el retorn dels exiliats i el conjunt d'accions que, d'una manera lenta i progressiva, conduïren, el 1878, a la Restauració de la Província Franciscana de Catalunya.

Ja s'ha dit que els franciscans que optaren per l'exili, a partir del mes de juliol de 1835, ho feren en quatre direccions: França, Itàlia, Terra Santa i les missions americanes que, a la llarga, esdevingueren el punt de destinació del grup més nombrós (1). Ara caldria dibuixar unes coordenades de síntesi per apamar el panorama polític i religiós que trobaren a cadascuna d'aquestes nacions.

A grans trets, succeïa que el radicalisme lliberal i revolucionari que s'havia descordat al regne d'Espanya en la dècada dels trenta, just després de la mort de Ferran VII, passava per un parèntesi de tolerància a França i encara no havia arribat als estats italians. A França, per exemple, la revolució de 1830 acabà amb la

proclamació reial del duc d'Orleans, Lluís Felip, en una jugada de retruc i amb un punt de carambola política instigada per Thiers (2). Per això mateix, a desgrat del radicalisme revolucionari (les "tres jornades glorioses de juliol de 1830") que va dur el duc d'Orleans fins a la personificació paradigmàtica de monarca constitucional ("el rei de les barricades"), Lluís Felip va desplaçar progressivament el seu mandat cap a criteris de conservadurisme moderat, sobretot després de 1832. Aquest canvi d'orientació afavorí un procés de recatolització de la societat iniciat en els anys de la Restauració Borbònica, en el ben entès, però, que la societat francesa mai no havia deixat de ser catòlica, ni en els anys de la revolució. Sorgiren iniciatives, com la de Felicitè de La Mennais, que estimularen la creació d'un catolicisme lliberal. La Mennais -que després democratitzà el cognom per Lamennais- havia publicat, el 1817, el primer volum de l'Assaig sobre la indiferència en matèria religiosa i esdevingué el punt de referència d'una nova concepció del catolicisme acordada amb la dinàmica del temps. Amb una colla de seguidors: Lacordaire, Montelembert, Guéranger, Rohrbacher... fundà, "L'Avenir" (1831), que sortia amb el lema Déu i la Llibertat i esdevingué la publicació paradigmàtica del liberalisme catòlic.(3). El moviment havia estat observat amb simpatia evident durant els papats de Lleó XII (1823-1829) i de Pius VIII (1829-1831), però topà frontalment amb la màxima jerarquia quan Gregori XVI (1832-1846) accedí al pontificat.(4). Altres exemples d'aquest procés dinàmic de recatolització de la societat francesa els trobem en la restauració de l'abadia de Solesmes, el 1833, per l'abat Guéranger, en el restabliment, el 1841, de l'orde dels dominics sense demanar cap permís al govern de la nació i en el fet que, progressivament, s'establiren noves devocions, com ara la mariana, que culminaren amb les aparicions miraculoses de la Verge a La Salette (1846). Tot

plegat dóna el testimoni d'una nova sensibilitat religiosa en amplis sectors de la societat francesa (5).

No és gens estrany, doncs, que els frares franciscans de la Província de Catalunya, sobretot els que eren sacerdots, fossin rebuts com una benedicció del cel per part d'una església francesa, que demanava clergat i mà d'obra religiosa. Per aquesta raó, franciscans com ara Xavier Serra, Francesc Mestres, Juan Canturri, Josep Falló i Josep Clariana trobaren, a partir de 1835 i fins a 1848, tota mena de facilitats per exercir el seu ministeri. (6)

La conjuntura històrica italiana era d'una altra mena, però també favorable als interessos dels exiliats. Els estats italians tot just començaven el "Risorgimento" i el llarg camí de la unificació. Després de l'Acta final del Congrés de Viena, Itàlia havia estat novament dividida en diferents estats separats per fronteres polítiques i barreres de duana. Les zones orientals del nord -Lombardia, Veneto, Trentino i Istria- eren dominades per Austria i a les occidentals, Víctor Manuel I de Savoia governava el Piemont que s'havia ampliat amb l'antiga República de Gènova. Al centre de la península s'extenien els Estats Pontificis amb les marques corresponents i els ducats de Parma, Modena i Toscana que eren regits, també, per l'aristocràcia austríaca. Al sud s'allargava el regne de les Dues Sicílies comanat per una branca de la casa de Borbó (7). L'esperit i la dinàmica de les revolucions liberals arribaren a Itàlia tardanament i lenta. Les causes d'aquest retard s'emboliquen en un cabdell complex: el tap de criteris absolutistes que hi oposaven els interessos d'Austria i dels Estats Pontificis, el caràcter arcaic de l'economia, l'estil d'una burgesia poc engrescada, la influència del clergat i el vigor de l'esperit municipal (8). Per això fracassaren les revolucions de 1820 i de 1831 que, comparades

amb altres punts d'Europa, foren a Itàlia un feble reflex esmorteït. D'altra banda, la restauració imposada pel Congrés de Viena havia permès la reorganització eclesial i de les comunitats religioses. Per tot plegat l'ofensiva lliberal de més braó i empenta no arribà fins a la meitat del segle, després de les revolucions de 1848, i poc abans d'iniciar-se el procés definitiu cap a la unificació de tota la nació. Només per posar un exemple: La supressió de les ordes religioses no fou decretada al Piemont, estat capdavanter del liberalisme i de la unificació, fins l'any 1855. Aquest mateix decret trigà onze anys a estendre's a altres parts de la geografia italiana i fins al 1873 no arribà al conjunt de tot el regne unificat. A més, fou aplicat amb criteris molt diferents i sense un excessiu rigor (9).

Un altre aspecte a tenir en compte fou l'elecció del papa Gregori XVI, el 1831, per substituir Pius VIII que havia mort l'any anterior. El pontificat de Gregori XVI (1831-1846), va inaugurar una política combativa, de tenag intransigència al servei de l'antic règim i oposada a qualsevol de les tendències del pensament modern. El nou pontífex era benedictí, estava dotat d'un temperament inflexible i cobejava un model de papat com el de segles enrera. S'oposava rotundament al liberalisme i tenia ben clar que només l'Església podia plantar cara, amb possibilitats d'èxit, a la força del pensament modern. Abans d'ocupar el solí de Sant Pere havia publicat l'obra Triomf de l'Església i de la Santa seu (1799) on ja anunciava la necessitat de proclamar el dogma de la infalibilitat pontificia. (10). Fou durant el papat de Gregori XVI que el sacerdot Vincenzo Gioberti publicà l'obra Primacia moral i civil dels italians (1843), on proposava un model d'unificació italiana amb una federació de tots els estats sota la presidència del papa (11). L'obra de

Gioberti recollia l'herència del pensament de Silvio Pellico i la proposta tingué un cert ressò en els moviments nacionalistes de 1848, potser acompanyada pel fet que Pius IX -successor de Gregori XVI- havia insinuat algun gest renovador i un tarannà que semblava lliberal (12). Després de les jornades de 1848, la tendència neoguelfa de voler vincular el catolicisme i la unitat nacional va debilitar-se. El mateix Gioberti, el 1851, a Renovació civil d'Itàlia es decantava pel protagonisme del Piemont en el procés unificador dels estats italians.

En síntesi: quan l'estiu de 1835 uns grups de franciscans catalans optaren per dirigir-se a Itàlia, sabien que, a desgrat de l'exili, les condicions eren del tot favorables per esperar, amb la paciència que calgués, la calma que ve sempre després de la tempesta. A Itàlia trobaren acolliment i la formació que necessitaven els més joves. A les universitats italianes acabaren els estudis franciscans cabdals de la futura restauració com ara Ramon Boldú, Joaquim Caballero i Joan Bartomeus. Fou allí, finalment, que entraren en contacte i establiren profitosos lligams d'amistat amb els noms del franciscanisme italià més jove i renovador: Francesco Frediani, Cesare Guasti, Antonio da Rignano i Marcellino da Civezza. (13)

Cal considerar, encara, un darrer punt de situació històrica per fer referència a l'estat i al tarannà de les ordes monàstiques en l'Europa catòlica, a partir del darrer terç del segle XVIII. En general havien crescut fins a un punt de desmesura i s'havia relaxat notòriament la vida religiosa dels convents. Aquesta saturació monàstica era la causa d'un descrèdit creixent per a amplis sectors de la població i, segurament, un dels primers motius d'enfrontament entre la societat moderna i les ordes religioses neix del fet de considerar el frare com un ser improductiu, una mena de plaga social, just en una època en què les noves teories econòmiques estableien

una relació entre el creixement demogràfic i la productivitat (14)

Paradoxalment, l'empenta i la confusió de les noves idees -il·lustració, enciclopedisme, regalisme, massoneria, etc.- el tomb substancial de les orientacions econòmiques i la nova vida social no foren cap impediment per a les noves vocacions monàstiques. Més aviat a l'inrevés, com si els convents oferissin el recer d'un refugi segur davant dels interrogants d'una societat que començava a canviar profundament. De retruc i per aquesta mateixa raó, moltes vocacions eren aigualides, poc autèntiques i mancades del necessari braó espiritual que qualsevol orde necessita per envigorir-se. A partir del darrer terç del segle XVIII es multipliquen les circulars i les notícies dels superiors provincials que s'adrecen als frares i els renyen de la deixadesa dels convents i per la manca d'observància en què han caigut moltes comunitats (15). És paradigmàtic, a títol d'exemple, el missatge d'Erhard de Radtesburg, datat el 1775, que diu: En aquests temps calamitosos ha baixat en la nostra orde el fervor de l'esperit seràfic i l'observància de la disciplina regular és feble en molts casos. Ja no resplendeix aquella senzillesa santa, la humilitat i la innocència que acreditava la nostra orde davant de Déu i davant dels homes; ans al contrari, ara tot ho domina l'ambició i l'afany de política mundana perverteix l'esperit dels religiosos. (16).

Les ensulsiades del segle XIX, l'atac frontal dels governs lliberals, les mesures d'exclaustració i les escenes de pànic que visqueren una colla de convents serviren, a més dels interessos lliberals, per a mesurar el tremp de les vocacions més fèrries i per a deixar en el sedàs el gruix de les més febles. Són prou eloqüents les dades que fan referència al franciscanisme català després de 1835 i que ja s'han citat en l'apartat anterior: només una cinquena part trià la sort incerta de l'exili o la duresa del reciclatge cap a les

missions americanes (17). Amb capteniment caritatiu, Jose Martí Mayor s'hi refereix en aquests termes: Los religiosos, ante las leyes secularizadoras, no tuvieron otra alternativa que aceptarlas, o bien huir al extranjero, siendo esto último solamente posible a los jóvenes o a los de media edad muy animosos. Por ello, la mayoría de los religiosos de media edad, ancianos, enfermos o simplemente apocados, optaron por aceptar tales leyes y secularizarse. Estos religiosos secularizados se dedicaron mayoritariamente al confesonario, predicación, dirección espiritual de religiosas o a la enseñanza de la religión en sus escuelas; algunos se instalaron en hospicios y hospitales mientras que otros preferían el trabajo pastoral en las parroquias como párrocos, vicarios, beneficiados o simplemente agregados. (18). El cas és que, el 1878, quan Ramon Boldú posà les bases de la comunitat de Villareal, en el moment d'iniciar la restauració de la província, demanà que els frares dels primers convents fossin els que havien passat per la prova de l'exili i disposats, per tant, a seguir fermament les regles de l'observància de l'orde: Pienso que el mayor medio de resucitar nuestra Seráfica Provincia es servirme, no de exclaustrados, sino de religiosos muy observantes y que han vivido siempre en el claustro (...) algunos religiosos muy observantes y españoles me han manifestado que vendrán con gusto de Francia, de América y tal vez de Italia (19).

Missions i estudis a l'ombra del franciscanisme italià.

Es poden fer tres grups amb els franciscans catalans que arribaren a Itàlia, l'agost de 1835. El grup més nombrós hi féu només una estada de transeünt esperant l'avinentesa que els portaria a les missions americanes. Un segon grup de religiosos, reduït però molt compacte i procedent del "Col·legi-Seminari de Missions de Propaganda Fide d'Escornalbou", es disposà a reemprendre la mateixa tasca en terres italianes: el grup, comandat per Josep Costes de La Portella (20), s'establí en el convent d'Amelia, començà la seva funció missionera el 1840 i aconseguí de fundar, el 1851, una institució similar a la d'Escornalbou, el "Col·legi-Seminari de Missions de Montefalco". El darrer grup, encara més reduït, es dedicà intensament als estudis, ja sigui per arrodonir una formació que la barbàrie de 1835 havia penjat, o bé per exercir professoralment a les universitats italianes si aquesta era la feina que feien a Catalunya. En un de les dues opcions es trobaven Ramon Boldú, Joaquim Caballero, Salvador Mestres, Maties Espinàs, Joan Bartomeus i potser algú més.

El grup que venia d'Escornalbou estava format per Josep Costes de La Portella (La Portella, 1793 - Roma, 1856), Francesc Pujol (Reus, 1809 - Nocera, 1885), Sebastià Marimon (Reus, 1795 - Itàlia (?) 1873), Miquel Pasqual (Barcelona, 1803 - Ocopa [Perú], 1858), Pere Boronat (Vallmoll, 1815 - Perú, 1854) i Josep Llauredó (Tarragona, 1810 - Nazaret, 1858). Aquest grup inicial s'incrementà amb la incorporació d'altres frares que no venien del "Col·legi de Missions": Jaume Rado (Palamòs, 1807 - Jerusalem 1873), Pere Gual

(Canet de Mar, 1813 - Lima, 1890) i Josep Ma. Masià (Montrouig, 1815 - Lima, 1902). (21)

El fet de ser o no d'Escornalbou era un tret que imprimia caracter per un seguit de raons: 1] Els col·legis de missions de Propaganda Fide es regien pels estatuts d'Innocenci XI (22), la qual cosa significava una certa independència de la Província Franciscana i uns criteris i normativa diferents a la resta dels convents. 2] Escornalbou era un col·legi de missions en el doble sentit del terme: s'hi preparaven els missioners que anaven a Amèrica, però també en sortien contínuament els frares per realitzar missions populars. La meitat dels religiosos, aproximadament, distribuïts normalment en ternes, anaven amunt i avall de la geografia catalana predicant missions populars d'èxit reconegut i comprovada eficàcia apostòlica (23). Just per aquesta raó, els bisbes catalans eren els millors defensors de la independència d'Escornalbou. 3] Els frares d'Escornalbou havien perfeccionat un mètode de predicació i missió popular amb una rendibilitat elevadíssima, pel que sembla. Per això tractaren de fer la mateixa feina en els pobles d'Itàlia. 4] En una època que es caracteritzava per la tendència al relaxament en la vida monàstica, el convent d'Escornalbou podia presumir d'una vida conventual rigorosa, d'un horari estricte i d'una intensa vida intel·lectual i literària. (24)

Des del convent d'Amelia començaren a organitzar missions populars amb un resultat que podem seguir nítidament en les dades dels manuscrits. Portaven un control estricte de totes les accions i una mena de comptabilitat on, pràcticament, ho apuntaven tot. (25). Sabem, per això mateix, que organitzaren missions populars des de 1840 fins a 1849 a la "Nunziata d'Amelia e altri Ritiri dello Stato Pontificio", diuen els noms dels predicadors que hi actuaren (amb els

noms italianitzats: Giuseppe di Portella, Francesco Pujol i Giuseppe Maria Masia), els fidels que hi participaren i fins el nombre de confessions generals que s'hi escoltaren. La quantitat de confessions va en augment de 1840 a 1843 i en decadència de 1844 fins a 1849 (26), sens dubte per la influència de les revolucions de 1848. A més de l'obra propagandística de les missions populars, Josep Costes de La Portella i Francesc Pujol deixaren un seguit de manuscrits en italià, amb el text de sermons i conferències, meditacions i una mena d'exercicis teòrics sobre les missions. Es tracta de fulletons a l'estil de les publicacions que feien a Escornalbou i que, passades per la impremta, acostumaven a repartir entre els fidels de les missions (27). En aquest cas són manuscrits que no es publicaren com ara Amoroso trattenimento dell'anima con Dio nell' Orazion Mentale in cui ella esercita gran atti de Carità universale. (Amelia SSma. Nunziata, anno 1848), redactada per Josep Costes de la Portella, o bé Rituale per l'ingresso e Conclusione de' Santi Spirituale Esercizi. (28)

La realització més important d'aquests missioners i, sobretot, de la tenacitat de Josep Costes de La Portella, fou una empresa frustrada. Havia de ser el "Collegi de Missions de Montefalco", fundat el 1851 i que fracassà, essencialment, per la manca de religiosos catalans. Darrere del manuscrit Missioni et Esercizi dati d'alcuni FF. Minori Osservanti del S. Ritiro della SSma. Nunziata d'Amelia e d'altri Ritiri dello Stato Pontificio (29), hi ha una pàgina d'anotacions, segurament d'un frare italià, que fa una mena de síntesi del procés i apunta algunes de les causes del fracàs de Montefalco. Diu aquesta anotació: Nel 1850 poche missioni hanno fatte che non sono state segante, avendo abbandonato questo Sacro Ritiro di Amelia per piantare un Collegio di Missionari in Montefalco, ma con poco frutto per mancanza di sgetti; perche i

nesses italianes non s'adattarí al sistema rigoroso del P. Giuseppe (es retener) a Costes de La Portella) español, que è el Direttore delle Missioni. Onde vi è gran pericolo che vada a finire il novello Collegio di Montefalco, tanto piú che sono smembrati da esso el P. Francesco Pujol e il P. Giuseppe Maria (Masià) españoles, il primo si è fissato colle Monache, l'altro è andato missionario in America, tutti due soggetti di vaglia. E di più vengo assicurato che la disciplina rigorosa di Montefalco non sia approvata da nessuno di Superiori Maggiori.... Ara bé, aquesta mateixa impressió és pot seguir en l'obra de Francesc Pujol. Apuntes biográficos y propósitos espirituales del siervo de Dios P. José Costes natural de la Portella (30) que, referint-se a l'experiència italiana compartida diu: Conviene aquí notar que el Siervo de Dios tuvo primeramente la intención, al eregir dichos colegios, de promover en general la más estrecha observancia, pero no considerando después esta tan fácil de obtenerse, proyectó la formación de nuevos retiros, a los cuales para ofrecer algun atractivo llamó Colegios de Misioneros (...). Si bien es verdad que en ambos Colegios la Observancia de las reglas y Constituciones referidas daban buenos resultados prácticos en puntos sustanciales, no obstante en la parte disciplinar ocurría alguna dificultad y echábanse de menos ciertas modificaciones propias para darles la última perfección. (31)

Ras i curt, els franciscans italians no veien amb massa optimisme el nou estil de rigor i austeritat que miraven d'introduir als frares d'Escornalbou. D'altra banda, el fracàs del Col·legi de Missioners de Montefalco fou, ben segur, aconsoat per l'impacte de les revolucions de 1848 i pel fet que, a partir de la dècada dels cinquanta, i fins del nou fervor lliberal, començaren a dictar-se a Itàlia -el Piemont fou capdavanter- els primers decrets d'exclaustració. També es útil de remarcar que, tot i que actuaren a

Catalunya durant el 1770 van ser el Col·legi de Missions de Sant Bonifaci de Riudopereles, els nou frares de l'experiència missionera italiana no van quedar-s'hi, a Catalunya, Miquel Pasqual, Pere Boronat, Pere Gual i Josep M. Mas. A març van cap a Perú on tractaren d'expandir les missions populars a l'estil del mític Escornalbou (22). Tres mes es quedaron i moriren a Itàlia (Josep Costes de La Portella, Francesc Pujol i Sebastià Merimon), i els altres dos (Josep Llauredà i Jaume Radó), acabaren els seus dies a Terra Santa.

— Seguirem ara l'itinerari dels franciscans catalans que es dedicaren fonamentalment a l'estudi en els anys de l'exili italià i voldrà referir-se, amb cura particular, a la figura de Ramon Boldú pel paper restaurador que li fou encomanat en tornar a Catalunya. Ramon Boldú (no Buldó, com signava en els seus llibres [23]) havia nascut a Cervera (La Segarra) el 9 de juliol de 1815. Era fill d'un militar que encomanà la formació del noi als franciscans de la Universitat de Cervera (Francesc Pedrerol i Josep Rius). Poc abans dels disset anys, el 8 de febrer de 1832, vestí l'hàbit franciscà i, després de l'any de noviciat, començà estudis d'Arts al col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona, que fou convertit en caserna l'octubre de 1834. El juliol de 1835, quan esclatà la barbàrie del foc i la carnisseria de frares, Ramon Boldú s'havia ordenat de menorà i figura com a corista acòlit en la llista de Cayetano Barraquer (24). Arribà a Roma i els superiors de l'Orde l'enviaren primer a la universitat de Ríona i després a Parma per acabar els estudis eclesiàstics. A Parma fou ordenat sacerdot i cantà missa el mes de febrer de 1838. Acabà d'una manera brillant els estudis i feu oposicions per a la càtedra de filosofia (Acsis), més tard, a Roma, per la càtedra de teologia. Les guanyà totes dues i evancà tres anys a Ferrara -filosofia- i un any a Bolonya -filosofia i teologia-, acabat el qual

prengué el determini de tornar a Catalunya. Era l'any 1845 i Ramon Doldu, amb trenta anys acabats de fer, arribava a Barcelona amb el prestigi d'uns estudis i un curriculum acadèmic certament brillants. (35)

També Joaquim Caballero, Joan Bartomeus i Salvador Mestres acabaren els estudis a Itàlia. Joaquim Caballero s'hi ordenà sacerdot i obtingué un lectorat de filosofia a Bolonya, on fou company de Salvador Mestres, també lector de filosofia, teologia i cànons. Joan Bartomeus hi acabà els estudis, féu un lectorat de filosofia i passà tot seguit a França per regentar una parroquia de la diòcesi de Perpinyà. Cal esmentar, finalment, el cas de Maties Espinàs que era professor de filosofia escotista a la Universitat de Cervera abans de 1875. A Itàlia esdevingué professor d'aquesta mateixa matèria al seminari tridentí de Ravenna. (36)

Els franciscans de la restauració i la seva relació amb el franciscanisme italià.

El fet cabdal, però, de l'exili italià no fou ni l'esforç de tenacitat apostòlica del retir d'Amelia -i més tard del Col·legi de Montefalco-, ni tampoc el fet que un nombre reduït de cadells del franciscanisme català acabés els estudis amb un rendiment acadèmic més o menys brillant. Els aspectes més profitosos, si més no des d'una perspectiva de futur, foren els lligams d'entesa entre els frares catalans i altres religiosos joves del franciscanisme italià: aquells, justament, que començaven a omplir els fonaments per a una renovació de l'Orde i una esplendorosa renaixença dels estudis franciscans. Es a dir, els deu anys d'exili (1835-1845) serviren, sobretot, perquè Ramon Boldú, Joan Bartomeus, Josep Clariana, Joaquim Caballero i algun altre es vinculessin amb llaços d'amistat amb la jove esperança del franciscanisme italià: Cesare Guasti, Marcellino da Civezza, Francesco Frediani, Antonio da Rignano i altres que es consolidaren molt aviat com les puntes de llança i els precursors més dinàmics del modern moviment franciscà al seu país. I cal destriar, sobretot, l'amistat i la col·laboració entre Ramon Boldú, Marcellino da Civezza i Cesare Guasti, que més endavant tindrem l'oportunitat d'explicar. Ara, però, és el moment d'introduir una altra falca de síntesi històrica per apuntar els diferents camins de renovació del franciscanisme a partir, justament, de les crisis del XIX.

Els historiadors de l'Orde situen un període de renaixença i pujança franciscana a partir de les acaballes del segle XIX, concretament entre 1882 i el primer terç del segle XX. Les fronteres

i fites del procés serien la celebració del setè centenari del naixement de sant Francesc (1882), el setè centenari de la fundació de l'Orde (1909) i el setè centenari de la mort del Patriarca d'Assís (1928). Cadascuna d'aquestes etemèrides fou festejada amb un espectacular desplegament propagandístic que comptà amb el vist i plau, la protecció i l'escorta dels pontífexs romans. En el cas concret de 1882, Lleó XIII acompanyava la celebració amb la publicació de l'enciclica Auspucato (37) on feia una crida a l'envigoriment de les institucions franciscanes i especialment de la Tercera Orde de Penitència. El 1909, el breu de Pius X Septimo iam pleno saeculo (38), posà ordre a la discussió oberta entre les tres branques del franciscanisme que, amb motiu del centenari familiar i refetes de les crisis del XIX s'havien embrancat en una polèmica sobre la veritable essència de l'Orde de sant Francesc. En el breu que publicà, Pius X acontentava tothom amb la declaració que els ministres generals de les tres branques havien de ser considerats de la mateixa dignitat i potestat, com a vicaris i successors, cadascú en el seu braç, del pare sant Francesc.

Un paper de cabdal preeminència en el ressorgiment dels estudis franciscans el jugà Paul Sabatier (1858-1928), teòleg i historiador calvinista, reconegut per tothom com el renovador fonamental de la historiografia franciscana. Sabatier s'enfrontà amb la difícil opció de les fonts històriques de tot el procés franciscà i, a l'inrevés de la tradició, trià alternatives que s'havien donat com a secundàries i de poca importància fins que no arribaren les seves hipòtesis alternatives. Abans de Sabatier, les fonts històriques del franciscanisme parlien de les dues vides de Celano i de les llegendes de san Bonaventura (39). Sabatier, el 1889, publicà el Speculum perfectionis, obra de fra Lleó, tot afirmant en la introducció que es tractava de la biografia més antiga i, per tant,

la que expressava, d'una manera més genuïna les característiques del món franciscà primitiu (40). A partir d'aquesta tesi Sabatier redactà i publicà Vie de saint François d'Assise (1894) i, a continuació, Collection d' Documents pour l'histoire religieuse et litteraire du Moyen Age (1898-1909) i els divuit volums d'Opuscules de critique historique (1903-1919). L'obra hagiogràfica de Sabatier caigué com una pedregada sobre la historiografia clàssica, promogué polèmica i no fou pas acceptada per tothom. La seva tesi, per exemple, era ben diferent a la de sant Bonaventura. Segons Sabatier, sant Francesc no era pas ni un altre Crist ni un doble exacte de la seva imatge (tesi que defensaven sant Bonaventura, Bartomeu de Pisa, Renan i altres), sinó més aviat un personatge que encarnà i visqué l'ideal evangèlic d'una manera radicalment oposada als afanys temporals de la jerarquia eclesiàstica del seu temps. A partir d'unes frases del testament del Poverello: quan el Senyor em va donar germans, ningú va mostrar-me allò que havia de fer..., Sabatier argumentava que sant Francesc s'ha de considerar com la imatge del profeta per excel·lència i que, per això mateix, no va deure res ni a l'escola ni a l'Església del seu temps. No es pot oblidar, d'altra banda, que Sabatier, amb la murriera d'un bon protestant, llaurava a pleret el terreny que li convenia amb atzagaiades que anaven de dret a la cort pontifícia. El Francesc de Sabatier és un home essencialment alliberat, que segueix la llei de l'esperit abans que la tradició convencional i que esdevingué víctima, en darrer terme, dels poders absolutistes del seu temps. En els darrers cinquanta anys, les tesis de l'historiador francès han estat filtrades i primfilades, s'han buscat i descobert noves fonts i, en general, hi ha més llum damunt del problema. Tot plegat serveix per afirmar que el seu punt de partida és encara correcte i un dels pilars més consistents de la historiografia franciscana contemporània.

Abans però de les efemèrides centenàries i de la cabdal aportació dels estudis de Sabatier, havien aparegut d'una manera puntual i a partir del primer terç del XIX, un rosari d'aspectes i senyals de tota mena que començaven a projectar imatges de renovació del panorama franciscà. D'una banda el romanticisme alemany havia descobert l'essencialitat poètica de sant Francesc i durant tot el segle prengué cos aquesta nova imatge franciscana, amb la qual col.laboraren, entre altres, J. Goerres, Karl von Hase, H. A. Taine, Ernest Renan i Frederic Ozanan (41). Només com un incís cal considerar que una obra de la importància de I fioretti fou pràcticament desconeguda a les cultures espanyoles fins a la segona meitat del XIX. Les primeres traduccions de l'obra aparegueren a les pàgines de "La Veu del Montserrat" (traducció catalana de Jaume Collell) i de la "Revista Franciscana" (traducció castellana desconeguda, possiblement de Ramon Boldú) (42).

D'altra banda va produir-se el fenomen d'envigoriment característic de les grans institucions després d'haver tocat el sostre de la crisi. Un enfortiment planificat de captació de vocacions mitjançant la creació d'escoles i seminaris específics. Era una innovació del tot paral.lela a les disposicions de la Santa Seu sobre la formació eclesiàstica i renovaren profundament el panorama de la formació del frare. A partir de 1869 aparegueren els primers seminaris seràfics o escoles apostòliques que transformaren de soca-rel l'organització i les característiques dels noviciats, per donar, molt aviat, un nou tipus de religiós: un frare format íntegrament dins de l'orde des dels deu anys, que pertany a una mateixa promoció amb altres estudiants, amb els quals participa de la característica d'haver-se format junts, amb tarannà i mentalitat uniformats, amb els mateixos hàbits i actituds personals, i unes

aportacions similars de tipus espiritual i apostòlic (43).

Es justament en aquesta línia de treball i de renovació que, el 1882, esclatarà plena d'entusiasme amb motiu de la primera gran efemèrides franciscana, on cal emplaçar les iniciatives i la feina de precursors de Francesco Frediani, Cesare Guasti, Antonio da Rignano i Marcellino da Civezza, amb els quals lligaren vincles d'amistat molt profitosos els franciscans catalans a l'exili: Ramon Boldú, Joan Bartomeus, Joaquim Caballero i Josep Clariana, entre altres. Ens adreçarem fonamentalment a les personalitats de M. da Civezza i C. Guasti perquè són els que col.laboraren, d'una manera més constant, en les realitzacions del franciscanisme català i mantingueren una relació més sistemàtica amb Ramon Boldú, sobretot.

*Francesco Frediani i Cesare Guasti.

La vida de Cesare Guasti (44) s'emmarca fonamentalment a Prato, on nasqué el 1822, fill d'una família de tipògrafs, i on fou educat en un ambient molt marcat per la pietat religiosa i el catolicisme tradicional. El 1842 ingressà com a tercerol franciscà i el 1852 es casà amb Nunciatina Becherini, també de Prato, amb la qual tingué quatre fills abans de quedar vidu el 1860. L'activitat professional de Cesare Guasti vingué determinada per la tradició del negoci familiar, que posà al servei de la seva vocació d'escriptor i, en general, dels treballs i estudis que començaven a sortir sobre el franciscanisme. A la mateixa ciutat de Prato, al convent de s. Domenico, havia arribat, el 1831, Francesco Frediani (1804-1856), el qual es donà intensament a l'estudi perquè la seva salut era precària, la qual cosa l'impossibilitava de dedicar-se a la predicació. Frediani fou dels primers italians del XIX que s'adonà

de l'immens valor de la poesia de sant Francesc i d'alguns dels primers seguidors: Giacomino da Vercana, Jacopone da Todi, Ugo Panziera. A la vegada defensà aferrissadament la importància d'aquest terrenà poètic del franciscanisme primitiu: eminente poeticamente era l'anima de Francesco d'Assisi, quell'anima grande che nell'estasi della fervorosa preghiera si levava a Dio, e gli uomini e tutte le create cose invitava a sciogliergli l'inno della riconoscenza e dell'amore (45). El mateix Frediani havia dissenyat, el 1844, un pla molt ambiciós de publicacions, una "Biblioteca Classica Sanfrancescana" que no va tenir temps ni la sort de consolidar, tot i que, com a projecte, s'avançava gairebé quaranta anys als diferents moviments apologètics en forma de llibre. Forçosament Frediani i Guasti havien de coincidir a Prato, a desgrat de la diferència d'edat i que el religiós franciscà morí relativament jove. Els unia una militància comuna i el projecte de la "Biblioteca Classica Sanfrancescana" que s'havia d'editar a la tipografia familiar dels Guasti. Com ja s'ha dit, Francesco Frediani gastava poca salut i deixà Prato el 1852. Els dos darrers anys de la seva vida els passà a Nàpols (46), amb l'esperança que la bondat del clima li fos més favorable. La relació entre Frediani i Guasti fou com la del mestre i el seu deixeble, atada en aquest cas pel prestigi intel·lectual del filòleg i erudit franciscà. Per això mateix Cesare Guasti, a més de moltes altres activitats, esdevingué un continuador del projecte mig frustrat del P. Frediani i la tipografia de la família es convertí en una de les editorials especialitzades en bibliografia franciscana.

Quan Frederic Ozanan publicà a París Les poètes franciscains en Italie au treizième siècle, el 1852, Francesco Frediani va escriure entusiasmada a l'autor francès (47) i cercà immediatament un traductor, Pietro Fanfani, perquè l'obra sortís immediatament en italià. La versió italiana del llibre d'Ozanan sortí enriquida, a

proposta de Frediani, amb el Cantici spirituali d'Ugo Panziera i fou publicat a Prato, el 1854. L'editor, evidentment, era Cesare Guasti que ja havia publicat anteriorment les obres de Frediani: Regola di S. Francesco (1847), Catechismo francescano (1851) i Prose e versi (1853).

Tornem a la figura de Cesare Guasti ara com a escriptor erudit i traductor apologetic del franciscanisme. S'inicià amb la traducció del francès de l'obra d'Emile Chavin de Malan, Storia di S. Francesco, que publicà el 1846 i va sentir-se molt aviat decantat cap a l'estudi i la investigació, la qual cosa el portà a treballar de bibliotecari i arxiver en diferents centres: archivista dell'Opera del Duomo a Firenze...Soprintendente agli Archivi Toscani e Direttore di quello di Firenze, a més d'obtenir reconeixement i càrrecs com el de Vice-Presidente della Società di Storia patria per la Toscana (48). Del conjunt de la seva obra ens centrarem en l'estudi que publicà amb motiu del setè centenari del naixement de sant Francesc, La Basilica di Santa Maria degli Angeli presso la città d'Assisi (1882) i que fou immediatament traduïda al castellà per Ramon Boldú. (49). L'obra, que segons Guasti es deu a la seva amistat amb Marcellino da Civezza, esdevé un compendi d'història franciscana, una guia artística i, alhora, un llibre d'utilitat turística. La traducció de Ramon Boldú, el mateix any 1882, és una prova de l'amistat que els unia i qui sap si el pagament d'un deute anterior. El 1878, Cesare Guasti havia publicat, traduïda a l'italià, una peça breu de teatre de Ramon Boldú, Santa Rosa di Viterbo. Dramma per fanciulle; una obreta (32 pàgines) de caient didàctic que el restaurador català havia escrit el mateix any 1878 (Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y el verso) per a les alumnes del Col·legi de Terciàries Franciscanes de la mare Maria Anna Ravell (50). Cesare Guasti morí el 12 de febrer de 1889. Ara, tingut com a

mudol de perfecció en l'ortodòxia catòlica, té obert el procés de beatificació:

Ben segur, d'altra banda, que la "Biblioteca Classica Sanfrancescana" i el dinamisme editor de Guasti foren els inspiradors més directes de la creació, a Barcelona, el 1873, de la "Biblioteca Franciscana". Iniciativa de Josep Clariana que codirigí amb Ramon Boldú i Joan Bartomeus.

*Marcellino da Civezza.

Nascut a Civezza, a la Ligúria, el 22 de maig de 1822. Ingressà als setze anys a l'orde franciscana en la província d'Aracoeli i fou ordenat sacerdot el 1845 (51). Es tracta d'un dels erudits més notoris de l'Orde i una de les grans figures del franciscanisme italià del segle XIX. Esdevingué cronista i historiador general de l'Orde i, entre la seva obra, cal destriar: Storia universale delle Missioni francescane (1857-1881), Saggio di bibliografia geografica, storica, etnografica, sanfrancescana (1879) i Le Missioni Franciscane in Palestina (1892). Fou el que tractà d'una manera més continuada Ramon Boldú i treballaren plegats en algunes empreses intel·lectuals i apologètiques. Les proves de la relació amistosa entre Boldú i Civezza són nombroses: en la carta que el franciscà català adreçà al ministre general de l'Orde, Bernardino de Portogruaro, el 27 de setembre de 1876, en la qual exposa el projecte de restaurar la Província Franciscana de Catalunya, explica que es tracta d'una empresa que ha discutit amb el seu amic Marcellino da Civezza, el qual des de fa temps l'anima a dur el pla a bon terme (52). El religiós italià fou, d'altra banda, qui descobrí el secret de la participació de Ramon Boldú en el conjunt narratiu Las ruinas de mi convento. Civezza havia traduït a l'italià el segon volum de la

trilogia, San Adela e il suo monastero (53), que no publicà fins el 1873, quatre anys després de la mort de Ramon Boldu, perquè el religiós català no volia que el secret de la seva participació en la novel·la es feu públic abans de la seva mort. En el proleg de la traducció, Marcellino da Civezza explica el fil de l'anècdota: Nell'aprile del 1877, arrivato a Barcellona per causa di studj, e ospitato presso il mio venerabile confratello Padre Ramon Buldú (nome noto in tutta la Spagna), conversando un giorno su varj argomenti, lo interrogai appunto circa il vero autore del libro "Le rovine del mio convento", parendomi che se era un Franciscano, come il Loning con altri aveva affermato, importasse che fosse saputo. Egli sorrise alla mia domanda, e poi mi rispose: - A voi lo diró, purché mi promettiate di non palesarlo prima della mia morte- Ed avendolo io rassicurato della mia segretezza, soggiunse: -Il vero autore vi è qui dinanzi... (54).

La relació d'ambós religiosos passà per etapes d'una intensa col·laboració intel·lectual. El nom de Marcellino da Civezza apareix amb una certa assiduitat entre les pàgines de la "Revista Franciscana", la publicació que, dirigida per Ramon Boldu, començà a sortir a partir del mes de gener de 1873. Marcellino da Civezza, per exemple, és motiu d'un considerable rebombori informatiu quan arribà a la península, el 1876, per documentar-se i remenar en els arxius de la província de cara a una de les obres fonamentals de la seva bibliografia, Storia universale delle Missioni francescane (55). Joan Bartomeus comentava joïós l'esdeveniment a la "Revista Franciscana": Ha llegado a nuestra capital, proveniente de Florencia y París, el cronista general de las misiones de la Orden franciscana, autor de varias obras muy notables, entre otras, de la "Historia universal de las misiones franciscanas", de la que lleva publicados ya cinco abultados volúmenes, y para cuya terminación ha sido facultado por el

Rmo. Padre General de la Orden Fr. Bernardino de Portogruaro para recorrer las principales bibliotecas y los más acreditados archivos... (56). Marcellino da Civezza passà un mes i escaig a Catalunya (des de principis d'agost fins al 10 de setembre de 1876 [57]) i publicà una crida, en forma de carta oberta a la "Revista Franciscana", per demanar que tots els religiosos que tinguessin accés a cròniques o documents referits al seu treball d'investigació els fessin arribar al F. Buldú, provincial de Cataluña, que reside en: Barcelona, calle de Elisabets, num. 3, quien me ha prestado cuantos auxilios ha podido en los estudios e investigaciones que hasta el presente he practicado en la península española. (58).

A més de ser festejat com una de les personalitats de més interès en la conjuntura de l'Orde de mitjan segle XIX, Marcellino da Civezza esdevingué un col.laborador habitual de la "Revista Franciscana" a partir de 1876. S'havia compromès amb Ramon Boldú a fer arribar una col.laboració mensual, però ja es veia venir que el tracte era difícil de mantenir per un personatge enfeinadíssim com era el P. Civezza. En una de les col.laboracions, signada el setembre de 1879 i sis mesos després de l'anterior, el religiós italià lamenta haver faltat tant de temps al deure acordat: Esta interrupción, no lo dude, me ha causado cierto remordimiento, pues había prometido escribir todos los meses; y además me ha sido dolorosa, porque me gusta visitar con frecuencia por medio de mis cartas la España, cuyo recuerdo está tan profundamente grabado en mi corazón, que no la olvidaré nunca (59). A partir de juliol de 1879, Marcellino da Civezza inicià la publicació d'una mena de novel.la franciscana, Un viaje a Marruecos en 1629 -dedicada a Ramon Boldú- que esdevé com unes memòries apòcrifes d'un religiós andalús del XVII. Aquest relat, d'una manera fragmentada, va anar sortint durant el 1879 i tot l'any següent (60).

En la seva obra, on la col·laboració entre Ramon Boldú i Marcellino da Civezza esdevingué més intensa i entusiasta fou, sens dubte, en la campanya pro beatificació de Cristòfol Colom, de qui s'havia dit sempre que era tercerol franciscà. La campanya havia estat endegada pel comte francès Roselly de Lorgues que, el 1876, havia publicat un estudi biogràfic i panegíric sobre Colom amb la intenció de fer caliu per a la beatificació. Marcellino da Civezza s'apuntà immediatament a la causa i traduí a l'italia l'obra de Roselly de Lorgues, Della vita di Cristoforo Colombo e delle ragioni di chiederne la beatificazione i avançava en els títols de crèdit que l'obra era accresciuta di nuovi documenti dal Padre Marcellino da Civezza (61) i feu que un exemplar de l'original francès arribés a mans del seu amic Boldú. En el cas del religiós italià, o més del guany per l'orde franciscana que suposava tenir un nou beat tercerol, devia comptar el fet de considerar Colom nascut a la Ligúria -Gènova- i per això mateix compatriota de la terra. Esperonat per Civezza, també el P. Boldú s'engrescà a participar en l'operació colombina i posà la "Revista Franciscana" al servei de la causa, a més de dirigir i anotar la versió castellana de l'obra de Roselly de Lorgues, Monumento a Colon. Historia de la vida y viajes de Cristobal Colon, traduïda per Pelegrí Casabó i publicada el 1878. Exactament com havia fet Marcellino da Civezza en la versió italiana, Ramon Boldú continuà pel seu compte el llibre con documentos inéditos importantes relativos al segundo matrimonio de Colon con doña Beatriz Enríquez de Córdoba (62). Es veu que un dels diversos impediments de la beatificació s'argumentava en el fill natural que havia tingut l'almirall amb Beatriu Enríquez. Boldú i Civezza havien trobat el testimoni d'un franciscà del XVII, Pedru Simon que afirmava que Colom havia tingut el seu fill després d'haver-se casat amb Beatriu Enríquez (63). El problema era que el text s'havia publicat el 1627 mentre que el testimoni anterior de

Bartolome de las Casas afirmava que Ferran Colom era fill natural de l'almirall i de Beatriu Urriquez. Sembla, d'altra banda, que les investigacions de Marcellino da Civezza al respecte no eren gaire de fiar. Livario Oliger s'hi refereix en aquests termes: Pur non negando al P. Marcellino ogni merito nelle ricerche Colombiane, mi sembra che egli non vi fu molto fortunato dal punto di vista strettamente scientifico (...). Il P. Marcellino confuse, almeno in alcune sue pubblicazioni, il P. Juan Pérez con P. Antonio Marchena; contro il testi chiari non volle ammettere un fatto noto nella vita di Cristoforo Colombo (64).

Tot i que no sortiren endavant amb la comesa, el cas de la beatificació de Colom va remoure un considerable aldarull periodístic i bibliogràfic: es multiplicaren les accions i els articles a la premsa (65) i aparegueren, a més de l'obra comentada del comte Roselly de Lorgues, alguns volums d'interès desigual com ara el recull de J. Baldi, Cristoforo Colombo glorificato del voto de l'Episcopato cattolico, publicat el 1881, on aplegà les postulacions dels bisbes favorables a la canonnització del descobridor. O l'obra miscel·lània Cristoforo Colombo e il quarto centenario della scoperta dell' America nel solenne giubileo episcopale del glorioso Pontefice Leone XIII. Omaggio dell'Ordine Minorì, publicada el 1893 i sorgida d'una acadèmia músico-literària celebrada a Roma, el 12 d'octubre de 1892, per iniciativa de Marcellino da Civezza (66). Un interès particular té l'entrada de Donya Emilia Pardo Bazán en el remolí del procés. La novel·lista espanyola dedica al tema una conferència, Los franciscanos i Colón, que publicà més tard en un fulletó i introdueix, també, l'anècdota de Colom membre de la Tercera Orde de Penitència en el segon volum de l'estudi històric i biogràfic San Francisco de Asís. Siglo XIII. Pardo Bazán explica la bona acollida de Colom a la Rábida, les negociacions amb la cort del

franciscà Joan Pérez de Marchena, que havia estat confessor de la reina Isabel I, finalment, el moment en què l'almirall vestí l'hàbit de terciopel abans d'emprendre l'aventura de creuar l'Atlàntic. (67)

.....

El resum de tot plegat diria que és prou evident, en referència a la importància i condició de la relació motivada pels anys d'exili entre els elements més desperts del franciscanisme italià i català. Fou una interrelació profitosa de contactes que facilitaren la restauració de la Província Seràfica a Catalunya en la direcció d'un franciscanisme modern que, sense perdre el tarannà i l'estil que li era peculiar, es tornava més rigorós i acordat amb la nova dinàmica del temps. Mirat amb un punt de perspectiva, sembla cert que el franciscanisme català de la restauració no tingué figures d'un relleu intel·lectual comparable a Marcellino da Civezza o bé de Cesare Guasti, si més no per l'abast i el gruix de llur aportació. I la causa més important s'ha de trobar, diria, en el fet que els homes clau de la restauració, sobretot Ramon Boldu, van haver d'actuar en massa fronts a la vegada i diversificar en excés els seus treballs i aportacions. No hi ha dubte, però, que aquests mateixos franciscans foren capaçs de tirar endavant una publicació periòdica d'empenta, "Revista Franciscana", que fou lloada com una de les millors eines al servei de l'Orde en el darrer terç del XIX, i també una col·lecció editorial, "Biblioteca Franciscana" que demostra un cert dinamisme, en els primers anys sobretot. Més endavant hi haurà oportunitat d'analitzar-ho, en l'apartat corresponent.

El moviment franciscà a Itàlia i, d'una manera més genèrica, el dinamisme de renovació eclesial i religiosa intensament viscut en terres italianes, fou gairebé sempre un mirall de referències pels

franciscans enderriats per restaurar la província catalana. D'altra banda, les relacions encalades a l'e.11: i abundantament greixades durant bona part del segle, permeteren que els franciscans catalans, més enllà de l'estratègia de reflexió del mirall, fossin presents en alguns dels actes i publicacions més interessants del franciscanisme italià. Un exemple, només, per a sintetitzar-ho: el 1887, dues de les múltiples realitzacions motivades pel setè centenari del naixement de sant Francesc foren el projecte previst en set volums Omaggio del mondo cattolico a San Francesco d'Assisi nella ricorrenza del VII centenario dalla nascita i la revista Il VII Centenario de la nascita de San Francesco. Periodico pubblicato per cura del Comitato promotore. Ramon Boldú participà amb quatre articles en el primer projecte i amb el seu treball sobre la vinguda de sant Francesc a Catalunya, a la segona publicació (68).

NOTES

L'EXPERIÈNCIA ITALIANA. DE L'EXILI A LA COL.LABORACIÓ

- 1.- Vegeu la nota 47 de l'apartat anterior, Cap a l'exclaustració.
- 2.- Adolphe Thiers (1797-1877). Historiador i polític francès, president del consell en dues ocasions (1830 i 1840). Duan anys més tard fou nomenat cap de Govern (1871), negocià la pau amb Prússia i es distingí per la seva brutalitat en la repressió de la "Comuna". Fou president de la República de 1871 a 1873. Com a historiador cal destriar, Histoire de la Revolution (1823-27) i Histoire du Consulat et de l'Empire (1845-62).
- 3.- Vegeu Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III. La Iglesia en la Edad Contemporánea. Ediciones Falabra. Madrid, 1985. Sobretot, l'apartat Felicite de Lamennais: Ultramontanismo y liberalismo (Pàgs. 57-66).
- 4.- Gregori XVI es referí al grup de "L'Avenir", per desautoritzar-los, a l'encíclica Mirare vos (15-VIII-1832). Com a detall de la manera d'actuar del pontífex, s'ha de dir que l'encíclica sortí pocs dies després que el papa hagués rebut en audiència Lamennais i el seu grup. Vegeu Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III. La Iglesia en la Edad Contemporánea (Op. Cit. Pàg. 67-70). També Jacques Droz, Europa: Restauración y revolución (1815-1848). Siglo XXI, editores SA. Madrid, 1985 (9a. ed.). Pàg. 214-215.
- 5.- Jacques Droz, Europa: Restauración y revolución (1815-1848). (Op. Cit. pàg. 216). Té interès tot el capítol VIII: La Iglesia ante el mundo moderno (pàg. 207-234).
- 6.- José Martí Mayor, Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). (Op. Cit. pàg. 253). Vegeu també les notes 47 i 48 de l'apartat anterior, Cap a l'Exclaustració.
- 7.- Esperanza García Méndez, Italia: de la Unificación a 1914. Akal. Historia del Mundo Contemporáneo. Madrid, 1985. També Louis Bergeron, François Furet i Reinhart Koselleck, La época de las revoluciones europeas, 1780-1848. Siglo XXI, editores SA. Madrid, 1976, i Jacques Droz, Europa: Restauración y revolución (1815-1848) (Op. Cit.)
- 8.- Jacques Droz, Europa: Restauración y revolución (1815-1848). (Op. Cit. Pàg. 173)
- 9.- Lorenzo Iriarte, Historia franciscana. Editorial Asís. Valencia, 1979. (Pàg. 425-426)
- 10.- Jacques Droz, Europa: Restauración y revolución (1815-1848). (Op. Cit. pàg. 16-17)
- 11.- Esperanza García Méndez, Italia: de la unificación a 1914. (Op. Cit. pàg. 16-17)

- 12.- Pius IX encetà el seu pontificat, l'any 1846, decretant una amnistia per als revolucionaris de 1831-32 i comença, alhora, a promoure algunes reformes en l'administració dels Estats Pontificis.
- 13.- Vegeu P. Livario Oliger, Quattro percursori del moderno movimento francescano. Foma/Furino. Casa Editrice Marietti, 1930.
- 14.- Lázaro Iriarte, Historia franciscana (Op. Cit. Pàg. 411).
- 15.- Escriu Lázaro Iriarte: En 1763, el comisario general de la observancia cismontana Pascual Froscioni dirigia una circular a los religiosos de su jurisdicción, y en ella hablaba de la catástrofe a que estaba abocada la orden si continuaba subiendo un punto la inobservancia y la relajación. (...) No eran más optimistas las descripciones que por el mismo tiempo hacían los generales de la orden capuchina sobre la situación interna. Pablo de Colindres -general dels caputxins entre 1761 i 1766-, en su circular de 25 de noviembre de 1761, enumeraba los males que principalmente afligían a las provincias: discusiones por causa de las nacionalidades, espíritu de partido, ambiciones y envidias, avaricias de los superiores que no dan a los religiosos lo necesario a pretexto de pobreza, descuido de la formación de la juventud, ambiente de política mundana (...), a Historia franciscana. (Op. Cit. pàg. 413).
- 16.- Erhard de Radlensburg fou general dels caputxins durant setze anys (1773-1789). He tret la citació i l'he traduïda de la versió castellana de Lázaro Iriarte, Historia franciscana (Op. Cit. pàg. 413).
- 17.- Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña, (Op. Cit. Pàg. 206), calcula que foren uns cent-cinquanta o dos-cents a tot estirar, els religiosos que optaren per l'exili. El cens del franciscanisme català era, el 1832, de 879 religiosos (478 sacerdots, 112 estudiants, 33 novicis de cor, 158 llecs, 7 novicis llecs i 91 donats). En el conjunt no s'hi compten els 30 missioners del Col·legi d'Escornalbou. Les dades són del Llibre de Filiacions de la Provincia i han estat publicades per José Martí Mayor a Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). (Op. Cit. pàg. 247)
- 18.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). (Op. Cit. Pàgs. 248-249).
- 19.- Extret d'una carta de Ramon Boldú a Vicent Albiñana, Vice-comissari General de l'Orde. L'original es guarda a AHPFC (Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya). Sig. 3D-Carpeta D.
- 20.- Josep Costes de La Portella (La Portella, 1793- Roma, 1856). Ingressà en el Col·legi de Missions d'Escornalbou l'any 1828. Segons el seu biògraf, col·laborador i amic, Francesc Fujol, fou l'autor del llibret Amorosos veus, editat a Barcelona el 1830 i que era emprat pels missionistes d'Escornalbou en els seus sermons i conferències. Vegeu Francesc Fujol, Apuntes biográficos y propósitos espirituales del siervo de Dios P. José Costes natural de La Portella. S'ha de puntualitzar que el llibre no va signat. Només diu Dados a luz por un compañero suyo, sacerdote de la misma orden. Ningú dubta, però, que l'autor és Francesc Fujol.

21.- He confegit el llistat i les dades a partir de referències diferents. Sobretot les obres de Pere Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña. (Op. Cit) i dels articles de José Martí Mayor, Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (I) i (II). (Op. Cit.).

22.- Per a una informació més àmplia del tema vegeu: José Martí Mayor, Escornalbou. Colegio-Seminario de Misiones de Propaganda Fide (1636-1835). Separata de "Archivo Ibero-Americano" T. XLII, 1982, no. 165-166. També Joan Papió, El Colegio Seminario del Arcángel San Miguel de Escornalbou. Imprenta de los Padres Carmelitas Descalzos. Barcelona, 1765.

23.- Segons explica el manuscrit Jornadas Apostólicas. [AHFFC (Sign. 4A-11)], les missions populars duraven entre 15 i 42 dies: Esto se ha notado para que se vea que las misiones que ahora se hacen són más provechosas que aquellas que se hacían en los principios de éste Seminario, porque ahora se coge el fruto de los sermones en el confesionario y se gastan muchos dias en la misión. L'àmbit geogràfic d'aquestes missions abragava tot el Principat i franges de València i Aragó. El mateix manuscrit resumeix les activitats des de 1700 a 1724 i en el conjunt d'aquests anys surt un total de 411 pobles missionats, amb una mitjana de 17 pobles cada any.

24.- L'horari del Col·legi d'Escornalbou -referit a 1765 i segons explica Joan Papió a El colegio seminario del arcángel San Miguel de Escornalbou (Op. Cit)- començava a les 6 del matí que es resaven les hores menors, es passava a la missa conventual i a l'oració mental. Després, fins a les 10 del matí, els frares es retiraven a les cel·les per a l'estudi. A partir de les 10 hi havia conferències de teologia moral i casos de consciència fins a les 11, hora que anaven a dinar. A dos quarts de dues de la tarda resaven vespres i completes i seguia temps d'estudi fins a les 5. De 5 a 6 oració mental i, a continuació, el sopar. Després de sopar hi havia una hora de conferències sobre teologia mística, regla franciscana, matèria de missions, etc. La jornada s'acabava amb una oració comunitària a l'església que, tres cops a la setmana, es tancava amb exercicis de disciplina penal. A les vuit del vespre es retiraven a dormir per llevar-se a mitjanit i resar matines i laudes.

25.- El manuscrit Missioni et Esercizi dati d'alcuni PP Minori Osservanti del S.Ritiro della Ssma. Nunziata d'Amelia e d'altri Ritiri dello Stato Pontificio. AHFFC (sign. 1A-7).

26.- El nombre de confessions escoltades en les missions són: 1840 (5180), 1841 (7690), 1842 (9190), 1843 (9470). El nombre comença a baixar a partir de 1844 i arriba al punt més baix el 1848 (1405) i 1849 (1202).

27.- José Martí Mayor, a Escornalbou. Colegio Seminario de Misiones de Propaganda Fide (1636-1835). (Op. Cit. pàg. 317), publica el permís d'impressió de l'obra Amorosas veus ab que los PP Missionistas Franciscanos del Seminario de S. Miguel de Escornalbou... convidan als pecadors y a tots els fiels Christians a deixar sos vicis i abraçar las santas virtuts. Afegeix el document que, d'aquesta obra, se'n reservarà una quantitat per a ús dels PP missioners i la resta es dividirà per repartir en els pobles on s'hagi de missionar. L'autor d'aquestes Amorosas veus... fou, segurament, Josep Costes de La

Portellà

- 28.- En l'AHPFC (1A-7), són atribuïts a Josep Costes de La Portella els manuscrits italians següents: *Comunione generale, *Lezione sul motivi che ci ecciteranno a un vero dolore dei peccati, *Esercizio pratico ossia considerazioni per l'orazione mentale, *Rituale per l'Ingresso e Conclusione de' Santi Spirituale Esercizi, *Amoroso trattenimento dell'anime con Dio nell'Orazione mentale in cui ella esercita gran atti di carità universale, i altres. També es conserven diferents manuscrits de Francesc Pujol (Francesc de Reus) AHPFC (1A-6): *Eternità dell'inferno, *Importanza delle S. Missione, *Motivi di Umiltà, *Conformità al voler di Dio, *Gravezza del peccato mortale, *Incertezza della morte, i algun altre.
- 29.- Vegeu nota 25
- 30.- Francesc Pujol, Apuntes biográficos y propósitos espirituales del siervo de Dios P. José Costes natural de La Portella (Op. Cit)
- 31.- Francesc Pujol, Apuntes biográficos y propósitos espirituales del siervo de Dios P. José Costes natural de La Portella. (Op. Cit. Pàg. 64)
- 32.- Publicà, fins i tot, una obra en tres volums que sistematitzava tots els aspectes referits a les missions populars. Pedro Gual, Curso de Misiones Apostólicas. Libreria Religiosa. Barcelona, 1884 (I-II), 1886 (III). Per seguir la feina de Pere Gual al Perú vegeu Julián Heras, Los franciscanos y las Misiones Populares en el Perú. Editorial Cisneros. Madrid, 1983.
- 33.- José Martí Mayor ha estudiat l'obra del restaurador, Labor literaria y cultural del P. Ramon Boldú, OFM. Separata de "Archivo Ibero-Americano" T. XLV, no 176, 1984. Explica que en el registre parroquial de Sta. Maria de Cervera i en el Llibre de les Filiacions de la Província apareix "Boldú". El canvi de la "o" àtona per la "u" (perquè així signava, "Buldú") és motivat per la particularitat dialectal de la ciutat de Barcelona.
- 34.- Cayetano Barraquer, Los religiosos en Cataluña (T. II, Llibre III), (Op. Cit. pàg. 534).
- 35.- Per la biografia i l'obra literària de Ramon Boldú vegeu Antonio Aymar Puig, Biografía y bibliografía franciscana: M.Rdo. Fray Ramon Buldú y Nogués. "Revista Franciscana" no. 584 (novembre de 1911). José Martí Mayor, Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). II. La Restauración (Op. Cit). José Martí Mayor, Labor literaria y cultural del P. Ramon Boldú, OFM. (Op. Cit.)
- 36.- José Martí Mayor, Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). (Op. Cit. Pàg. 251).
- 37.- L'encíclica Auspicato fou promulgada el 17 de setembre de 1882. Immediatament fou traduïda al català i al castellà i publicada a les revistes religioses de més prestigi: "La Veu del Montserrat", la "Revista Popular", etc.
- 38.- Septimo iam pleno saeculo es promulgà el 4 d'octubre de 1909. Vegeu Lázaro Iriarte, Història franciscana. (Op. Cit. Pàg. 435)

39.- Vegeu a San Francisco de Asís, Escritos* Biografias* Documentos de la época. BAC. Madrid 1985, les fonts: Tomas de Celano, Vida primera (Pàgs. 140-223); Tomàs de Celano, Vida segunda (Pàgs. 229-359); S. Bonaventura, Leyenda mayor (Pàgs. 380-500); S. Bonaventura, Leyenda menor (Pàgs. 501-527).

40.- Vegeu l'excel·lent introducció de Francisco Gamisans a San Francisco de Asís, de Paul Sabatier. Centro de Orientación Vocacional Franciscana. Barcelona, 1986 (2a. ed.). Tota la informació referida a Paul Sabatier procedeix de la introducció de Francisco Gamisans. Es poden consultar, també, les referències següents: Giulio Salvadori, Vita breve di san Francesco d'Assisi, con un saggio di Nello Vian su Giulio Salvadori e Paul Sabatier. Milano, 1941. i G. Maugain, Paul Sabatier, notes biographiques a "Revue d'Histoire Franciscaine". Paris, 1930.

41.- Escriu Francisco Gamisans: El alemán J. Goerres, en 1826, descubría en la lectura del "Cántico del hermano Sol" el genio poético del Poverello, que fue la delicia de los románticos de aquel país y aún halló defensores en Francia. Otro alemán, Carl von Hase, sitúa a san Francisco en la historia religiosa del siglo XIII, que dio ocasión al célebre estudio de Ernesto Renan sobre el Pobre-cillo, y, junto a Dante y Giotto, de quienes, dice, fue inspirador, coloca al Poverello en la cumbre de la civilización medieval; mientras que Thode y H. Müller demostrarían cómo de san Francisco arranca una renovación espiritual y evangélica que se transformaría luego en humanismo.

En Francia, por su parte, Frederic Ozanan acentúa la importancia del fenómeno franciscano en su obra "Poetes franciscains", publicada en París el 1853. Para Ozanan san Francisco y el franciscanismo no son mera realidad cultural, sino exponentes de una intensa y profunda participación del pueblo en el fenómeno religioso, en el que la poesía y la literatura franciscanas juegan un papel muy importante... "Introducción" a San Francisco de Asís de Paul Sabatier (Op. Cit. pàgs. 14-15).

42.- Jaume Collell, Les Floretes de Sant Francesch. "La Gazeta Montanyesa". Vic, 1903. El canonge Collell, però, havia traduït i publicat l'obra més de trenta anys abans. Explica en el pròleg de l'edició de 1909 que comprà el llibre en el viatge que féu a Itàlia el 1874, a mesura que jo l'anava llegint, me venia desitx de traduirlo en català, estranyant que una aytal obreta no fos coneguda en la nostra terra, que sempre ha sigut tan devota del Pare Sant Francesch. La primera traducció sortí durant el 1882 en un fulletó que acompanyava "La Veu del Montserrat". Es tractava d'una mena de camisa amb horaris relatius a fets de la litúrgia de la setmana i publicitat diversa. Es tracta, per això mateix, d'unes camises que han desaparegut en bona part de les col·leccions relligades de la revista. N'he vist uns quants exemplars en la biblioteca episcopal del Seminari de Barcelona.

La primera traducció castellana sortí a "Revista Franciscana" a partir de 1873. S'indica expressament que es una joia de gran precio en el riquísimo tesoro de la literatura italiana. No sabemos haya sido traducida hasta ahora al español (Any I, pàg. 161). D'una manera fragmentària la incorporació de I Fioretti a "Revista Franciscana" s'allarga fins el 1881.

43.- Lázaro Iriarte, Historia franciscana. (Op. Cit. pàg. 431-432)

- 44.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. pàg. 11-19 [Francesco Frediani] i 20-28 [Cesare Guasti]).
- 45.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàg. 14).
- 46.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàg. 18. Frediani morí, als cinquanta-un anys, el 10 d'agost de 1856).
- 47.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàg. 14).
- 48.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàg. 22-23).
- 49.- La basilica de Santa Maria de los Angeles cerca de la ciudad de Asís. Traducción del italiano que dedica y consagra a su Seráfico Padre San Francisco de Asís en el séptimo Centenario de su nacimiento, Fr. Ramon Boldú M.O. [Imprenta de Jaume Jepús' Barcelona, 1882. Es ben curiós, tanmateix, d'assenyalar que el nom de l'autor del llibre, Cesare Guasti, no apareix en cap dels títols de crèdit. En el cas de la versió castellana de Ramon Boldú, la paternitat de Guasti no s'aclareix fins el breu próleg de presentació del mateix autor (pàg. VII-IX). Per aquesta raó hi ha errors en alguns catàlegs de biblioteca, concretament en el registre d'entrada de la Biblioteca de Catalunya (1908), i l'obra s'atribueix a Ramon Boldú.
- 50.- Ramon Boldú, Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y en verso. Vic (nueva edición). Tipografía Franciscana, 1916. La traducció de Cesare Guasti és Santa Rosa di Viterbo. Dramma per fanciulle. Tip. Guasti. Prato, 1878.
- 51.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàgs. 40-51).
- 52.- La carta es troba a "Archivum Generale FF Minorum de Roma. (Hispania- Catalonia)". Ha estat parcialment reproduïda per José Martí Mayor a Provincia franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). II.- La Restauración. (Op. Cit. pàgs. 108-109).
- 53.- Suor Adele e il suo monastero [Patxot/Boldú]. Traducció de P. Marcellino da Civezza. Arturo Venturi, Editore. Firenze, 1893.
- 54.- Marcellino da Civezza, Al cortese lettore. Pròleg a Suor Adele e il suo monastero. (Op. Cit. Pàg. 9-14). En el seu comentari Marcellino da Civezza no recorda prou bé la data i confon 1877 per 1876. Fou l'estiu de 1876 quan l'historiador franciscà vingué a Catalunya. Vegeu més detalls a la nota 56.
- 55.- Marcellino da Civezza es féu historiador de les missions franciscanes per encàrrec directe, el 1856, del ministre general de l'Orde Bernardino Trionfetti da Montefalco. Marcellino da Civezza hi treballà des de 1856 fins a 1897 i el resultat foren onze volums de Storia universale delle Missioni francescane. Livario Oliger comenta que l'encàrrec i els primers volums foren precipitats, el cas és que

les primeres mostres de l'estudi no són del tot encertades. (Vegeu Quattro precursori del moderno movimento francescano. Op. Cit. Pàg. 44). Potser aquest fou un dels motius que portaren al ministre general a concedir dos anys perquè Marcellino da Civezza viatgés per tots els arxius franciscans d'Europa. Aquest viatge el portà a Catalunya, l'estiu de 1876.

56.- [J.B.P. (Joan Bartomeus)], El P. Marcellino da Civezza. "Revista Franciscana" (Any IV, no.44, agost de 1876).

57.- La salutació de Joan Bartomeus (nota anterior) es publicà el mes d'agost i la carta de comiat "Carta del P. Marcelino de Civezza entregada al P. Buldú, al separarse los dos en Monistrol de Llobregat" és datada el 10 de setembre de 1876. Vegeu "Revista Franciscana" (Any IV, no.46, octubre de 1876).

58.- "Revista Franciscana" (Any IV, no.46, octubre de 1876). La carta es publica com un avís públic, "Aviso importante" i Marcellino da Civezza explica com ha estat facultat per l'autoritat per dur a bon terme els seus estudis: Nuestro reverendísimo Ministro General, el P. Bernardino de Portogruado, me ha mandado que prosiga la comenzada "Historia" tan gloriosa de "nuestra Misiones" en todos los pueblos de la tierra, y que la lleve a cabo; a este fin me ha enviado a registrar todos los Archivos y Bibliotecas de Europa para procurarme los documentos necesarios. Ruego, pues, a todos los padres de nuestra Orden... que se sirvan remitirme las antiguas crónicas y memorias de sus respectivas provincias...

59.- "Revista Franciscana". (Any VI, no. 72, desembre de 1878).

60.- Aquesta crònica en forma de novel·la exemplar, en el sentit més constructiu del terme, començà a publicar-se en el no.79 (juliol de 1879) de "Revista Franciscana".

61.- Roselly de Lorgues, Della vita di Cristoforo Colombo e delle ragioni di chiederne la beatificazione. Tradotta del francese e accresciuta di nuovi documenti dal Padre Marcellino da Civezza. Tip. Guasti. Frato, 1876.

62.- Roselly de Lorgues, Monumento a Colón. Historia de la vida y viajes de Cristobal Colón. [Continuada con documentos inéditos importantes relativos al segundo matrimonio de Colon con doña Beatriz Enríquez de Córdoba. Traducida por D. Felegrín Casabó y Pagés, intérprete jurado. Anotada y publicada bajo la dirección del M.R. Padre Ramon Buldú, lector en teología]. Editorial de D. Jaime Seix. Barcelona, 1878.

63.- La documentació inèdita, sobre la qual argumentava Ramon Boldú la seva hipòtesi, era l'obra de Pedro Simón, Primera parte de las noticias historiales de las conquistas de Tierra Firme en las Indias Occidentales. Cuenca, 1627.

64.- Vegeu Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàgs. 50-51).

65.- Els exemples d'aquesta campanya, concretament a "Revista Franciscana", poden multiplicar-se. Citarem com a exemple els articles signats per Ramon Boldú: Triunfo de la causa de Cristóbal

Colón. Su verdadero matrimonio con Beatriz Enríquez. (1876, pàgs. 243-245). La causa de Cristobal Colón. (1877, pàgs. 10-13). Agradecimiento y amor a la verdad. (Sobre l'obra "Vida de Colón" que preparava R. Boldú) (1880, pàg. 113). Resseña del llibre de Baldi Cristoforo Colombo del voto de l'Episcopato cattolico. (1881, pàg. 140). D'altra banda, cal comptar les nombroses col.laboracions d'altres escriptors franciscans que s'apuntaren a la causa colombina.

66.- Livario Oliger, Quattro precursori del moderno movimento francescano. (Op. Cit. Pàg. 51).

67.- Emilia Pardo Bazán, San Francisco de Asís. (Siglo XIII). Dins Obras Completas. Tomos XXVII-XXVIII. Imprenta de Alrededor del Mundo. Madrid 1903. Vegeu el segon volum, capítol I (La orden tercera. Colón en la Rabida. Pàgs. 19-23).

68.- Ramón Boldú publicà a Omaggio del mondo cattolico a San Francesco d'Assisi nella ricorrenza del VII centenario della nascita, 1882, els articles següents: * L'ordine di S.Francesco e il positivismo de nostre di. (Pàgs. 94-96). * I santi de tre ordini francescani. (Pàgs. 115-117). * La trinità. Fecondità divina, fecondità cattolica, fecondità francescana. (Pàgs. 135-139). * Sant Francesco d'Assisi e el secolo XIX. (Pàgs. 140-144). I a Il VII Centenario de la nascita de San Francesco. (Periodico pubblicato per cura del Comitato promotore). L'estudi sobre la vinguda de sant Francesco a Catalunya (Anno IV. Vol. IV).

EL CAMI DE LA RESTAURACIO

-Quatre punts de situació històrica

-Impacte i militància de la Tercera Orde de Penitència.

*Una tercerola singular: Teresa Morlans.

-Altres actuacions prèvies.

*Francesc Mestre i el Col·legi de Sant Bonaventura a Barcelona i Badalona

*El Col·legi de Missioners de Sant Tomàs de Riudeperes.

[NOTES]

EL CAMÍ DE LA RESTAURACIÓ

Quatre apunts de situació històrica.

1848 i 1851 són dues dates fonamentals en la dinàmica de la història de l'Església del XIX, sobretot si s'analitzen des de la perspectiva particular d'aquest treball. El 1848, conegut poèticament com l'inici de la "Primavera dels Pobles" i també "Das tolle Jahr", és a dir l'any boig (1), fou marcat per l'esclat d'una febre revolucionària que somogué una part important d'Europa i arribà fins al nervi maleix del complex mosaic italià. Aquell any, de març fins a juny els himnes de llibertat i fraternitat foren cantats a tota l'Europa central i només a la perifèria (Anglaterra, Rússia i Espanya), la música arribà amb sordina i sense efectes. Explica González Pedondo que la sotragada de 1848 combinà tres elements fonamentals: d'una banda l'onada revolucionària de la petita burgesia, essencialment democràtica, que aspirava a participar del poder polític i que va fixar els seus objectius en la conquesta del sufragi universal. Aquesta aspiració coincidia amb l'anhel de les primeres organitzacions obreres que volien arribar a la propietat -és a dir a la igualtat- mitjançant la universalització del sufragi. A tots dos elements s'hi afegia el sentiment nacionalista que era evident en els estats plurinacionals -Austria, sobretot- i també en aquells que eren sotmesos a soberanies diverses, com ara Itàlia o Alemanya. (2)

Poc abans de 1848 el sentiment nacional d'unitat italiana era acomodat, bàsicament, per tres tendències: l'unitarisme

republicana de Giuseppe Mazzini (3), el neoguelfisme de Vincenzo Gioberti (4) i la teoria monàrquica de bastir una confederació lliberal presidida per la casa de Savoia. A la llarga i amb algunes matisacions aquesta tercera fou la proposta que reeixí. Ara bé, abans de l'esclat revolucionari semblava que, de totes tres, la que tenia més possibilitats d'èxit era l'alternativa d'una federació d'Estats Italians sota la presidència del Papa. Hi ajudava tanmateix el taranné del nou pontifex Pius IX que, amb motiu de l'ascensió al papat, havia atorgat el 1846 una amnistia als seus enemics polítics empresonats per la revolució de 1830-31. El mateix any havia nascut un partit neoguelf, basat en les propostes ideològiques de Gioberti que associava el catolicisme amb l'aspiració a la unitat nacional (5). La revolta de 1848, però, capgirà la truita. Pius IX no era pas un liberal, a desgrat del tacte amb què havia tractat els problemes romans, malgrat la reforma administrativa de caire lliberal dels Estats Pontificis i fins i tot l'amnistia ja mencionada pels seus enemics polítics. La fugida de Metternich de Viena, el 13 de març de 1848 (6), incità la revolta nacionalista a la Llombardia i el Vèneto, a conseqüència de la qual els austríacs foren obligats a abandonar Milà i Venècia. Cavour, des de les pàgines de "El Risorgimento" cridà a la guerra per ajudar Llombardia contra Àustria i la proclama nacionalista s'extengué ràpidament per tot Itàlia. Tots els estats italians s'hi sentiren cridats, fins i tot Pius IX. El Papa, però, prohibí que l'exèrcit dels Estats Pontificis creués les fronteres d'Àustria com li demanava Carles Albert del Piemont. El general Durando no obeí i Pius IX, en una estratègia de marxa enrere, condemnà la guerra i la revolució. Aquest fet marcà una caiguda galopant de la seva popularitat i s'establí una mena de divorci entre la persona de Pius IX i l'opinió lliberal i nacional italiana. Esclataren aldarulls a Roma i el Papa, la nit del 24 al 25 de

Reverendissim, el papa Gregori XVI es refugià a Gaeta, al nord de Nàpoles, protegit pel Rei de Nàpoles, des d'on reclamà l'ajut de les potències catòliques per restaurar el seu poder temporal. Uns mesos després, el 9 de febrer de 1849, era proclamada la República de Roma. A finals de juny, Roma era reconquerida per l'exèrcit francès de Lluís Napoleó i es tornava, com aquí d'ara, a la situació anterior a 1848. També el govern espanyol, dirigit en aquelles circumstàncies per Narváez, col·laborà amb una expedició de dotze mil homes a restablir el poder temporal del papat (7). Pius IX, que no es traslladà a Roma fins l'abril de 1850, es negà en rodó a qualsevol mena de reforma i concessió al liberalisme. L'experiència de 1848 havia estat duríssima i, a desgrat de l'esforç d'alguns consellers que recomanaven flexibilitat (8), el Papa començà la segona meitat del XIX en una posició d'intransigència i en la mateixa línia dels governs més forts d'Europa, és a dir els que farien possible una segona restauració després de la turbonada de 1848. Per comprovar-ho només cal repassar les actuacions més immediates: la proclamació de la infal·libilitat del Papa (9) i la publicació de l'encíclica Quanta cura i el Syllabus d'errors (10). A més accentua la centralització del govern de l'Església i afermà el paper i prerrogatives que, com a cap, li corresponien. Fou d'una gran importància, des d'aquesta perspectiva, la convocatòria del Concili Vaticà I, 1869-1870 (11).

No hi ha dubte, però, que les Revolucions de 1848 havien liquidat definitivament l'Antic Règim i marcaren, d'altra banda, la decadència del poder temporal de l'Església. Si Pius IX es mantenia en els Estats Pontificis era mercès a una guarnició francesa que els defensava. El 1864 es negocia la retirada d'aquesta força francesa que tornà, el 1866, davant de la proposta de Garibaldi d'ocupar Roma. Ara bé, quan l'agost de 1870 França retirà la presència armada de la Ciutat Eterna per acudir a la guerra amb Prússia, Itàlia feu pública

l'ocupació o ocupar Roma. El dia primer de setembre de 1870 es celebra la darrera sessió del Concili Vaticà I, el 15 capitlava Civitavecchia i el 20 els soldats italians entraven a la ciutat. Victor Manuel II hi instal·la, el 1871, la nova capital del país. La fi dels Estats Pontificis suposà l'inici d'una nova etapa. Així com assenyala l'historiador Gonzalo Redondo se iniciaba así una nueva y muy interesante etapa de la presencia de la Iglesia Católica en el mundo. Los once siglos últimos la habían visto protegida por unos territorios propios, en organización muy acorde con los tiempos. Ahora, en 1870, despojada de los últimos restos de su soberanía temporal, debía encontrar una nueva forma de presencia... (12). Ara s'encatava un altre tipus de relació i calia trobar una solució que fes possible la convivència entre la nació italiana i el Papat. Durant una colla d'anys els papes preferiren constituir-se com a presoners en el Vaticà (Pius IX, Lleó XIII, Pius X i Benet XV). Finalment, el 1929, Pius XI signà els Pactes del Laterà on el govern italià reconeixia la formació d'un petit estat, la Ciutat del Vaticà.

* * * * *

El tarannà d'aquesta mateixa època és del tot diferent si s'analitza des de la perspectiva de l'Estat Espanyol. Després de l'ensulsiada revolucionària de la segona meitat dels anys trenta, els moderats -González Brabo i Narváez- tornaren al poder el 1844 i governaren deu anys fins que arribà la crisi de 1854, amb el pronunciament de Vicálvaro i el retorn del liberalisme radical. Són, tanmateix, deu anys difícils de sintetitzar i que permeten una matissada pluralitat de lectures. Els moderats, explica Albert Balcells, hagueren de consolidar el seu control del poder amb una repressió cruenta el 1844 i la implantació d'una nova constitució el

... la política de marc institucional escament per a realitzar el programes de reconciliació que s'inicià plenament ja l'any 1840 i que es portaria a la pràctica a partir de 1841. La reconciliació del nou regim amb la Santa Seu seria confirmada pel concordat de 1851. No solament s'establí el manteniment de la clero per l'Estat burgès, sinó també el reconeixement del catolicisme com a única religió legal i la potestat dels bisbes en matèria de publicacions i educació (13).

El temps era encara difícil i el regnat d'Isabel II -la majoria d'edat de la qual s'inicià avançat el 1843- es convertí en un cau de maquinacions, maniobres i intrigues polítiques en les quals, segons que afirma Manuel Tuñón de Lara (14), els favorits de l'alcova reial hi jugaven un paper preponderant. Amb tot, el control de les regnes del govern per part de l'estament conservador, a desgrat dels problemes, i la inestabilitat que domina aquests anys, serví per a signar el Concordat de 1851 i aquest és, essencialment, el tema que ara mateix interessa de cara als objectius d'aquest treball.

D'ençà la caiguda d'Espartero -1843-, l'Església espanyola havia entrat en una perspectiva de nous horitzons acompanyada per les línies de govern dels nous gabinets moderats i, sobretot, per l'esforç d'alguns polítics conservadors (Pedro José Pidal, Lorenzo Arrazola o Luis Mayans y Enríquez de Navarra) que volien restablir aviat les relacions del papat amb la monarquia isabelina. Des del poder, els moderats donaren de seguida mostres d'aquest esperit de concòrdia amb l'Església amb algunes actuacions significatives: Jatoraren la venda de les propietats eclesiàstiques i retornaren al clergat secular els béns que encara no havien estat alienats; declararen la unitat religiosa de la monarquia, el retorn dels bisbes desterrats i el restabliment del Tribunal de la Rota de la Nunciatura (tribunal eclesiàstic ordinari de l'estat espanyol). A més intervingueren, com ja ha estat assenyalat, amb una presència armada

en favor de la recuperació del poder temporal de Pius IX.

La intencionalitat d'entesa i concòrdia es dona a Roma des dels darrers anys del pontificat de Gregori XVI. L'any 1848 arriba a Madrid l'arquebisbe de Tessalònica, Monsenyor Brunelli, en qualitat de nunci pontifici i, el mateix any, Pius IX reconegué i acceptà la monarquia d'Isaaci II, que era el tema més esperat pel moderantisme espanyol. Tot era a punt per preparar l'estratègia del Concordat de 1851 que deixaria clar les noves relacions entre l'Estat i l'Església. S'ha de precisar, però, que les negociacions no foren pas sencilles i que, paradoxalment, la diplomàcia pontificia actuà sempre des d'una actitud de força -i fins de prepotència- (15) que no semblava gens adient amb la precària situació de l'Església i de Pius IX, al bell mig del remolí encobert per la Revolució de 1848 i continuat per la unificació italiana. De tota manera, quan es signà el concordat (16 de març de 1851), ambdues parts quedaren satisfetes del resultat obtingut perquè es tractava d'un pacte de mútues concessions. D'una banda, es reconeixia a l'Església el dret a l'ensenyament, a posseir béns i que el clergat fos dotat econòmicament per l'Estat, com una manera d'indemnització per les pèrdues de la desamortització. L'Església, per la seva banda, legitimava de manera irreversible les vendes de les propietats eclesiàstiques del període precedent.

* * * * *

Vist el contrapunt entre la situació a la península italiana i a l'estat espanyol durant la segona meitat dels anys quaranta i, sobretot, entre 1848 i 1851, no es gens estrany de comprovar que a partir de 1849 es produïx el retorn dels exiliats per l'ensulsiada de 1835. Als Estats Pontificis la situació es complicava i, en canvi,

El treball de l'orde de l'època dels últims anys de la seva vida ofereix noves alternatives per a l'època de la vida religiosa. Quatre franciscans catalans ben coneguts són ben coneguts: Ramon Boldú, Francesc Mestre, Joaquim Caballero, Josep Clariana, Joan Barlomeus i altres tornen de l'exili a partir de 1844-1845 (16). El seu objectiu a llarg termini és la restauració de l'orde però, d'entrada, els trobem en fronts i treballs molt diversificats: Ramon Boldú es dedicà a la predicació i fou beneficiat de la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona. Francesc Mestre obrí dos centres d'ensenyament, un al Carrer Condal de Barcelona, el 1848 (de nom Col·legi de Sant Bonaventura o Institució Greco-Llatina) i un altre, el 1856 a Badalona, amb el mateix nom de Col·legi de Sant Bonaventura. Joan Barlomeus, que no torna fins al 1850, residí a la parròquia de Sant Francesc de Paula i administrà, amb el càrrec d'ecònom, la Casa Provincial de Misericòrdia de Barcelona (17).

Cal tenir ben present que la restauració de l'orde no fou un fet fins al 1878. Això vol dir més de trenta anys preparant el camí, prioritzant els criteris per enfortir l'orde i passant la prova d'altres sotragades importants com la del setenni revolucionari (1869-1874). Repassarem, a continuació, alguns dels topants de més relleu durant aquest parèntesi entre el retorn dels exiliats i la restauració definitiva de l'orde.

Impediment i mil·licitat de la Tercera Orde de Penitència.

Tradicionalment s'accepta que Sant Francesc fundà la Tercera Orde Secular o de Penitència el 1207 o 1210 (18). Tomas de Celano en parla en la seva vida Primera i a més hi ha el reconeixement canònic de la butlla de Innocenci IV, el 1252. Hom explica que ho feu per espaventar l'ansietat de tants homes i dones que, sense poder abandonar el seu món familiar, volien professar en la vida evangèlica que predicava el pobríssim d'Assís (19). Joan Verdaguier, a finals del XIX, escriu el poema Les tres regles (20). És encara hereu d'aquesta tradició:

(...) pels tres vicis arrencar
Francesch fundarà tres Regles:
una de frances Menors,
altra de monges Clareses,
y altra de gent que dura
dintre del món vida angélica,
fent de llur casa un convent
y de llur cambra una cel·la (...)

Resulta però que la tendència historiogràfica actual no és del parer de considerar sant Francesc d'Assís el fundador, en el sentit d'una absoluta paternitat, de la Tercera Orde de Penitència. També és veritat que tothom accepta que va saber comunicar una nova vitalitat, amb el seu impuls de renovació evangèlica, a una colla de "nucies de germans i germanes de la penitència" (21). Segons les fonts i la historiografia més recent, tot sembla indicar que les agrupacions de penitents venien de més enrere i que, de fet, Francesc i els primers companys ja es presentaren com a "Penitents d'Assís" abans que fos aprovada la regla (22). Explica Lázaro Martínez que les agrupacions de penitents eren un efecte de la disciplina penitencial

... y en algunas de estas
grupos se encontraba bajo la dirección de un monasterio o se acogían a
las nuevas instituciones regulares, como los premonstratenses o los
humillados, formando una "tercera orden" de seglares casados o
cilices. El compromiso de conversión llevaba consigo una serie de
renuncias y exenciones y el distintivo de un hábito penitencial,
además de un mayor rigor que los cristianos comunes en punto a ayunos
y frecuencia de sacramentos. (23)

Sigui com sigui, la Tercera Orde de Penitència ha tingut un desenvolupament notori, amb els alts i baixos característics d'un procés llarg en el temps, durant tots els segles de la història franciscana, i són nombrosos, des d'aquesta perspectiva, els testimonis del santoral cristià així com la barreja de tot tipus de classes socials i oficis a l'hora de vestir el cordó seràfic distintiu de l'orde. Verdaguier emprà un adagi, en un dels seus poemes franciscans, que dona una mesura optimitzada d'aquest procés. Diu el poeta: Qui per fra qui per germà, / tot lo nòn és franciscà (24).

* * * * *

De cara a aquest treball ens interessa, sobretot, d'analitzar el comportament, la força i les actuacions de la Tercera Orde de Penitència a Catalunya a partir de la represa religiosa de 1845. La tornada dels franciscans exiliats amb l'objectiu fixat en la restauració de l'orde, començà per la reorganització i el treball amb les agrupacions de tercerols. Aquest foc era comú, d'altra banda, en altres indrets europeus on els franciscans, i en general les ordes religioses, treballaven per tal de reorganitzar unes institucions del tot malmetides per les successives onades revolucionàries de la primera meitat del XIX. Era la feina, per exemple, de Lluís de Casoria a

... i consolidació d'una colla de congregacions de
terceros per tot Europa a partir de 1832. (25)

A Catalunya, abans de l'exclaustració de 1835, hi havia
grups actius de cristians que, a pesar de la vida religiosa dels
convents franciscans, formaven part de la Tercera Orde de Penitència.
Eren els tercerois que animaven sovint activitats de tipus social i
pietós. Aquestes associacions també existien en indrets on no hi
havia cap convent franciscà i en alguns casos concrets, com era
Falset o La Seu d'Urgell, els tercerois eren també nombrosos i
dinàmics fins al punt de posseir esglésies pròpies (26). No cal dir
que l'ensulsiada de 1835 els afectà profundament perquè va deixar-los
a l'escorça i pràcticament orfes de guiatge espiritual. L'assalt i el
desmantellament dels convents significà la disgregació de bon nombre
d'aquestes germanitats, una colla per la por cap a les mesures del
liberalisme més radical, altres perquè no sabien on reunir-se i totes
perquè anaven desorientades per la manca d'assistència espiritual.
També és cert, tanmateix, que una vegada hagué passat l'espetec més
sorollos de la tempesta i quan començaren a albirar-se algunes
possibilitats de futur per a la vida religiosa, una colla de les
germandats de tercerois saberen refer-se i recomençaren la seva vida
religiosa acollides a la protecció d'algunes parròquies o bé convents
femenins, com en el cas de les monges clareses, que havien quedat al
marge de les mesures d'exclaustració. Fou així en el cas dels
convents de Girona, Gràcia (a Barcelona), Badalona, Montblanc, Reus i
Tarragona (27).

No es gens estrany, doncs, que els Comissaris Apostòlics
franciscans vetllessin, des de l'exili italià, la llavor dels
tercerois i tinguessin nomenaments de Comissaris per a la Tercera Orde a
partir de 1844. És a dir, coincidint amb la pujada dels moderats i
els primers senyals de canvi en la política religiosa de l'estat.

La Tercera Orden de Penitencia a Cataluña. Exclaustración y Restauración (1818-1872), una obra cívica de Jodes sobre aquests nomenaments. Fets des de Roma i a corral de Josep Vidal i Joan Romeu, que eren Comissaris Apostòlics Generals per a Espanya. En els registres d'ambdós hom. hi complia els nomenaments següents: 1844, el P. Narcís Matas per a la T.O.P. de Orona; 1846, el P. Francesc Lacerna per a la T.O.P. de la diòcesi de Vic; 1847, el P. Joan Molner per a la T.O.P. de la diòcesi de Tarragona i el P. Rafael Roquer per a la diòcesi de Lleida. També hi ha nomenaments més particulars que fan referència a Vilafranca del Penedès, a Comprodon, La Seu d'Urgell, Horta i Barcelona (28). Tot plegat es tracta dels primers indicadors d'una recuperació encara molt tímida i precària que, a poc a poc, esdevenia una empresa d'impetu, ben organitzada, i en la qual hom veu la llavor necessària de cara als primers convents de la futura restauració.

Els anys que en diríem cabdals per a l'organització de la Tercera Orde de Penitència a Catalunya s'han de comptar a partir de 1857. Aquell mateix any, un grup de quatre religioses comandades per Maria Anna Ravell (1819-1893), que era mestra, arribaren a La Garriga sota la recomanació de Ramon Boldú. A imitació d'una congregació francesa que es dedicava a l'ensenyament de les nenes pobres, Maria Anna Ravell obrí una escola a La Garriga el dia 3 de febrer de 1857, aprofitant una casa que era propietat del religiós exclaustrat Joan Viver (29). El 27 d'agost de 1858, Ramon Boldú imposava a les quatre mestres l'habit de la Tercera Orde de Penitència i es creaven les bases per a la fundació de l'Institut de Tercerolles Regulars de la Immaculada Concepció. Les noves tercercies compliren sempre amb el suport incondicional del P. Boldú i així ho explica Francesc de B. Lladó, biògraf de Maria Anna Ravell: El P. Boldú cumplió muy eficazmente lo que había prometido a la Madre Ravell, cuando ésta fue

Franciscano de la Inmaculada Concepción, y tanto se cuidó el buen
funcionamiento de la respectiva comunidad que hoy es considerado
co-fundador del Instituto (10). El Sr. Boldú que había regresado a la
patria en el año 1845, halló en la dirección espiritual de las nuevas
religiosas un verdadero consuelo para su corazón de sacerdote y
franciscano. Hallaba en ella un incentivo para olvidar los aciagos
días de 1835, y tanto se desveló y preocupó del naciente Instituto
que hurtó tiempo a sus propios deberes sacerdotales y apostólicos,
para dedicarlo a "sus" hermanas que con tanto afán, celo y amor se
habían propuesto elevar el nivel moral e intelectual de la mujer y
ejercer sobre ella su delicado y fecundo apostolado social, docente y
cristiano (11). Els objectius de la Mare Ravell eren sobretot
pedagògics i es il·lustraren a l'ensenyament de les nenes i noies dels
sectors més humils. Per tal de tirar endavant aquesta tasca educativa
Ramon Boldú va escriure una obra edificant, la comèdia en vers
Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y en verso,
publicada el mes de maig de 1878. Cal pensar, tanmateix, que hom la
considerà d'una notable eficàcia moral perquè fou traduïda
immediatament a l'italià pel seu amic Cesare Guasti, Santa Rosa de
Viterbo. Drama per fanciulle (12).

L'Institut de Tercerols Regulars de la Immaculada Concepció
cresqué d'una manera notòria i el 1880 ja havia obert dos col·legis a
Barcelona i un a cadascuna de les poblacions següents: Badalona,
Hospitalet de Llobregat, Sant Cugat del Valles, Vilassar de Mar i
Argentona. Em sembla, d'altra banda, que val la pena de matisar
aquest fet i adonar-se que era del tot paral·lel a l'esperit de
recuperació eclesial en diferents indrets d'Europa. A partir dels
anys quaranta havien sorgit noves congregacions religioses com
una eina de reacció enfront de les idees revolucionàries. Es tractava
de congregacions que s'adreçaven sovint a tasques educatives com fou

El cas de la "Societat de Sant Francesc de Sales" -els salesians- fundada per Giovanni Melchior Casco el 1859 i esdevinguda, segurament, una de les més populars i influents del XIX. Es el cas també dels Agustins de l'Assumpció (1814), de les Germanes Grises de Santa Isabel (1840), l'Associació de Dames de la Providència (1842), les Reparadores del Sagrat Cor (1854), les Missioneres Franciscanes de Maria (1855) i, a Catalunya mateix, la Congregació de Missioners Fills de l'Immaculat Cor de Maria -els clarotians- fundada per Antoni Maria Claret, el 1847.

Quant a la Tercera Orde de Penitència, un altre fet cabdal fou el nomenament de Francesc Mestre comissari-visitador dels tercerols de Barcelona. La seva primera cosa fou la de preparar un nou manual per a us dels fideles perquè els que s'utilitzaven amb anterioritat eren molt vells i estaven exhaurits (32). El nou manual, Jardín Seráfico abierto a todos los fieles (33) fou publicat a Barcelona, el 1854 i continuava una feina de propagandista per mitjà de la impremta que el mateix Francesc Mestre, a instàncies de Josep Clariana, havia iniciat el 1837 amb la publicació de Galeria Seráfica (34). Val la pena d'assenyalar que les dues obres de Francesc Mestre són a l'escapça d'una onada important de propagandisme religiós -en aquest cas, d'apologètica franciscana- que també es donava arreu d'Europa (35) i que, en el cas del franciscanisme català, culmina el 1873 amb la creació de la publicació mensual "Revista Franciscana" i de la col·lecció editorial "Biblioteca Franciscana" que s'iniciava, justament, amb el Manual de la Tercera Orden publicat a cura de Ramon Boidó (36). La dinàmica del temps era molt diferent de la d'abans de l'exclaustració i l'Església, en general, començava a optar per l'eficàcia de la impremta i pel fet de combatre amb la propaganda de contrast els efectes d'unes idees i actituds que anaven de dret contra els

... de la religió. També hi referim ja més llibres respecte d'aquelles que tractem. De totes, si les congregacions de terceres franciscanes referen rigorosament en la segona meitat del XIX, en bona part es degué a la militància de la impremta i a l'eficàcia de la propaganda religiosa.

* Una tercerola singular: Teresa Morlans

A partir dels primers anys cinquanta es troba a Barcelona un personatge singular en l'esquema de la Tercera Orde de Penitència, Teresa Morlans. Es tracta d'una mena de mare franciscana que serveix per il·lustrar, a títol paradigmàtic, les dificultats i problemes dels exclaustrats i, a la vegada, els esforços per tirar endavant cap a una certa normalització de la vida religiosa.

Havia nascut a Berga, el 4 de setembre de 1820, en una família molt pietosa i d'arrels franciscanes. Els seus pares hagueren de fugir del país a conseqüència de la primera guerra carlina i deixaren la filla amb el P. Jaume Roura -que havia estat guardià del convent de Berga- amb el qual passà a l'exili, a França, fins l'any 1852. De retorn a Barcelona el P. Jaume Roura es convertí en confessor de les monges de Jerusalem fins que morí el 1873. Teresa Morlans esdevingué una mena de majordoma del frare franciscà i convertí el seu pis de Barcelona en una llar de sojorn per a tots els franciscans de passada, sobretot dels que anaven o tornaven de les missions. Allí trobaven els religiosos el caliu espiritual d'una llar i l'assistència que necessitaven. Fins i tot, perquè els franciscans transients no s'haguessin de molestar gaire i tinguessin a punt els serveis de tipus religiós que els calia, va demanar el privilegi de tenir oratori, que li fou concedit el mes de juliol de 1864. Visita Terra Santa, el 1866, i restà tan enamorada del servei dels

... a Barcelona, va multiplicar els seus esforços i no oblidava que casa seva fou, com que diu, un convent franciscà al servei dels missionsers i freres passavolants.

Era una dona de religiositat profunda, amada per un sentit absolut de la caritat i per un generós llurament a la causa, gairebé heroic. Es diu que no mirava mai peis seus interessos, sobretot si calia assistir als religiosos que estaven malalts. Una nota publicada a la "Revista Franciscana" (octubre de 1892), amb motiu de la seva mort (37), conta alguns trets de la seva donació generosa als malalts: Das hemos conocido que le intestaron la casa, y, no obstante los consejos que le dieron de mandarlos al hospital, los sirvió con tanta mayor caridad cuanto mayor era la necesidad, llegando a enfermar en su asistencia. Conocemos otros dos que, después de Dios, deben la vida a su solicitud y asistencia. Hallándose muy grave, y con prohibición expresa del medico de no hablar con nadie, le llegó un religioso enfermo, y a penas le vió se levantó y le atendió en toco, recobrando ambos la salud. Todo cuanto podemos decir de su hospitalidad y asistencia a los Religiosos, no pasará de un débil y pálido reflejo de la realidad (...) Su diligencia para cumplir con los deberes cristianos era edificante. No faltaba a la primera Misa de la parroquia en todo el año, no obstante que tuviera religiosos en casa. Antes que estos se levantasen ella había oído Misa y comulgado. Esto lo verificaba lo mismo en verano que en los días más crudos del invierno, y aún hallándose enferma. Para burlar las prescripciones del médico se iba muy de mañana de casa, oía Misa y comulgata, y luego se volvía a la casa, ocultando al facultativo lo que había hecho.

Una vida pietosa, d'abnegació i caritat, pel que sembla modelica, en un temps de repressió religiosa marcat encara per la dificultat dels problemes. És cert, malgrat tot, que ja eren lluny i

els quals es recordaven com un malson, els anys en què la màxima agitació revolucionària dels pobles del continent espartava els francesos i la mitja del segle XIX encara de la incertesa i la precarietat, els testimonis d'aquestes vides exemplars, com el cas de Teresa Morlane o el martiri d'alguns religiosos missioners (30), actuaven també com una acció de propaganda en benefici del redreçament de les ondes religioses cap a la seva restauració. Servia, si més no, d'exemple pel sector de la societat més descreguda i per enfortir els sentiments de pietat dels fidels creients.

Altres actuacions prèvies.

Ja s'ha dit que entre el retorn dels franciscans exiliats -a partir dels primers anys quaranta- i la restauració de l'orde, el 1870, passen més de trenta anys. És un parèntesi que s'allargassa davant de la impaciència de tots, però que serveix per militar al costat d'una Església que vol recuperar el nervi i protagonisme perduts en la maltempsada revolucionària. Són anys que els frares exclostrats es dediquen a les parròquies, a la predicació, a l'ensenyament, a l'apologètica i, fins i tot, a esquivar alguns elements de la normativa legal per recuperar i obrir algun convent tancat. Seguirem el contorn d'un parell d'aquestes iniciatives: la dedicació de Francesc Mestre a l'ensenyament i l'experiència, des de 1862 a 1868, del Col·legi de Missioners Franciscans de Sant Tomàs de Riudeperes.

* Francesc Mestre i els Col·legis de Sant Bona Ventura a Barcelona i a Badalona.

Francesc Mestre i Llonga (Mataró, 1811- Barcelona, 1876) fou una de les figures de més relleu en el franciscanisme català del segle XIX i un personatge important de la restauració al costat de Ramon Boldu, Joan Bartomeus, Josep Clariana o Joaquim Caballero. Estudià a Cervera on tingué de professor Francesc Pedrerol (el mateix que tutorà els estudis de Ramon Boldu), i del qual Francesc Mestre explicava amb orgull Fue mi catecúmeno antes de entrar yo en la Orden, y en 1827 me hizo el honor de encargarme la defensa de la

"El maestro de la Catedral palentino. Siempre se considerado a dicha patria como su principal maestro. (39). Prengué l'habit franciscà el 1822 i s'ordenà sacerdot cap a 1835. Estudià teologia al Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona i es doctorà en lletres. Davant, però, de la inestabilitat dels primers anys trenta, es refugià a França on regentia diferents parròquies i dirigí una escola. Passa a Itàlia i el provincial franciscà de Torí el nomenà tutor dels estudiants. És a dir, tenia una vocació i experiència docents que va aprofitar al i que torna a Barcelona el 1843 o 1844. Amb la intenció de restaurar l'antic Col·legi de Sant Bonaventura, fundà una escola que, per prudència, balejà amb el nom "Colegio de San Buenaventura o Institucion Greco-Latina" i per a la qual comptà amb la col·laboració docent de Ramon Boldó i altres franciscans. L'èxit acadèmic de l'empresa fou notable i es diu que el col·legi de Francesc Mestre fou brillante y acreditado ya por el número de alumnos, ya por los buenos resultados de la enseñanza (40). Ho prova, tanmateix, la bibliografia que deixà d'aquesta experiència pedagògica: Diálogo sobre los puntos más importantes de controversia religiosa (Barcelona, 1755), que s'acompanya amb l'afegitó "para uso de sus discípulos"; Plan del "Colegio de San Buenaventura" (1872), informe presentat al General de l'Orde a Roma, i Ramillete infantil que el Colegio de San Buenaventura... ofrece al Seráfico Dr. (1874) (41).

La bona marxa del col·legi barceloní l'animà a obrir-ne un altre a Badalona, el 1856, que seguí les mateixes orientacions del primer i fou balejat amb el mateix nom que el de Barcelona. Tots els testimonis coincideixen a manifestar que, des d'una perspectiva acadèmica, tot anava la mar de bé i que els problemes arribaren amb l'administració d'amodues escoles. Sembla, doncs, que Francesc Mestre fou un pedagog de qualitat, però també sembla fora de dubte que esdevingue un pèssim administrador. En un parell de memòries (una

de l'any 1860. La història d'aquesta escola s'ignora, entregades a Vicent
Molins, Comissari General d'Indústria, que ha fet demanar dades sobre
hipotètics candidats a Comissaris Provincials, a l'hora de parlar de
Francesc Mestre es dona notícia de la fallida en aquests termes: La
brillantat de ambos col·legios se eclipsà haró cosa de un año, -1860-
pués su director, el P. Mestre tuvo que declararse en quiebra
pública no pudiendo satisfacer los inmensos créditos a que era
deudor. Los col·legios fueron cerrados y vendidos en subasta todos sus
muebles. Todo el mundo, incluso el Sr. Obispo, compadeció a dicho
Padre, pues se está en la íntima convicción de que tan triste y fatal
resultado es debido más bien a la impericia en cosas de gobierno y
economía de su Director que a la mala fe o malicia del mismo. El P.
Mestre, mi condiscípulo y amigo particular -qui parla és Joan
Bartomeus- es demasiado sabio para el gobierno económico de una casa
o col·legio: su elevada ciencia se remonta a causas superiores y
generales, omitiendo las particulares e inmediatas que le harían
palpar los resultados de su mala administración. Lo peor es que no
quiere escuchar los consejos de sus mejores amigos. (42). El segon
informe és similar però més brau: Vuelto a España fundó un col·legio
titulado de S. Buenaventura que después de haber sido muy brillante
tuvo que cerrarse por culpa, según voz pública, del mismo fundador;
pues si bien es de un talento rarísimo ; profundo y se distingue en
gran manera en el púlpito, carece, al parecer, del don de gobierno y
administración. (43).

Sembla que la causa fonamental de la fallida rau en els
canvis massa sovintejats i no gaire ben aconsellats del col·legi de
Barcelona. Primer s'establí al carrer Costal de Barcelons i allí fou
inaugurat el 17 de novembre de 1543. Passà després al carrer de
Regomir i, finalment a la Forta de l'Àngel. Encara que cadascun dels
canvis es pot entendre que era per tal de millorar les instal·lacions

la qualitat de l'ensenyament, en realitat s'anava enfocant la troca des d'una perspectiva de tipus econòmic i financer.

Francesc Mestre esdevingué, també, un polemista i un notable predicador. Entre les obres més importants hom hi compta Reflexions sobre la educació de los hijos (1845), Creo en Dios con la Santa Iglesia Católica Romana (1867) - carta pública adreçada a Francesc Sunyer i Capdevila en contestació al fulletó Dios - i De laudibus V. Joannis Donsi Scoti, doctoris subtilis. Immaculatae Conceptionis Virginis Mariae celeberrimis adsertoris (1855). Ja s'han mencionat, a més, dues obres estrictament franciscanes de l'autor quan es parlava de l'organització de la Tercera Orde de Penitència, Galeria Seráfica... (1857) i El Jardín Seráfico... (1864) (44). Publica també La indulgencia de Porciuncula. Reseña histórica de esta admirable indulgencia con una sucinta instrucción para aprovecharse de tan inestimable tesoro (1865) que és una separata de la part corresponent de l'obra anterior, El Jardín Seráfico...

* El Col·legi de missioners de Sant Tomàs de Riudeperes.

Tot i que la tradició vigatana assegura que la comunitat franciscana de Sant Tomàs de Riudeperes existeix d'ençà que el Pobrisso d'Assís passà per aquelles contrades, la història explica que els franciscans s'hi instal·laren a mitjan segle XVI en un terreny de la parròquia de Sant Julià de Vilatorrada, en el terme municipal de Riudeperes, del qual n'havia fet donació el canonge de Vic Guillem Cayador, més tard bisbe de Barcelona. Esdevingué col·legi franciscà a partir de 1564 i era ja un convent espaiós a mitjan segle XVIII quan s'acabaren les obres de l'església i de la resta de

dependències (45). Fou abandonat el 1875 i venut a un particular durant la desamortització.

Des de 1862 fins a 1868, el convent de Sant Tomàs de Riudeperes visqué una experiència breu però prou interessant com a "Col·legi de Missioners per a Amèrica". Per tal d'explicar-ho, ni que sigui sintèticament, cal que recuperem un altre dels grups de franciscans exiliats a Itàlia, foragitats a partir de la dècada dels cinquanta, quan començaren al Piemont les mesures d'exclaustració. Es tracta del grup de franciscans d'Escornalbou (Josep Costes de La Portella, Pere Gual, Francesc Fugol, Josep M^a. Masià ...), que, a Itàlia, havia organitzat missions populars -des de la "Nunziata d'Amèlia"- i fundat el "Col·legi de Missions de Montefalco" a imitació del "Col·legi - Seminari de Missions d'Escornalbou (46). Gairebé tot el grup de religiosos que havien treballat en l'experiència italiana a Amèlia i Montefalco passaren a les missions americanes de Foró. Abans, però, un dels capdavanters d'aquesta activitat missionera, Pere Gual, amb l'ajut d'altres frares de l'exili italià, miraren de convertir el convent de Sant Tomàs de Riudeperes en un "Col·legi de Missions".

El 1862, Pere Gual comprà a un particular el convent alienat per l'exclaustració. Ho féu a títol personal, per mitjà d'un procurador i deixant l'usdefruit als franciscans (47). Immediatament començaren les obres de restauració del convent (48) i també l'activitat com a "Col·legi de Missions" (49). No tenien encara permís per fer-ho, però eren anys de govern moderat i ningú no els atabala. Pere Gual començà la feina a Sant Tomàs de Riudeperes envoltat d'altres religiosos vinguts també d'Amèlia i Montefalco: Francesc Fugol, Sebastià Marimon, Josep M^a. Abàsolo, Llorenç Badia... a més d'altres exclaustrats que s'havien quedat a Catalunya i s'afegiren de grat a l'experiència. Sabem de l'existència d'un frare

amb el Regne de Castella de vocacions missioneres, Bernardino de Siles, de l'extinció del qual ens en parla la narració testimonial de Josep M^a. Vila, fill de Sant Pere de les Preses, prop d'Olot (50).

L'activitat conventual dóna, a partir de 1050 i 1067, les primeres professions de vots simples: Jaume Arbós i Ciré (de Les Borges Blanques), Pere Falau (de Folgueroles), Bonaventura Martínez (de La Selva del Camp) i Antoni Cardona (de Tarragona). També hi ha notícia de lots aquells que han començat el noviciat però que, per les raons que sigui, l'han penjat a mig camí i cal retornar-los els diners que la família havia deixat en dipòsit (51). A més d'aquesta activitat de formació de nous religiosos, els frares del convent de Sant Tomàs van dedicar-se a la predicació popular i a la realització d'exercicis espirituals (52). És a dir, el convent tenia una notòria activitat religiosa a desgrat de no haver estat autoritzat, encara, pel govern de l'Estat. El 1860, el col·legi de Sant Tomàs rebé la visita canònica del Definidor General, Rafael Sans, acompanyat de Francesc Magriña i hom decidí de fer les gestions pertinents per tal de legalitzar el "Col·legi de Missions". Fou Francesc Magriña, exclaustret d'Escornalbou i professor del seminari diocesà de Tarragona, qui va dur a terme a Madrid, sense gens de sort, les gestions de la legalització del col·legi de Sant Tomàs de Riudeperes. Tot semblava abocat al fracàs quan, per mitjà de Mariano de Astarte, Comissari General de l'Orde a Bilbao i amic personal d'Isabel II (53), es va trobar una solució i el permís corresponent de manera que el "Col·legi de Sant Tomàs de Riudeperes" fos inscrit com a filial del de "San Millán de la Cogolla". El 17 de setembre de 1867 es va poder celebrar l'anhelada legalització, però fou una alegria de curta durada. Just un any després esclatava la que anomenarem "gloriosa" Revolució de setembre de 1868 que suposà novament la desbandada, aquesta vegada cap a America, a les missions franciscanes de Perú

(54). Al convent i restaren una colla de frares que foren foragitats per escamots revolucionaris, tot i que va arribar-se la propietat de l'edifici perquè l'era d'ual l'havia comprat a títol particular. Uns anys més tard, ja restaurada i orue a Catalunya, els franciscans de Fern deixaren el convent a la disposició dels franciscans de la província catalana i, el 1905, el Provincial Ramon Usó demanà permís per a vendre'l. L'edifici fou comprat pels PP. Camils (55).

* * * * *

Aquesta experiència del convent de Sant Tomàs de Riudeperes con el Col·legi de Missions, entre 1862 i 1866, demana un breu apèndix de consideracions verdaguerianes. En el pròleg a Sant Francesch (1895), Verdaguer passa revista a la seva vocació franciscana i escriu: Allí vaig fer pensament de descalçar-me darrera seu y de cenyirme ab la corda seràfica; y com allavors no ni havia frares Menors á Espanya, resolguí anar á cercarlos en los convents de l'America Espanyola, per ahon, ja ab un peu al estreb, estava examinat y admès y fins tenia la llicencia de ma bona mare, arrencada ab llàgrimes del cor; però no tindria la de Nostre Senyor, quan lo confès no m'hi dexà partir per no haver fet encara setze anys. No sent merexedor de comptarme entre sos fills de la primera Ordre, me fiu tercerol, y haventme vingudes ensemps la vocació franciscana y la vocació poètica, volguí seguirles totes dues fentme son trobador... (56).

Si fem cas d'una manera estricta de les dades que proposa el poeta, Verdaguer visgué aqúeste rampellada de vocació franciscana als primers mesos de 1861. És a dir, estava a punt de fer setze anys perquè havia nascut el mes de maig de 1845. Si tenim en compte, però, que el pròleg és de 1895 i que Verdaguer recorda una mica a l'engrós,

... i per a saber que la vocació franciscana arribà un o dos anys més tard coincidint amb la florida missionera del convent de Sant Tomàs. Per aquí s'enfília, a més, el testimoni de Jaume Collell que endarrerirà un parell d'anys l'eclosió del rampell franciscà. A in illo tempore... recorda la florida del convent a partir de 1862 i endarrerirà gairebé un parell d'anys aquest tema de la primerenca vocació franciscana de Verdaguier: Per Superiors del Convent hi havia uns frares venerables de la vella escola ascètica; un de vascongat que's deya, si mal no recordo, P. Abásolo, y un altre de català que s'anomenava Fugol, hòmens que duyan a la cara ben marcades les senyals de llargués y rudes campanyes de missioners. (...) Com la masia de ca'n Tona està a un tret de fons del convent, no havia de trigar en Cinto a sentir la suau y torta influencia de aquella atmósfera franciscana. La campaneta de Sant Tomàs a la nit lo despertava; a les devotes funcions del pobret y humil temple ell hi assistia ab la pagesalla del veynat; ab los citats frares hi entrà en relació y per menut s'enterava de son modo de viure; y per aixó no fou estrany que, al rebre son esperit les tortes sutragades de les repulses escolars, tot d'una se li oferís a la imaginació, simpática y atractiva, la idea de anàrsen a les Amèriques ab lo vestit burell de framenor, com ho féu un company y condeixeplesu, un tal Pallás de Sant Julià de Vilatorca que ha missionat llarchs anys en aquelles terres andines. Ja tenia mig emparaulada la cosa ab lo P. Guardià; pero un domer de Vich, Mossen Arenyes, ab qui alguna volta's confessava en Verdaguier, li va treure del cap aquell projecte, sens Jarli gayres rasons de sa opinió, com m'ho contà mes d'una vegada Mossen Cinto, al parliarme d'aqueix episodi de sa vida. Del bon domer de la seu de Vich se serví la Providencia per encaminar bé les coses, puix que en Verdaguier a Amèrica, de frare, no hauria pas escrit la "Atlantida", y molt menys, "Canigó" (57).

El procés de Verdaguer a Sant Francesch, i el text de Collell
o In illo tempore donen dos testimonis contrapuntats a l'hora de
referència a la matineria vocació franciscana de Verdaguer. Ara deixem
el tema plantejat en aquesta qualitat testimonial i ja el reprendrem
més endavant -per entendre-hi amb el màxim detall possible- quan calgui
estudiar a fons les arrels i l'evolució del franciscanisme de Jacint
Verdaguer.

NOTES

EL CAMI DE LA REESTABULACIÓ.

- 1.- Vegeu José Ma. Cuarranz de la Fuente, Las Revoluciones de 1848. Ediciones Akal. Madrid 1984. (Pág. 3). També J. Sigmann, 1848. Las Revoluciones románticas y democráticas de Europa. Editorial Siglo XXI. Madrid, 1977 i Félix Fontell, La Revolución de 1848. Editorial Zyx. Madrid, 1966.
- 2.- Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III (La Iglesia en la Edad Contemporánea). Ediciones Palabra. Madrid, 1985. (Pág.109).
- 3.- Giuseppe Mazzini (Genova, 1805 - Pisa, 1872). Nacionalista romàntic portava d'una alternativa republicana per a Itàlia. Explicava que la regeneració italiana havia de venir d'eilla mateixa i Roma n'havia d'esdevenir el motor. Els seus objectius s'adreçaven a la construcció d'un estat unitari que s'havia de forjar per la insurrecció armada i l'acció revolucionària de les masses populars. El 1831 havia fundat el diari "Jove Itàlia" i per la seva austeritat, desinterès personal i qualitats carismàtiques era un personatge fascinant en l'Europa d'aquells anys.
- 4.- Vincenzo Gioberti era un sacerdot (Torí, 1801 - París, 1852) capdavant de la idea de formar una federació d'Estats Italians sota la presidència del Papa. Fou heretge de les teories de Silvio Pellico i la seva alternativa semblava que podria quallar quan Piu IX fou elevat, el 1846, al pontificat. De fet es formà un partit "neogüelf" que es recolzava en la doctrina de Gioberti. Les actuacions posteriors del pontífex, però, dosferen d'arrel l'alternativa.
- 5.- Vegeu Esperanza García Méndez, Italia: de la unificación a 1914. Ediciones Akal. Madrid, 1985. (Pág. 6). També Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III (La Iglesia en la Edad Contemporánea). Op. cit. (Pág. 103-111).
- 6.- El dia 13 de març de 1848, estudiants, burgesos i obrers reclamaren a Viena una constitució per a Àustria i la dimissió de Metternich. Les manifestacions foren d'una gran violència, es bastiren barricades i els aldarulls provocaren una colla de morts. Metternich hagué de fugir, disfressat, de Viena i el dia 15 de març l'emperador Ferran I va prometre una constitució. Quan la notícia dels fets arribà a les ciutats italianes serví per accelerar i afavorir la revolta.
- 7.- José Manuel Ouedrao, Aproximación a la historia de la Iglesia contemporánea en España. Ediciones Rialp. Madrid, 1978. (Págs. 56-57). També Manuel Tuñón de Lara, La España del Siglo XIX (I). Editorial Laia. Barcelona, 1975 (7a. ed.). (Pág.169).
- 8.- Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III (La Iglesia en la Edad Contemporánea). (Op. cit.): La experiencia revolucionaria debió ser muy dura para el Pontífice. A pesar de los esfuerzos de algunos

12.- El Concili Vaticà I, en les sessions de la segona mitat del s. XIX, tendí a aconseguir que els governos forts que haurien d'afavorir una segona Restauració en Europa, tras la burlesca del 48. Les aspiracions liberals del catolicisme liberal pareixen haver quedat reduïdes a nada. (Pàg. 110).

9.- El 1254, per mitjà de la butlla inefabilis Deus que proclamava el dogma de la Immaculada Concepció de Maria, Pius IX ja al·ludia a la infal·libilitat amb què Jesucrist havia investit el seu vicari a la terra. El tema fou ratificat al Concili Vaticà I amb la constitució dogmàtica "Dei Filius" aprovada el 24 d'abril de 1870.

10.- L'enciclica Quanta curi (8-XII-1864) fou un document breu on el Papa condemnava "les opinions doctrinals que qualificava de monstruoses i que feien un gran mal a la religió i a les ànimes dels corrents naturalista i racionalista del liberalisme. L'enciclica s'acompanyava d'un "Sylabus" que era un index i compendi dels errors doctrinals.

11.- El Concili Vaticà I fou convocat mitjançant la butlla "Aeterni Patris", el 1867. S'obrí el 8 de gener de 1869 i s'ajornà "sine die" el 20 d'octubre de 1870 poc abans de la caiguda de Roma. Hi participaren 700 pares de l'Església (75 % dels prelats de tot el món), 200 dels quals eren italians.

12.- Gonzalo Redondo. Historia de la Iglesia III (La Iglesia en la Edad Contemporánea). Op. cit. (Pàg. 132).

13.- Manuel Ardit, Albert Balcells i Maria Sales, Historia dels Països Catalans (De 1714 a 1975). Coordinada per Albert Balcells. Edhasa. Barcelona, 1980. (Pàg. 238).

14.- Manuel Tuñón de Lara. La España del Siglo XIX (I). Op. cit. (Pàg. 164).

15.- José Manuel Cuenca dedica un capítol important, La fórmula moderada. El Concordato de la seva obra (aproximación a la historia de la Iglesia Contemporánea en España). Op. cit. (Pàgs. 211-246). I es refereix a la duresa negociadora de la part eclesial en aquests termes: Incluso en los días de la expedición de Fernández de Córdoba y del exilio de Gaeta, la diplomacia pontificia lo negoció desde posiciones de injustificada insolencia y acritud. La entrega ilimitada del animo regio a Brunelli intervino de forma decisiva en la tramitación del Pacto; en el que, muy al contrario de lo sucedido con lo establecido en Francia en 1801, la Santa Sede no mostró excesivo entusiasmo ni prisa en su rúbrica, al pensar que sus bazas eran superiores a las del Estado. La voz incesante del sector moderado y templadamente colaboracionista del episcopado... favoreció sin duda de forma involuntaria la postura de fuerza en que el nuncio se situaba. (Pàg. 220).

16.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). "Archivo Ibero-Americano". T. XLIII, 1997, no. 171-172 (Pàgs. 245-284).

17.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). Op. cit. (Pàgs. 245-248).

18.- Així figura en gairebé totes les cronologies. En cito dues a títol d'exemple: I Fioretti di San Francesco (Introduzione di Cesare

Sagna. Alcalá. Escorial. Madrid. 1975. (Pág. 30). Leonardo Boff, San Francisco de Asís. Jornada y Legón. Ediciones del Terraz. Santander, 1982. (Pág. 227).

19.- Vegeu l'apartat La Orden secular de Penitencia a Lazaro Iriarte, Historia franciscana. Editorial Aisa. Valencia, 1979. (Pàgs. 513 i ss.)

20.- Jacint Verdaguer, Sant Francesc. Tipografia L'Avenc. Barcelona, 1895. (Pàg. 43-44).

21.- Lazaro Iriarte, Historia franciscana. Op. cit. (Pàgs. 513-514).

22.- Lazaro Iriarte, Historia franciscana. Op. cit. (Pàg. 515).

23.- Lazaro Iriarte, Historia franciscana. Op. cit. (Pàg. 514).

24.- Vegeu el poema Lo mon franciscà a Sant Francesc. Op. cit. (Pàgs. 153-160).

25.- José Ma. Pou, La Tercera Orden Regular Franciscana y el P. Boldú a la "Revista Franciscana": I (Pàg. 319-320 / 8-VII-1916), II (Pàgs. 240-241 / 3-VIII-1916), III (Pàgs. 301-304 / 24-VIII-1916).

26.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). Op. cit. (Pàg. 265).

27.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). Op. cit. (Pàg. 265).

28.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). Op. cit. (Pàg. 265-266).

29.- Vegeu l'obra de Francesc de B. Lladó, La M. Maria Ana Ravell. Editorial Paz y Bien. Barcelona, 1962. N'he tret tota la informació referida a l'Institut de Tercerols Regulars de la Immaculada Concepció.

30.- Francesc de B. Lladó, La M. Maria Ana Ravell. Op. cit. (Pàgs. 104-105). Cal fer notar la coincidència del nom de la Immaculada Concepció, l'any 1856, en comunió perfecta amb els designis de Pius IX que havia proclamat dos anys abans, el 1854, el dogma de la Immaculada Concepció de Maria.

31.- Només he pogut veure la segona edició, Ramón Boldú, Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y en verso. (Nueva edición). Tipografía Franciscana. Vich, 1916. L'edició italiana fou publicada per Guasti a Prato, el 1879.

32.- Els manuals anteriors més utilitzats eren: Jaume Estevo, Escuela Pontifical del mas abrasado sol de caridad, el Patriarca santo S. Francisco para guiar con sus fogosas luces las almas del siglo a la mas suave y feliz penitencia de la V.O.T. Mauro Martí. Barcelona, 1779 i Antonio Aniol, Tercera Orden Seráfica. Defiéransen sus gloriosos principios, reglas, leyes, estatutos y Sagrados Ejercicios. Sus grandes excelencias, indulgencias y privilegios apostólicos de la vida prodigiosa de sus principales santos. Pedro Carreras. Zaragoza, 1724 (4a. edició).

33.- El títol sencer de l'obra de Francesc Mestres era El Jardín

- Surf face serafica i tottes les figures de la manual de la venerable
Orde de Sant Francisco de Assis, P. S. Francisco de Assis.
Establiment Tipografic de N. Lladres. Barcelona, 1864.
- 34.- Galeria Seráfica o sea vida del Gran Padre y Patriarca San
Francisco de Assis. Ilustrada con láminas copiadas de los cuadros de
Vilacomat, aumentada con digresiones y grabados que versan sobre
varios asuntos relacionados con la historia franciscana. Imprenta y
Librería de José Ribot. Barcelona, 1857.
- 35.- Conxajo Redondo, Historia de la Iglesia III (La Iglesia en la
Edad Contemporánea). Op. cit. (Pág. 115).
- 36.- Ramón Boldo, Manual de la Tercera Orden de nuestro Seráfico
Padre San Francisco de Assis. "Biblioteca Franciscana". Tipografía
Católica. Barcelona, 1977.
- 37.- Da. Teresa Morlans y Nos. "Revista Franciscana" no. 208 (Octubre
1892). Ha tret totes les dades biogràfiques d'aquesta referència.
- 38.- Da. Teresa Morlans y Nos. Op. cit. El mateix article cita el
mortiri d'uns missioners franciscans a la Xina i un altre a Damasc
que havien passat per la casa de Teresa Morlans a Barcelona. D'ells
en guardava, com una relíquia, els plats on havien menjat.
- 39.- Francesc Mestres. Galeria Seráfica ... Op. cit. (T.II. Pàg.
347-348).
- 40.- AHPFC (Ar.3/ C.C-1). Carta del P. Juan Bartomeus al P. Vicente
Alliñana que pedía datos sobre los religiosos exclaustrados que
podían ser Comisarios Provinciales.
- 41.- Francisco Mestres, Dialogo sobre los puntos más importantes de
controversia religiosa. (Para uso de sus alumnos). Imprenta de J.
Dargas. Barcelona, 1855 [****]
- 42.- AHPFC. Carta del P. Juan Bartomeus... Op. cit.
- 43.- AHPFC (3D-C.C). Relación de méritos y circunstancias de algunos
PP Franciscanos de la Provincia de Cataluña.
- 44.- Vegeu notes 33 i 34.
- 45.- Vegeu Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de
Cataluña. Editorial seráfica. Barcelona, 1959. (Pàgs.354-358). També
Manuel Membrado, Memoria histórica publicada con ocasión del 25
aniversario de la erección canónica del noviciado de los Padres
336.ios en el Convento de Santo Tomás Apóstol (1901-1926). Madrid,
1927. També "Revista Franciscana" no.107 (novembre de 1891)
Correspondencia. Vich, dia de la Maternidad de la Virgen María, 9 de
Octubre. (Pàgs. 296-297).
- 46.- Vegeu l'apartat Misiones i estudis a l'ombra del franciscanisme
italià. Dins L'experiència italiana. De l'exili a la col.laboració
(Pàgs. 33-88 d'aquest mateix treball).
- 47.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña.
Exclaustración y Restauración (1875-1878). Op. cit. (Pág. 259).
- 48.- Manual de expensas hechas para el venerable Colegio de

Relacion de Franciscanos de Santo Tomás de Riudeperas desde el primero de Noviembre 1852. (Manuscrit). AHPFC. Sign. 40-5. Durant l'any 1963 es paguen 1301 jornals de paretes i 576 de fusters. Es a dir hi havia una gran activitat per posar a punt el convent.

44.- Manual de expensas... (Manuscrit). Op. cit. El 1867 es poden seguir els assençaments i les compres següents: vayeta para sabanas de los novicios. 20 varas a 21 reales la vara (...) 12 pares de alpergatas para los PP y Novicios (...) 12 mantas para Novicios (...) Enquadernar los presbiterios de los novicios (...)

50.- Este religioso que se llama R.P. Bernardino González y que aún vive en el Peru ya octogenario nos visitó diciendo que si había alguno que se sintiese llamado que lo manifestase y avisase a sus padres para la licencia, que todo lo demás corría de su cuenta (...) El día después, muy contento, volvió a la escuela para comunicarle al R. Padre que prometió volver para saber la respuesta. Volvió el padre según lo prometido al que manifesté mi deseo. Me examinó muy por menor la vocación y me admitió, con tal que fuera al convento de Santo Tomás que está a unas dos horas de la ciudad de Vich. De F. José Ma. Vila. Obras manuscritas. AHPFC. Sign. 1A-4.

51.- Manual de expensas... (Manuscrit) Op. cit. Entre altres ho deixen els novicis Blai Torrens, Joaquim Serra, Josep Martorell i Amorós Barceló.

52.- Registro de los individuos que han hecho los santos Ejercicios en este Colegio de Sto. Tomás de Riudeperas. AHPFC. Sign. 4A-38

53.- Pues bien, al llegar a La Paz, en cuyo colegio (...) me encontré una carta del P.P. Pedro Guas, que me participaba haber sido yo nombrado como su sucesor, Defensor General de la Orden, y que por llamamiento del Rmo. P. Ministro General, debía marchar a Roma cuanto antes. (Pág. 135)... La otra excursión fue a Bilbao con el P. Francisco Magriña y el P. Bernardo Pujol: éste era guardián del recobrado Colegio de Santo Tomás de Vich, cuya ocupación no estaba autorizada por el gobierno de Madrid, y para lograr su autorización fuimos a ver al P. R.F. Astarte, muy estimado de la reina, que en efecto nos la obtuvo. (Pág. 139). Rafael Sans, Mis memorias. Tarata, 1911.

54.- P. José Ma. Vila, Obras manuscritas. AHPFC. Op. cit. De los jóvenes, no había ninguno que llegase a los 20 años, ninguno había pasado la quinta. Cómo se las arregló el P. González para sacarnos de España nunca lo supimos (...) Teníamos que partir irremisiblemente. Así nos lo indicó el P. González repentinamente venido de Madrid. Nos reunió y nos dijo que era preciso partir cuanto antes porque se preparaba la revolución. (...)

55.- Manuel Membrado, Memoria histórica publicada con ocasión del 25 aniversario de la erección canónica del noviciado de los Padres Carillos en el Convento de Santa Tomás Acosta (1901-1926). Madrid, 1927.

56.- Jacint Verdagué, Proleg a Sant Francesch. Tipografia L'Arenç. Barcelona, 1895. (Pág. IX-X).

57.- Jaume Collell, In illo tempore ... Dins Sembrant arreu. Tipografia Palmesiana. Vich, 1927 (Págs. 140-141).

LA RESTAURACIO

- Preliminars
- La figura cabdal de Ramon Boldú
- Els altres franciscans de la restauració
- Els camins de l'apologètica
  - * La "Revista Franciscana"
  - * La Biblioteca Franciscana.
- El noviciat de Villareal. La província restaurada

[NOTES]

LA RESTAURACIO

Preliminars

Novament, la revolució de setembre de 1868 va suposar, la sotregada d'un ensurt i una caiguda cap al desencís per a tots els religiosos que havien treballat, en els anys anteriors, per a la reorganització i restauració de l'orde franciscana a Catalunya. Ben segur, d'altra banda, que n'hi hagué molts que recordaren les escenes d'esglai de 1835 i l'incert calvari dels primers temps de l'exclaustració. Aquesta vegada, però, els convents no cremaren perquè eren enrunats i sense hostes. De tota manera, Verdaguer recorda unes nits de guàrdia, quan s'estava a Can Tona, per evitar que algun escamot vigatà massa exaltat calés foc al convent de Sant Tomàs de Riudeperes: Alguna "vegada" en los dies de burina parlaven de venirlo a cremar. Mon amo s'oferi a vigilarlo, y yo y un mosso soliam cada nit desempenyar l'encarrech; aixís es que hi he passades una dotzena de nits, de les millors de la vida pera mi, y de mes recorts. Arrebossats ab una manta y ab una carrabina als dits, me passejava d una celda a l altra, pels corredors y claustres solitaris.

Las xabecas cantaban pels archs trossejats de la part derruida del convent, y ls frares que s hi quedavan, als primers dias, de centinella, resavan mes enlla, tal vegada per aquells que ls volian pendre lo niu y reduhirlo a cendras. Devegadas lo resplandor vist de sobte, me semblava l de la teya flamejanta; devegadas un raig de lluna entrat per una escletja me semblava l esperit d algun dels venerables pares que hi moren, que als cops de culadas que feyam

sentir passant sobre sas tombas, s haques despertat y sortis a veure qui eram los hostes... y mon company llensava algun renech, que s barrejava amb los sagrats imnes, al ovirar algun pilo de gent alentorn de la casa santa.

Ho', aquellas foren nits d impressions fortas. (1).

El sexenni anomenat revolucionari, entre 1868 i 1874, emmarcà uns anys de profunda desorientació i de crisi política institucionalitzada que no anaren gens de bé ni per als objectius d'enfortir l'església ni per als treballs de restauració d'una colla d'ordes religioses que maldaven per assolir-la. A desgrat d'això i sobretot a Catalunya, foren anys de creativitat, il·lusió i iniciativa per a diferents àmbits de la vida religiosa. S'ha de puntualitzar, tanmateix, que l'església catalana comptava amb el precedent de dos capdavanters essencials, Antoni Maria Claret (1807-1870) (2) i Jaume Balmes (1810-1848) (3). Tots dos havien endegat les bases d'un treball importantíssim en el camp de l'apologètica i de la propaganda catòlica que començaren a fruitar espectacularment en la segona meitat del segle. Joan Bonet i Baltà ha donat notícia d'una estadística enviada pel bisbe de Barcelona a Isabel II amb els títols, autors, nombre de volums i d'edicions publicats per la "Llibreria Religiosa" de Barcelona en els deu primers anys de la seva existència (1849-1859). Les dades del resum són certament impressionants: 1.711.500 volums, 1.055.500 opuscles i 1.447.000 fulls solts (4). Afegiu, encara, que el 1871 aparegué la "Revista Popular" de caire integrista, dirigida pel dinamisme exaltat de Fèlix Sardà i Salvany (5), que el 1873 neixen la "Revista Franciscana" i la col·lecció Biblioteca Franciscana, ambdues dirigides per Ramon Boldú, i que el 1879 és l'estrena de la publicació "La Veu del Montserrat", dirigida des de Vic per Jaume

Collell i esdevinguda el portaveu fonamental del regionalisme catòlic. Es per tot el volum d'aquesta activitat que Vicens Vives pot afirmar amb contundència que la sotragada de la Revolució de 1868 no pertorbà la marxa ascendent de la clerecia catalana. Tenia ja massa empena perquè representés per a ella un xoc perillós. (6).

Si entrem en la dinàmica més particular dels franciscans de Catalunya, podem començar amb l'efecte de paràbola d'un article publicat per Jeroni Aguillo a "Revista Franciscana", el mes de gener de 1888, és a dir gairebé deu anys després de la restauració canònica de l'orde a Catalunya. El P. Jeroni Aguillo reflexiona sobre els greus problemes del passat i davant de les perspectives més falagueres de la nova etapa es pregunta: ¿Cómo enlazaremos épocas tan distantes? ¿Cómo uniremos la época del treinta y cinco con la presente?(...). Recorda tot seguit l'exclaustració i la tragèdia de 1835 [dia de terror y luto; los pueblos se conjuraron contra nuestros mayores y los arrojaron de sus moradas, incendiando unas y demoliendo otras(...)] i també quina fou la pega estratègica fonamental a l'hora de reconstruir l'orde i restaurar-la amb èxit, el 1878. La clau, explica el P. Aguillo i bona part dels historiadors franciscans, fou la continuïtat de l'estructura jeràrquica: Aunque estaban dispersos nuestros Padres, conservaron, sin embargo, un lazo de unión, y con él un medio para reanudar una época con otra, a fin de hacer revivir la antigua Provincia Seráfica, y reprimar y restaurar la obra que destruyó la Revolución. La serie de Superiores jerárquicos no se ha interrumpido, pues al Comisario Provincial Buenaventura Clariana que, por muerte del Provincial Fray José Feu, gobernaba la Provincia en 1835, sucedió el M.R.P. José Reboll; a este el M.R.P. Francisco Anglada; vino luego el M.R. Padre Miguel Roselló, a quien sucedió el M.R.P. José Pey, cuyo sucesor ha dado principio a la restauración, y

es su actual Provincial M.R.P. Fr. Ramón Buldú. (7)

Es evident que l'esforç de continuïtat en l'estructura jeràrquica fou un encert i esdevingué un dels components fonamentals de la represa. Tant a l'exili com a l'interior, el fet de no trencar la cadena dels Comissaris Provincials es convertí en una estratègia de supervivència que, a desgrat de les dificultats i els problemes que patien els exclaustrats, va mantenir clars tots els referents que eren indispensables per a la represa. Encara uns anys enrera -aquest mateix segle, el 1957-, l'historiador de l'orde Pedro Sanahuja (8) no tenia a l'abast el conjunt de la informació que li permetés d'afirmar que el cadenat jeràrquic no s'havia trencat en cap moment. Ara ho sabem mercès a l'aportació erudita de Juan Mesequer i de José Martí Mayor (9). Un any abans de l'exclaustració el Comissari Provincial era Josep Feu, que morí el 28 de març de 1834. Prengué el relleu Bonaventura Clariana (Reus 1778- Vigant 1841 ?), que fou succeït per Josep Raboll (Barcelona, 1766- Barcelona, 1852 ?), i aquest per Miquel Rosselló (Reus, 1871- Barcelona, 1861). Després foren Jaume Fey (Barcelona, 1776- Barcelona, 1865), Ramon Boldú (Cervera, 1815 - Barcelona, 1889) i Jeroni Aguillo (S. Martín de Galbarín -Burgos-, 1846 - Barcelona, 1905). La continuïtat jeràrquica esdevingué, doncs, un factor important de cohesió i de confiança en l'orde. Fou la referència més nítida dels religiosos exclaustrats i un lligam d'unió amb la realitat de l'antiga província.

Un altre factor que també cal tenir molt en compte fa referència a l'esforç decidit de romandre, de confiar en la passada grandesa de l'orde i de pensar molt més en el futur que no pas en la migradesa del present. L'orde tenia darrera l'orgull d'una història, el pes d'una tradició continuada un feix de segles, el suport d'una generosa llista en el santoral cristià i una nòmina envejable entre

els grans homes de l'Església. Les lleis d'exclaustració eren només l'atzagaiada d'uns anys malaurats, una prova difícil que s'havia de superar. Entre els més optimistes hi havia el convenciment que l'orde, en darrer terme, sortiria envigorida de la prova, com així fou tanmateix. Per aquesta raó, no és gens estrany de trobar papers i documents que ja parlen del retorn i de la represa quan tot just havia començat l'experiència de l'exili i encara eren calentes les cendres dels convents cremats. Així es dedueix, si més no, del document Plan para el restablecimiento de Nra. Seráfica Religión en España (10) adreçat a Francesc Vilardell, Comissari Apostòlic de l'orde per a tota Espanya. El P. Vilardell era barceloní i succeí en el càrrec a Bartolomé Artemir mort el 1835 o el 1838. Si tenim en compte que Vilardell fou nomenat arquebisbe de Filipos el 1839, vol dir que exercí molt poc temps aquest càrrec de Comissari Apostòlic: quatre anys a tot estirar i, probablement, només un i escaig, el 1838 i part de 1839 (11). De fet, el document manuscrit que li és adreçat té una data (en una part del paper que ha estat aprofitada per a altres escrits) i una situació geogràfica: Bolonya, 7 de novembre de 1838. La referència coincideix cronològicament amb el temps que, amb més seguretat, Francesc Vilardell exercí com a Comissari Apostòlic. Vol dir, tot plegat, que només feia tres anys de l'ensulsiada de 1835 i els exiliats ja es preparaven per a la represa. El document, tot i que s'enceta amb una referència al temps de calamitats espirituals que els ha tocat de viure, manté un to d'informe autocrític i de replantejament d'alguns aspectes cabdals en la vida dels religiosos:

1.-Es indudable que hoy día se hallan en estado de decadencia no sólo la religión de N.P.S. Francisco, sino aún, cual más, cual menos, casi todas las otras religiones. Ni hay que admirarlo, pues no somos Angeles, sino hombres, inclinados siempre al mal, y precisados a vivir entre los demás hombres, de quienes es moralmente imposible que

no se nos pegue alguna porción de aquel cúmulo de malignidad, de que según S.Juan, está lleno el mundo todo. A más de que han sobrevenido en los últimos tiempos varias causas estrínsecas de guerra y otras calamidades que han abierto una puerta ancha a la libertad de las pasiones y a la relajación. En el punt número dos, però, s'afanya a indicar que la retauració ha de contemplar un canvi: Si se trata de restablecer las órdenes religiosas en España sin aplicar un eficaz remedio a estos males, andarán de mal a peor, y entonces valdría más que no se restableciesen, porque cesaría todo el fin de su institución, y lejos de servir de provecho alguno ni público ni privado, servirían de embarazo a la sociedad y de tropiezo a la salud misma de las almas. A continuació el document estableix i argumenta les reformes de l'orde que no són altra cosa que el retorn als orígens. Demana una ley cierta; proporcionada, particularizada, amada, respetada y observada i una modificació dels estatuts en un Capítol General de l'orde antes de abrir los conventos para intimar al primer ingreso su exacta observancia y empezar una vida nueva. Diversàmente, si se habituan los Religiosos a vivir como hasta aquí, será menester después milagros no sólo para que se guarden sino para que se admitan los estatutos.

A la vora d'aquest document que dóna la mesura d'un esperit de retorn a l'observància més rigorosa dels principis franciscans, a l' AHPFC (Arxiu Històric dels Pares Franciscans de Catalunya) se'n guarda un altre de la mateixa època, escrit en català, que és un conjunt d'anotacions sobre els elements més importants que cal millorar. Es diria que són els apunts d'una reunió o una mena de promptuari d'aquells aspectes sobre els quals s'ha arribat ja a un acord: Hàbit.- Sayal cordellat... y toda la España uniforme. Cordo de canem item, sandalias a la apostòlica item. Noviciat de hermanos a posari desaguada els llecs... enseñarlos millor, ferlos mes

edificants...Per la subsistència exacta observancia y bon exemple,
fer mes utils a tots los frares per a poder en la taula del capitul
presentar ofici a cada un... Bons limosners; demanar més especies de
limosnes, mai diners; economia en gastos superfluos.... No fassan
regalos los Guardians.... Los llecs mes treballadors... Joventut ben
criada. Coristats política de S. Bonaventura.... (12).

Sembla, doncs, que no hi ha gaires dubtes a l'hora de precisar que la doble experiència de l'exclaustració i l'exili va servir per primfilar la teoria d'un futur més rigorós i estricte. Quan l'orde fos restaurada -i ningú no dubtava que el fet es produiria més tard o més d'hora- seguiria una disciplina més exemplar i autèntica, el model de vida conventual esdevindria més virtuós, es lluitaria perquè no hi hagués gaires possibilitats de relaxament i, tot plegat, redundaria a favor de l'esplendor i de la bona imatge de l'orde religiosa. Ras i curt, l'esfondrament de 1835 esdevindria a la llarga profitós.

La figura cabdal de Ramon Boldú.

La restauració de l'orde franciscana a Catalunya fou la tasca d'un equip i, com ja s'ha dit, el resultat d'una confluència que reuní l'encert organitzatiu de la continuïtat jeràrquica i la confiança en el passat i en la grandesa de l'orde. Encara, una tercera coordenada cabdal vingué definida per una fèrria i tenaç voluntat de romandre. Tot fou important a l'hora de sumar esforços, però no hi ha cap mena de dubte que la restauració franciscana comptà a Catalunya amb un nervi fonamental, l'eix damunt del qual es vehiculà bona part de tots els esforços i activitats: Ramon Boldú i Nogués, Comissari Provincial de l'orde des del mes de juliol de 1865.

Ramon Boldú (no Buldú) (13) nasqué a Cervera de la Segarra el 9 de juliol de 1815, fill del militar Ramon Boldú i de Paula Nogués. Estudià humanitats a la Universitat de Cervera sota la tutela franciscana dels PP. Francesc Pedrerol i Josep Rius. Als disset anys ingressà a l'orde, professà l'any següent a Barcelona -1832- i començà a estudiar filosofia al Col·legi de Sant Bonaventura. Eren anys difícils per a les comunitats religioses pressionades pel liberalisme radical dels primers anys trenta. El 1834, el Col·legi de Sant Bonaventura fou convertit en caserna i el 25 de juliol de 1835 es produí, com ja ha estat explicat, el saqueig i la crema del convent de Sant Francesc de Barcelona (14). Juntament amb altres frares, Ramon Boldú embarcà cap a Itàlia i, primer a Ràvena i després a Pàdua, acabà la carrera eclesiàstica i fou ordenat sacerdot el 1838. L'experiència italiana esdevingué del tot profitosa perquè, a més d'ensenyar filosofia a Ferrara i teologia a Bolonya fins al 1845,

entrà en contacte amb el franciscanisme italià més dinàmic i renovador: Francesco Frediani, Cesare Guasti, Marcellino da Civezza... (15).

* * * * *

L'experiència de Ramon Boldú durant la sotragada religiosa dels anys trenta fou recollida per Fernando Patxot en la trilogia narrativa Las ruinas de mi convento. El conjunt era format per I) Las ruinas de mi convento (primera edició, 1851), II) Mi claustro por Sor Adela (primera edició, 1856) i III) Las delicias del claustro y mis últimos momentos en su seno (primera edició, 1858) (16). La publicació d'aquesta trilogia romàntica es convertí en un dels fets literaris més importants de l'època; es tracta d'una obra que gaudí d'un ressò importantíssim fins esdevenir un autèntic "best-seller" com ho demostra el fet que fos traduïda immediatament a l'anglès, al francès, a l'alemany i a l'italià. Valguin, com un exemple paradigmàtic, els records d'adolescència de Jaume Collell: A dir la veritat, al principi lo que mes m'intrigava era poder llegir la novela que estava aleshores de moda, "Las Ruinas de mi convento", l'única novela que'ls capellans permetian llegir á la jovenalla sempre lleminera de aqueixa mena de literatura. A la Biblioteca Episcopal de Vich en aquell temps no crech que hi haguessen més noveles que la desusdita, "El Hebreo de Verona", del P. Bresciani y "Los Misterios de las sectas secretas". Per Vich ja'n corrian altres de les de la marfuga romàntica; y á casa meteix, essent jo de poch anys, havia vist uns llibres que duyan per rótul "El Conde de Montecristo" y "Los Tres Mosqueteros" (...) Los pochos exemplars de las "Ruinas" que corrian per Vich, se'ls disputavan els estudiants y les noyes que encara anaven á costura a les Beates, y d'algunas

deya que la seva lectura li havia fet entrar la vocació de monja.
L'exemplar de la biblioteca tenia tanta requesta, que era precis
demanar tanda, y aixó al P. Mariano lo disgustava bon xich. Quan jo'l
puguí arreplegar, per no perdre'l torn, era ben puntual a l'hora
d'obrir. ¡Com hi vaig plorar, Deu meu, sobre aquelles págines que ara
no puch resistir ni cinch minuts!. Aquell començament enfàtich, "Nací
en medio del mar, El Océano es mi patria", sols de recordarlo ja'm
posava l'esperit en lo diapassón d'aquell romanticisme piadós que feu
palpitar tants cors jovincels. L'escena de Calasanz, los funerals den
Manuel, les tendreses de clar de lluna de l'Adela, y sobre tot
aquells terrorífichs episodis de la crema de convents, me donavan
estremiments de cor inefables, barrejats ab los primerenchs sospirs
de la adolescencia somiadora. Recordo be que un dia tinguí grans
treballs per contenir lo sentiment que'm nuava'l coll á força de
sanglots, y vaig deixar sobre la taula un bassalet, tal com sona, un
bassalet de llágrimes, y'ls fulls del llibre ne reberen no poch de
les espurnes. (17)

L'èxit de la novel·la fou acomboiat, d'altra banda, per un embolcall de misteri respecte de la personalitat enigmàtica del seu autor. L'editor contribuí a esperonar aquest caient misteriós en una nota prèvia: Muchos de los señores suscriptores han manifestado
deseos de ver en la portada de esta obra el nombre de su autor.
Sentimos en el alma no poder complacerles. Siempre que hemos probado
de vencer en este punto la repugnancia del autor, nos responde con
estas palabras: ¿Qué es un nombre más o menos en el numeroso catálogo
de los escritores que han dado el suyo a la prensa?. El mío está en
el alfabeto y yo no soy más que un cadáver vivo. A muchos les es
grata la abundancia de luz; a mi me deslumbra. (18). La veritat és que el desllorigador sobre l'autoria de Las Ruinas de mi convento és un trencaclosques gairebé resolt, ara mateix, però amb peces que no

encaixen amb la facilitat que tothom voldria. Seguirem, ni que sigui d'una manera sumària, els trets fonamentals del procés.

Ja s'ha dit que la novel·la obtingué un èxit editorial gairebé espectacular i fou traduïda immediatament al francès, a l'alemany, a l'anglès i a l'italià. Alguns traductors apostaren per noms de mena molt diferent, entre els quals un religiós i el novel·lista Ortiz de la Vega, pseudònim de Fernando Patxot. A la llarga, l'aclariment del misteri els donaria una part de la raó, però no immediatament. Cinc anys després sortia el segon volum Mi claustro por Sor Adela (1856) i l'editor explicava novament El autor debe manifestar que serán inútiles todos cuantos pasos se den para indagar el nombre que sor Adela llevó en el siglo. El mismo secreto que se guardó cuando fueron publicadas las memorias de fray Manuel en "Las Ruinas de mi convento", se guardarán ahora. En vano los editores de la traducción alemana de "Las Ruinas..." afirmaron que el original español era debido a la pluma de Fray Manuel de Clausans; en vano los traductores ingleses lo atribuyeron al señor Ortiz de la Vega, y los italianos al que fue revisor de la misma obra; en vano el director de un diario español confundió el autor con el editor de "Las ruinas"... (19). Es ben senzill d'entendre, tanmateix, que les expectatives i l'embolic començaren a créixer sense aturador i més quan fou publicada la primera edició conjunta d'ambdues parts de la novel·la, amb l'advertiment corresponent de l'editor: Los manuscritos de sor Adela de que se habla aquí se publicaron por primera vez en diciembre de 1856 con el título de "Mi claustro", y ahora se pone a continuación como segunda parte de "Las ruinas de mi convento". Lo mismo vemos que ha hecho el traductor francés de ambas obras formando un solo cuerpo. (20)

El 1859 aparegué el tercer volum, Las delicias del claustro y mis últimos momentos en su seno, amb el retorn del personatge

narrador de la primera part de la novel·la, Fray Manuel, i l'explicació erudita de tota la història de la vida contemplativa. En el darrer capítol de la novel·la, titulat molt significativament "Mi postrer momento se acerca", el personatge narrador sent la proximitat de la mort i s'acomiada dels lectors deixant ben clar que la seva intenció és endur-se a la tomba el secret de les seves referències personals: Esta es mi pluma que ya el pulso no puede más con ella. Todos mis pensamientos deajo aquí consignados; y por más que lo he probado, no he tenido fuerzas para trazar con ella el nombre, como me pediais. Tengo la desgracia de creer que la impresión de los nombres es pura vanagloria. Si la obra es digna, llamadla obra de caridad, cuanto más escondida tanto más meritoria. Y si no es digna, echadla al fuego con nombre o sin nombre... (21)

El desllorigador del misteri començà amb la primera edició conjunta que es féu després de 1859. Era l'any 1871 i la portada indicava explícitament "Obras de Fernando Patxot" i s'acompanyava del retrat del novel·lista, la seva firma i la indicació que el pseudònim que usava de manera més freqüent era el de "Ortiz de la Vega". De feia temps, aquest era el nom que circulava de manera més insistent per les tertúlies literàries del país i algun dels traductors més espavilats n'havia obtingut informació, segurament pel mateix editor de la novel·la. I ara s'ha de puntualitzar que Fernando Patxot havia mort el 1859 i que fins l'edició de 1871 els seus drets d'autor no figuraren en el "Registre de la Propietat Literària" (22). Tothom s'avingué a la raó que Fernando Patxot no havia volgut signar (en canvi sí que signava altres obres que havia publicat), per un tarannà de modèstia. El diaris parlaven, amb motiu del traspàs de l'escriptor que la seva vida havia estat un model d'austeritat i senzillesa (23). Semblava estrany, tanmateix, que no hagués signat l'obra de més volada i de més interessos econòmics. De tota manera el cas quedà

provisionalment tancat per una vintena d'anys.

Fou l'any 1893 quan el frare franciscà Marcellino de Civezza, ja ben conegut en les pàgines d'aquest estudi (24), es despenjà amb una inesperada revelació. Aquell mateix any havia publicat una traducció italiana de la segona novel·la de la trilogia amb el títol Sour Adele e il suo monastero (25). En el pròleg esdevenia testimoni d'una confessió que capgirava el sentit de l'autoria en la novel·la: Nell' aprile de 1877, arrivato a Barcellona per causa di studj, e ospitato presso il mio venerabile confratello Padre Ramon Boldú (nome noto in tutta Spagna) conversando un giorno su varj argomenti, lo interrogai appunto circa il vero autore del libro "Le rovine del mio convento", parendomi che se era un francescano, come il Loring con altri aveva affermato, importasse che fosse saputo. Egli sorrise alla mia domanda, e poi mi rispose: -A voi lo dirò, purché mi promettiate di no palesarlo prima della mia morte.- Ed avendolo io rassicurato della mia segretezza, soggiunse: -Il vero autore vi é qui dinanzi... (26).

Les sorprenents manifestacions del frare italià promogueren polèmica i un cert aldarull que encara no s'ha tancat de manera concloent i definitiva. Sembla que no hi ha dubte, però, que les aportacions fonamentals foren les de Jaume Collell, "Suum cuique". Notas sobre el autor de "Las ruinas de mi convento" (27) i d'Atanasio López, ¿Quien es el verdadero autor de "Las Ruinas de mi convento"? (28). Les hipòtesis de tots dos, a més d'una lectura actual de l'obra, permet d'arribar a algunes conclusions, potser provisionals encara, però notablement enraonades.

1.- El primer manuscrit (que no s'ha trobat) era obra de Ramon Boldú i es centrava segurament en el testimoni viscut l'any 1835 amb motiu de la crema del convent de Sant Francesc de Barcelona, l'exclaustració i la persecució de religiosos. Sembla que el

manuscrit presentava problemes de llenguatge (segons les indagacions de Collell i el testimoni de Víctor Gebhardt (29)) i segurament, també, problemes de forma i estructura narratives.

2.-En un acord de col.laboració conjunta, aquesta narració testimonial fou transformada en una novel.la per Fernando Patxot. Ell és l'autor del tramata argumental, de l'origen mariner del protagonista, de la seva infantesa i adolescència en un ambient prop del mar (que Collell, encertadament, suposa que és Sant Feliu de Guíxols (30)). També és autor dels referents sentimentals de la novel.la: la relació idíl.lica i d'amor platònic entre el protagonista i la seva cosina, després Sor Adela. Finalment, li pertany la unificació de criteris de llenguatge perquè l'obra semblés d'una sola mà.

3.- La col.laboració d'ambdós autors continuà a Mi claustro on, per exemple, la història de Sor Marta té un paral.lelisme evident amb alguns trets biogràfics del mateix Patxot: els noms dels cinc germans de la monja morts de poca edat coincideixen amb els cinc fills que perdé Patxot quan eren, encara, molt menuts. Ara bé, comparant-ho amb el primer llibre, els trets de caire novel.lesc comencen a minvar en aquesta segona part i gairebé desapareixen en la tercera (Las delicias del claustro). La qual cosa sembla indicar una participació creixent de Ramon Boldú. Cal tenir ben en compte que la tercera novel.la, com ja s'ha dit, esdevé una documentada història de l'ascetisme religiós.

La intervenció de Ramon Boldú en una de les novel.les més populars del segle XIX enriqueix la complexa personalitat del restaurador franciscà i arrodoneix un tarannà extraordinàriament dinàmic i emprenedor com podrem comprovar a continuació.

* * * * *

Al marge d'aquesta actuació literària gairebé secreta, Ramón Boldú inicià a Barcelona -a partir de 1845, any del seu retorn a Catalunya- una activitat apostòlica i propagandista plena de zel i dinamisme. Col.laborà amb Francesc Mestres en la fundació i restauració del Col·legi de Sant Bonaventura (que per un temps anomenaren, prudencialment, "Institució Greco-Llatina"), esdevingué censor sinodal de la diòcesi de Barcelona i cofundador de l'"Institut de Religioses Franciscanes Missioneres de la Immaculada Concepció" (31). El biògraf de Maria Anna Ravell, cofundadora amb Ramon Boldú d'aquest institut, ens presenta el frare franciscà amb aquests termes: hombre espléndidamente dotado, su vida es ejemplar y rectilínea, tanto por su celo religioso y sacerdotal como por sus grandes conocimientos humanísticos, filosóficos, teológicos y morales... (32). Dirigia la seva activitat des de la Parròquia dels Sants Just i Pastor i des de la Catedral de Barcelona, d'on fou nomenat penitenciari. Excel·lí com a predicador i dirigí un grapat d'obres amb reculls i repertoris d'homilies (33), a més d'altres obres de pietat i de creació literària. Ben mirat no hauria d'estranyar la seva participació en la trilogia narrativa de Las Ruinas de mi convento, si pensem que és també autor d'una breu peça teatral en vers, Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y en verso (1878), que ja ha estat assenyalada en un altre apartat d'aquest treball. Sentí i seguí el corc de la temptació literària i mirà de treballar-la des d'una perspectiva propagandística i apologètica. Per això mateix em sembla molt significatiu el primer comentari que fa a Marcellino de Civezza després de confiar-li el secret de la seva participació a Las Ruinas de mi convento: ma ditemi sinceramente: credete voi che quel libro abbia fatto proprio del bene?.-Moltissimo, Padre mio -gli risponsi. (34).

Molt aviat hom començà a pensar en Ramon Boldú com a

candidat per al càrrec de Comissari Provincial. Quan el 1861 morí Miquel Rosselló, que era Comissari Provincial des de 1852, el superior jeràrquic Vicente Albiñana demanà alguns informes sobre els religiosos exclaustrats de Catalunya per tal de poder nomenar successor. Se'n coneixen dos, d'aquests informes, i el llistat de candidats és diferent. El primer és anònim i recull els noms següents: Gregori Lleó, Francesc Anglada, Maties Espinàs, Jaume Elias, Josep Farguell, Lluís Gonz. Xampaner, Josep Oró, Joan Oliver, Manuel Font, Francesc Mestres, Salvador Mestres, Ramon Boldú i Joaquim Caballero. Aquest informe, quan parla de Ramon Boldú ho fa més aviat d'una manera desmenjada, sintètica i a l'engrós: P. Ramón Boldú.- Condiscipulo del anterior (es refereix a Francesc Mestres que va abans en el llistat), este P. se distinguió igualmente en Italia y obtuvo una cátedra de teología en los estudios generales del convento de Bolonia. (35)

L'altre informe pertany a Joan Bartomeus que esdevindrà un valuós col.laborador de Ramon Boldú. Es tracta d'una carta signada a Barcelona el 18 de setembre de 1861, molt més extensa que no pas la referència anterior i aplega informació dels següents candidats: Jaume Pey, Josep Farguell, Maties Espinàs, Manuel Font, Francesc Mestres i Ramon Boldú. Quan parla del nostre personatge diu: Lector que fue de teología y cánones en Bolonia, es el que hace más honor a nuestro santo hábito, después del P. Mestres por su talento y sabiduría. Goza de gran crédito entre las personas más notables de la ciudad y también con el Sr. Obispo y otras dignidades entre el clero. Predica mucho y notablemente, publica obras de singular mérito, siendo más joven que el P. Mestres, pues no creo pase de los 46 años y el P. Mestres tiene ya 50, es muy activo, laborioso e infatigable. Los franciscanos de esta ciudad le aman porque es afable, jovial y accesible con todos. En cuanto a su moralidad la miro intachable. No

habiendo vivido en sus cercanías, ni tratado con él largos ratos, no puedo responder de su celo religioso, quizás tampoco por no haberse ofrecido ocasiones de hacerse notable, no puedo apoyarme con los hechos públicos. (36).

Ramon Boldú no fou el successor de Miquel Rosselló perquè la jerarquia de l'orde jugà la carta del franciscà més vell, Jaume Pey, que fou Comissari Provincial durant quatre anys, fins a la seva mort. Fou llavors, el 1865, que arribà el torn del franciscà cerverí. Ramon Boldú rebé la Patent del P.Albiñana per mitjà dels religiosos Jaume Prat i Joan Bartomeus i sembla que va reflexionar-hi seriosament abans de decidir-se. Així es dedueix, si més no, de la carta d'acceptació signada a Barcelona el 4 de juliol de 1865: Aunque inclinado por genio y por mis muchas ocupaciones a declinar todo cargo, no puedo por menos de dar a V.P. Rma. las más expresivas gracias por el concepto que se ha formado de mi pobre persona. Si se me hubiese consultado habría hecho lo posible para que la elección hubiese recaído sobre otros de mayores méritos; pero toda vez que había sido nombrado Comisario sin desearlo juzgué conveniente, antes de contestar a V.P.Rma., averiguar como sería recibido dicho nombramiento por los religiosos; resuelto, caso que les hubiere causado disgusto, a suplicar humildemente a V.Rma. que se dignase nombrar otro. He visto empero con la mayor satisfacción que estan contentos, y no me consta haya uno solo que haya manifestado el menor disgusto. Acepto pues con toda veneración el nombramiento, y desde luego procuraré estrechar más y más los vínculos de fraternidad entre mis hermanos de religión... (37).

No hi ha dubte que l'objectiu més estimat del nou Comissari Provincial s'adreçava ja a la restauració de l'orde, perquè era, en darrer terme, la millor manera de vincular els lligams de fraternitat de tots els religiosos exclaustrats, tal com s'havia compromès en la

carta d'acceptació al Comissari General. La situació política, però, no era la més falaguera i empitjorà ràpidament en els anys immediats: Revolució de setembre de 1868 -enderrocament de la monarquia borbònica i caiguda d'Isabel II-, Govern Provisional de Prim i Serrano, Constitució de 1869, assassinat de Prim, monarquia efímera d'Amadeu I de Savoia i proclamació de la Primera República, el dia 11 de febrer de 1873. Una República que no arribà a l'any de funcionament i que va veure la desfilada de quatre presidents de govern: Estanislau Figueres, Pi i Margall, Nicolàs Salmerón i Emili Castelar. La Restauració borbònica vingué el 1874, sis anys després d'una crisi política gairebé institucionalitzada que acabà amb el cop d'efecte del general Pavia, el pont de transició Serrano-Sagasta i el cop d'estat del general Martínez Campos. La monarquia borbònica es restaurà en la figura d'Alfons XII, fill d'Isabel II.

Tot plegat a la vora de juntes revolucionàries i cantonalistes que proclamaven la seva independència, i de la tercera carlinada, encesa el 1872, amb actuacions importants en diferents escenaris del principat català: Vic, Igualada, Berga, Manresa, Olot, La Seu d'Urgell...

Esperant el retorn d'un temps més assossegat i tranquil, Ramon Boldú s'adreçà a una tasca d'enfortiment dels elements d'infraestructura de l'orde, alhora que s'envoltà de col·laboradors molt valuosos i dinàmics, com és el cas de Joan Bartomeus i Josep Clariana. El treball orientat en aquesta direcció tingué una primera fita cabdal l'any 1873 -paradoxalment, el mateix de la Primera República- amb la creació de "Revista Franciscana" i la col·lecció Biblioteca Franciscana, que estudiarem en un altre apartat d'aquest mateix capítol. I quan la calma tornà, després d'una tempesta política tan llarga i agitada, el Comissari Provincial enfilà de dret

el seu objectiu més estimat: la restauració de l'orde, fet esdevingut l'any 1878 i que caldrà analitzar més endavant amb una mica de detall.

Ja s'ha dit que un dels camps d'activitat més importants i apreuats de Ramon Boldú fou el cultural i literari. Només cal repassar aspectes que ja s'han mencionat i recordar de bell nou la seva participació a Las Ruinas de mi convento o l'obreta de teatre Santa Rosa de Viterbo, la creació i direcció de "Revista Franciscana", els nombrosos llibres de pietat, apologètica o propaganda religiosa que publicà o dirigí, a més de les campanyes literàries o propagandístiques amb les quals col.laborà. Podríem, doncs, arrodonir la personalitat cultural del restaurador franciscà amb una panoràmica de síntesi de les obres religioses en les quals participà com a redactor, director, col.laborador, traductor, etc. La base d'aquest llistat és un estudi previ de José Martí Mayor, Labor literaria y cultural del P. Ramon Boldú, OFM (38).

a) Llibres i fulletons:

1847.-Panegírico de la Santa Cruz ... (que el dia 3 de mayo de 1847 dijo en la santa Iglesia Catedral de Barcelona)

1849.-Panegírico de Santa Eulalia, vírgen y mártir...
Imprenta de Antonio Brusí. Barcelona.

1855.-Sermón predicado... en ocasión de celebrar su primera misa el presbítero D. Alejandro Pi y Puig. Imprenta de Pons y Cia. Barcelona.

1871.-Sermón que, en la función solemne con que el pueblo de Santa María de Sans celebró el vigésimo quinto aniversario de la elevación de Pio IX a la silla apostólica. Imprenta de Pons y Cia. Barcelona.

1873.-Manual de la Tercera Orden de nuestro seráfico Padre San Francisco de Asís. Tipografía Católica. Barcelona.

1878.-Santa Rosa de Viterbo. Comedia infantil en un acto y en verso. Barcelona.

1880.- Pequeño manual de la Tercera Orden seráfica, que contiene los conocimientos más indispensables a todo Hermano. Barcelona, 1880.

1882 (?).-Relación histórica de la Invención del cuerpo de Santa Clara. Tipografía Católica. Barcelona. [no hi figura l'any].

1885.- Nuevo Manual y Regla de los Hermanos y Hermanas de la Tercera Orden seglar de San Francisco de Asís, según las recientes disposiciones del sumo pontífice León XIII. Librería y Tipografía católica. Barcelona.

1886.- Nuevo devocionario franciscano. Librería y Tipografía católica. Barcelona.

b) Direcció i/o traducció d'obres de conjunt.

Berault-Bercastel i Barón Henrion, Historia General de la Iglesia desde la predicación de los apóstoles hasta el pontificado de Gregorio XVI. [Traducida y considerablemente aumentada en lo relativo a España... bajo la dirección de Ramón Buldú.] Imprenta de Pons y Cia. Barcelona, 1852-1856 (9 volums).

F. Florez (y otros autores nacionales), Historia de la Iglesia en España desde la predicación de los apóstoles hasta el año 1856 [Obra escrita bajo la inmediata dirección de Ramón Boldú]. Imprenta de Pons y Cia. Barcelona, 1857.

Tesoro de oratoria sagrada. Diccionario apostólico que comprende más de dos mil puntos morales, catequísticos, panegíricos, apologeticos... [Bajo la dirección de Ramón Buldú]. Imprenta Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1859 (6 volums).

Colección de discursos detinados especialmente a los periodos eclesiásticos anuales conocidos bajo las denominaciones de Mes de María, Novenario de Animas, Octavario del Santísimo Sacramento, Septenario de Dolores, con una sección especial destinada a los Misterios de nuestro Señor Jesucristo y de la Santísima Virgen y a los Panegíricos de los principales santos. [Por una sociedad de eclesiásticos bajo la dirección del P. Ramón Boldú]. Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1860 (7 volums).

Tesoro de panegíricos, o sea Biblioteca escogida de discursos en honor de los Santos cuyo culto es más popular y universal en el seno de N.S. Madre Iglesia Católica. [Por una sociedad de eclesiásticos, bajo la dirección del P. Ramón Boldú]. Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1862-1863 (4 volums).

Año Pastoral. Pláticas catequísticas sobre las cuatro partes de la Doctrina Cristiana... [Arreglada por una sociedad de eclesiásticos bajo la dirección de Ramón Boldú]. Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1864 (4 volums).

c) Traduccions i adaptacions individualitzades.

D.G.A.L., María causa de nuestra alegría. Obra arreglada y revisada por Ramon Boldú. Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1861.

R.P. Julián Grau, El interior de Jesús y de María. Traducción española de Ramón Boldú. Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 1867.

Antonio de Padua, José y la mujer de Putifar. Moisés. La casta Susana. (Novelas Bíblicas). Espasa Hermanos Editores. Barcelona, 1869.

San Buenaventura, Piadosa rogativa a María Santísima para alcanzar su asistencia en la hora de la muerte. Traducción del latín al castellano por Ramón Boldú. Tipografía Católica, 1874.

San Buenaventura. Salterio Mariano. Traducción de Ramón Boldú. Tipografía Católica. Barcelona, 1875.

Compendio de la Regla y Estatutos de la Tercera Orden de N.P.S. Francisco. Traducción del italiano por el P. Ramón Boldú. Biblioteca Franciscana. Barcelona, 1877.

Roselly de Lorgues. Monumento a Colón. Historia de la vida y viajes de Cristobal Colón. Traducción de Pelegrín Casabó y Pagés. Anotada y publicada bajo la dirección del M.R. Padre D. Ramón Boldú i continuada con documentos inéditos importantes relativos al segundo matrimonio de Colón con doña Beatriz Enriquez de Córdoba. Imprenta de D. Jaime Seix. Barcelona, 1878.

San Leonardo de Puerto-Mauricio. El día santificado. Traducción de Ramón Boldú. Librería y Tipografía católica. Barcelona, 1879.

María Jesús de Agreda, Ejercicio cotiado y doctrina para hacer las obras con mayor perfección. Dado por primera vez a la luz por el M.Rdo. P. Fr. Ramón Boldú. Tipografía Católica. Barcelona, 1879.

Abate Queant. El seguro y la religión. Traducción de Ramón Boldú. Redondo y Xumetra, Impresores. Barcelona, 1882

César Guasti. La Basílica de Santa María de los Angeles cerca de la ciudad de Asís. Traducción de Ramón Boldú. Imprenta de Jaime Jepús. Barcelona, 1882.

R.P. Lambillote. El consolador de afligidos o lecturas piadosas para los enfermos y atribulados. Obra traducida, arreglada y corregida por el R.P. Ramón Boldú. Pons y Compañía, Editores Católicos. Barcelona, 1897.

Deixà a més algunes obres inèdites i una important obra periodística que sortirà en altres apartats. Ara per tancar aquesta síntesi biogràfica només cal afegir que Ramon Boldú morí als setanta-tres anys, el 17 d'octubre de 1889, a conseqüència d'un atac d'apoplexia.

Els altres franciscans de la restauració.

No hi ha dubte que Ramon Boldú fou el capdavanter i el nervi de la restauració franciscana, però no és l'única referència de pes en la història de l'orde, a Catalunya, durant la segona meitat del segle XIX. Es cert que esdevingué l'ànima d'una generació de franciscans que, educada a Itàlia després de l'ensulsiada de 1835, es marcà l'objectiu de restaurar la província i de recuperar per a l'orde el prestigi perdut. Novament s'ha de remarcar, però, que la generació del restaurador no fou sinó una baula de continuïtat d'una cadena que no acabà de trencar-se tot i els cops que rebé en el primer terç del segle XIX. Per això mateix, Ramon Boldú tingué la sort de trobar col·laboradors d'una gran eficàcia entre els franciscans de la seva mateixa edat i va poder comptar, a la vegada, amb referències importants entre els membres de les generacions immediatament anteriors. Ara ens adreçarem a dibuixar el perfil d'aquells religiosos, de l'una i de l'altra generació, que gaudiren d'una notòria consideració durant el seu temps i que cal considerar com l'embolcall més immediat a la figura de Ramon Boldú.

S'ha de partir necessàriament dels noms que figuren en els informes de Joan Bartomeus i de l'altre anònim comunicador, l'any 1861, quan responen a la recerca d'informació del Comissari General, Vicente Albiñana, interessat en una bona tria després de la mort del Provincial Miquel Rosselló. Del conjunt dels catorze noms que es poden seguir en la suma dels dos informes ens referirem, només, a una mica menys de la meitat. Concretament a Jaume Pey, Francesc Anglada, Josep Farguell i Maties Espinàs en el cas de la primera generació

i a Josep Bartomeus, Josep Clariana i Joaquim Caballero, pel que fa a la generació estrictament restauradora. En aquest segon cas s'hauria de parlar també de Francesc Mestres, però ja s'ha fet en el capítol anterior a l'hora d'explicar la crònica del Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona (Institució Greco-Llatina) (39).

El primer de la llista de Joan Bartomeus és Jaume Pey (Barcelona, 1776 - Barcelona, 1865), l'informe del qual puntualitza: es actualmente el religioso de más categoría en esta Provincia. Era miembro del Definitorio en la supresión de los conventos; antiguo predicador general, guardián del convento de Gracia y después de la exclaustación secretario por algun tiempo de Ntr. Rmo. P. Altemir. He aquí los títulos que reúne dicho Padre. Influjo acerca de los prelados diocesanos no creo que tenga ninguno, pues su modesta posición de beneficiado y tal vez su carácter de retraimiento añadido a la medianía de talento no le han servido al parecer para granjearse un prestigio notable entre el clero. A más de que su natural decrepitud y natural pesadez propia de un hombre que ya cuenta con 87 o 88 años, es muy poco a propósito para hacerse visible y aparecer con algún brillo especial. (40). Malgrat tractar-se d'un retrat amb clarsobscurs ben delimitats, Jaume Pey esdevingué Comissari Provincial fins a la seva mort, el 1865.

El segon en ambdues llistes era Francesc Anglada (Barcelona, 1782 - Tarragona, 1865). Havia ingressat a l'orde el 1801 i, després d'ensenyar Teologia al Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona, esdevingué guardià del convent de Sant Francesc de Girona. L'informe anònim puntualitza que brilló su talento por algunos sermones notables. Aventajado escritor publicó después de la exclaustación una obra notabilísima bajo muchos conceptos. Ejerció

por algunos años el cargo de profesor en el Seminario Conciliar de Tarragona, en cuya ciudad vive al presente, lleno de achaques, y aunque conserva sus facultades se halla imposibilitado de ejercer ningún trabajo intelectual. (41) L'informe de Joan Bartomeus és molt breu quan es refereix a Francesc Anglada i ve a repetir els problemes de salut del religiós: Lector jubilado, hombre sabio y virtuoso, pero casi impedido, pudiendo apenas salir de casa y acompañado de pura vejez. Este se está en Tarragona en cuya ciudad ejerció el cargo de catedrático del Seminario Conciliar antes de quedar achacoso e impedido. (42)

Josep Farguell (Berga, 1802 - Barceloneta, 1862), és també present a les dues llistes. Ingressà molt jove a l'orde i vestí l'hàbit el 22 d'octubre de 1816. Era lector de Teologia al Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona i en els anys de l'exclaustració es dedicà a predicar i a la direcció espiritual de monges. Fou director d'exercicis espirituals del Seminari de Barcelona i el 1861 era bibliotecari diocesà de la ciutat. L'informe de Joan Bartomeus el presenta com el religiós que a parer de molts reúne las mejores circunstancias para el gobierno actual de esta Provincia. Robusto, virtuoso, activo y de gran celo para el bien de las almas, se ocupa infatigablemente en predicar y confesar como el más activo misionero. Está en buena opinion y crédito con el Excmo. Sr. Arzobispo de Tarragona y con el actual obispo de esta ciudad... (43)

També Maties Espinàs (Reus, 1804 - Vilafranca del Penedès, 1868) és un nom que figura a tots dos informes. Vestí l'hàbit a Reus, el 13 de març de 1824 i esdevingué un dels franciscans de més prestigi intel·lectual de la primera meitat del XIX. El 1834 fou nomenat per a la càtedra de Filosofia Escotista a la Universitat de

Cervera, càrrec que abandonà amb motiu de l'exclaustració i de l'exili posterior. Fou professor de filosofia a Ravenna i, en tornar a Catalunya, professor de teologia del seminari conciliar de Barcelona. Sembla que era un frare de molt geni perquè, segons l'informe de Joan Bartomeus, renuncià al càrrec de professor del seminari el 1854 para arrinconarse, según su genio, en la citada villa de Vilafranca. Es un religioso de pocos amigos, de un caracter enjuto y poco afable (44). Molt similar és el contingut de l'altra relació: Al presente se está en Villafranca del Panadés sin hacerse visible ni en el púlpito ni en otra parte, conforme a su genio retraído, solitario y diré casi inaccesible. (45).

Els representants més característics de la generació restauradora són, a la vora de la figura cabdal de Ramon Boldú, Francesc Mestres, Joan Bartomeus, Joaquim Caballero i Josep Clariana. Miraré de donar una breu ressenya personal dels tres darrers i, en el cas de Francesc Mestres, remeto a la informació del capítol anterior (46).

Joan Bartomeus (Castelló d'Empúries, 1811 - Barcelona, 1877), prengué l'hàbit franciscà al convent de Jesús de Reus, el 1828, i seguí estudis en el Col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona. L'exclaustració el foragità cap a Itàlia primer i França, després. Obtingué el lectorat de filosofia i regentà una parròquia en la diòcesi de Perpinyà. Tornà a Barcelona pels volts de 1845 i desplegà una enorme activitat: treballà a la parròquia de Sant Francesc de Paula i excel·lí en la trona i el confessionari, fou administrador i ecònom de la Casa Provincial de Misericòrdia de Barcelona, Comissari de la T.O.P. a la mateixa ciutat i encara s'encarregava de les vocacions joves dels que volien ser missioners

cap a Amèrica. Explica José Martí Mayor que casa seva es va convertir molt aviat en el punt d'encontre dels exclaustrats de Catalunya (47). Juntament amb Ramon Boldú i Josep Clariana esdevingué un dels puntals de "Revista Franciscana" i de la col·lecció Biblioteca Franciscana, on va publicar-hi Devocionario Franciscano (48). El fet que el 1861, el Comissari General de l'orde li demanés un informe amb el seu parer sobre els religiosos que podien ser Comissaris Provincials, demostra que era un religiós que gaudia de prestigi i d'un nivell important de confiança de la jerarquia franciscana. Morí el 4 de setembre de 1877.

Joaquim Caballero (Sant Andreu del Palomar, 1816 - Tarragona, 1877), és també un dels noms proposats en la llista i l'informe anònims de 1861. Es diu que hizo brillar su especial y notable talento en el citado convento de Bolonia, donde apenas concluidos sus estudios logró por oposición la patente de Lector de Filosofía y enseñóla allí con aplauso. Al presente es Bibliotecario diocesano de Tarragona. (49) Vestí l'hàbit a Reus, el 18 de febrer de 1834, s'exilià el 1835 i tornà a Catalunya el 1844. Fixà la seva residència a Tarragona on esdevingué professor de religió de l'Institut Provincial. Un dels seus treballs més importants fou la creació de la biblioteca diocesana a partir dels llibres d'antics convents, sobretot d'Escornalbou i de Poblet.

Josep Clariana (Reus, 1817 - Barcelona, 1877). Ingressà a l'orde el 1833 i hagué de fugir cap a França, el juliol de 1835, on cinc anys més tard fou ordenat sacerdot i rebé patent de confessor i predicador. Tornà a Catalunya el 1845 i la seva tasca es caracteritzà per un gran dinamisme apostòlic. Fou vicari de l'església de Sant Jaume a Barcelona i membre de la Junta Catequística de la ciutat, el 1852. Esdevingué vice-comissari de la T.O.P i fou habilitat per

Vicente Albiñana per nomenar comissaris locals de la Tercera Orde on li semblés oportú. Ramon Boldú trobà, en la figura de Josep Clariana, un dels col.laboradors més discrets i eficients. D'ell sorgí la idea de crear la "Revista Franciscana" i la col.lecció Biblioteca Franciscana. Amb il.lusió i tenacitat esdevingué l'ànima de totes dues fins el moment de la seva mort, a Barcelona, el 1877.

Els camins de l'apologètica.

Vicens Vives sintetitza gràficament l'estat de l'Església espanyola en els dos primers terços del XIX amb quatre pinzellades ajustadíssimes: Mai els clergues no foren tan poca cosa a Espanya com des de 1840 a 1860; mai la cultura eclesiàstica no estigué a un nivell tan baix com des de 1850 a 1870; mai la irradiació social de l'Església no fou tan limitada com des de 1840 a 1880 (50). Es el mateix historiador, però, que parla també d'una recatolització de la societat a partir del darrer terç del segle, a recer dels avantatges concedits per la Constitució de 1876 i, sobretot, per la dinàmica d'una Església entestada a trobar el lloc que li pertocava en la nova configuració del món modern. Això vol dir una Església decidida, en general, a revisar i reconvertir alguns aspectes que lligaven amb massa evidència la institució eclesial amb les formes i models de l'antic règim.

En primer lloc hom mirà de posar remei a la feble formació intel·lectual del clergat. Si el món modern, a cavall del liberalisme, evolucionava cap a la potenciació de la individualitat, no era difícil de deduir que l'Església necessitava un clergat més preparat per tal d'adreçar aquest personalisme en un marc de coordenades cristianes. A la vegada calia denunciar els errors del liberalisme -des de l'òptica religiosa- i defensar els fonaments metafísics i històrics del cristianisme. Aquest fou el paper que jugà l'apologètica i la propaganda religiosa de la segona meitat del segle XIX: la defensa de la fe i de la doctrina cristiana setjada pels atacs de les idees racionalistes del segle passat. Una defensa que

contemplava, alhora, la propagació de les essencialitats religioses i un esforç de demostració de la seva credibilitat. No es tractà pas, d'altra banda, d'un fenomen estrictament català o d'àmbit només espanyol, fou un ampli moviment de tota l'Església que renovà substancialment els criteris de pietat personal i revitalitzà la vida religiosa a partir sobretot de 1850. En aquest procés d'envigoriment i de renovació també jugà un paper cabdal la progressiva centralització del poder de l'Església. Paradoxalment, el segle que retallava el poder temporal del papat i reduïa fins a un límit gairebé simbòlic la geografia dels Estats Pontificis, fou també el segle que contemplà l'enfortiment de l'autoritat espiritual de Roma. I també és cert que bona part d'aquesta renovació religiosa, paral·lela a la nova empena jeràrquica, tingué el seu eix en el llarg pontificat de Pius IX (1846-1878). Cal recordar, tanmateix, que Pius IX era l'autor del "Syllabus" d'errors i havia convocat el "Concili Vaticà I" on van definir-se dos importants documents dogmàtics: "Dei Filius" i "Pastor aeternus". En el primer, explica Gonzalo Redondo, hi havia una exposición luminosa y densa de la doctrina católica sobre Dios, la Revelación y la fe, mediante la cual la Iglesia se enfrentaba con el panteísmo, el materialismo, el racionalismo y el ateísmo, a la vez que -una vez más- con el fideísmo y el tradicionalismo. (51). A la constitució dogmàtica "Pastor aeternus" s'aprova la infal·libilitat del Papa sempre que parles "ex cathedra", és a dir com a "Pastor Suprem de l'Església Universal i sobre temes de fe i costums". Aquesta política fou continuada per Lleó XIII (1878-1903), les dues primeres encíclics del qual -Inscrutabili Dei consilio i Quod apostolici muneris, publicades el mateix 1878- s'adreçaren a denunciar els errors del materialisme filosòfic del XIX i a enfortir l'autoritat moral de l'Església. Enfront de les doctrines errònies calia oposar, segons Lleó XIII, la

filosofia marcada per San Agustí, Sant Tomàs i els mestres de la saviesa cristiana.

A Catalunya, l'apologètica i la propaganda catòlica comptà amb l'esforç matiner de dos importantíssims capdavaners, Jaume Balmes i Antoni Ma. Claret. Són els primers, per exemple, que intueixen el paper fonamental del llibre i de la premsa com a noves eines de defensa i difusió religioses. Jaume Collell, referint-se al Pare Claret escriu: Intuició maravellosa y fecundíssima fou la que tingué Mossen Claret de la necessitat urgent de la propaganda escrita. Comprenia perfectament y ho palpava en ses campanyes de predicació, qu'el "tantum durat quantum sonat" també tenia una aplicació entristidora als efectes fulgurants d'una missió o d'un novenari en que s'havia remogut la consciència d'un poble; y perçó no tardá gayre en utilizar, en forma verdaderament intensiva, l'arma poderosa del full de paper estamat./ Començá modestament escampant arreu hont predicava una fulla recomanant la formació d'una "Societat espiritual de Maria Santíssima, per desterrar lo malehit vicí de la blasfemia" trayent com l'exemple y norma de les "Associacions de templança" dels payssos anglo-saxons. D'eixes primeres fulles ne tinch jo d'impreses en l'any 1845 a Zaragoza y a Lleyda... (52).

La volada de l'obra de Balmes i el dinamisme del Pare Claret (fundador de la "Librería Religiosa" que forní tota la geografia peninsular i americana de llibres de pietat), són les beceroles d'una escola apologètica nascuda a Catalunya i que comptà amb continuadors fonamentals com ara Jaume Collell, Sardà i Salvany, Torras i Bages o Jacint Verdaguer. I fou tanmateix a Catalunya on l'acció apologètica en la forma del periodisme tingué un relleu més notori. S'hi refereix Jaume Collell amb aquestes paraules: Es sens dupte una gloria de la moderna Catalunya l'haver estat la primera

regió d'Espanya que ha dat impuls a la Propaganda religiosa per medi de la premsa y que amb més brio y constancia ha sostingut aquest element poderós per contarrestar la propaganda del mal y difundir lo be de la instrucció religiosa en totes les classes (53).

A Catalunya, els pivots d'aquesta activitat propagandística foren les publicacions "Revista Popular" (1871-1928) i "La Veu del Montserrat" (1878-1901). Dues publicacions ben diferents a desgrat d'una mateixa essencialitat catòlica i propagandística. "Revista Popular" era redactada en castellà i esdevingué el portaveu de l'integrisme religiós més combatiu i recalcitrant, si més no fins a les acaballes del segle. Fèlix Sardà i Salvany, director i capdavanter de la publicació es convertí en el més espectacular dels propagandistes del XIX, autor de milers d'articles i d'un feix de llibres i opuscles, entre els quals destaca, singularment, El liberalismo es pecado (1884), pedra d'escàndol i de controvèrsia religiosa fins a les acaballes del segle.

"La Veu del Montserrat", en canvi, fundada i dirigida a Vic per Jaume Collell, s'afilerà més aviat en una direcció de catalanisme essencial i providencialista i es convertí en el nucli de l'anomenat "filó de Vic" (54), una dinàmica tendència d'escriptors, normalment eclesiàstics, formada a redós del seminari: Jaume Collell, Jacint Verdaguer, Martí Genís i Aguilar, Narcís Verdaguer i Callís, Josep Torras i Bages, Josep Gudiol i Cunill, Josep Masferrer i Arquimbau... i altres. (55). La publicació vigatana es vinculà amb el sector més conservador de la Renaixença i marcà, alhora, una distància diferenciadora tant respecte de l'integrisme com també del liberalisme. Així ho ha assenyalat Jordi Solé Tura referint-se a Torras i Bages: actualitzà el tradicionalisme i el lliurà de la hipoteca integrista (56).

Es en aquest marc de combat propagandístic i apologetic que

la generació restauradora de l'orde franciscana a Catalunya inserí un parell d'accions de cabdal importància: la doble creació, el 1873 d'una publicació mensual, "Revista Franciscana" i una col·lecció de llibres de pietat, Biblioteca Franciscana.

* La "Revista Franciscana".

La publicació aparegué el gener de 1873, amb una periodicitat mensual i dirigida per Ramon Boldú. Era de format petit (12'50 cm. x 20 cm.) i s'imprimia a la "Tipografia Catòlica" (Carrer del Pi, 5. Barcelona). Mantingué aquest format fins l'any 1906 que, reestructurada en una segona etapa, passa de barcelonina a vigatana, de mensual a quinzenal i augmentà la mida del format.

Tot i que, des del primer número, sortí dirigida per Ramon Boldú, el nervi i l'ànima de la revista sembla que fou Josep Clariana. La nota necrològica publicada, el 1877, amb motiu de la seva mort explica: El P. Clariana fue quien llevó a cabo la idea de fundar esta "Revista Franciscana"; él quien a sostuvo siempre con su aliento y su actividad verdaderamente seráfica; a sus esfuerzos se debe la formación de la ya tal cual numerosa "Biblioteca Franciscana" que hoy existe; el animaba con su celo infatigable nuestra amadísima Orden Tercera (...) A esta Revista, animada por los nobles y continuados esfuerzos del P. Clariana, le cabe la honra de haber alcanzado, no sólo en Cataluña, sino también en el resto de España, en ultramar y hasta en el extranjero, una singular promoción del espíritu franciscano. (57)

L'editorial del primer número ¿A qué venimos? assenyala nítidament els tres objectius fonamentals que la publicació es proposava. D'entrada, l'esperit de restauració de l'orde: Venimos a

izar la bandera del Serafín de Asís sobre las venerandas ruinas de los conventos... venimos a recoger estos arcos sepultados entre escombros, estas columnas rotas por la piqueta revolucionaria, estas piedras esparramadas por el vendaval de la impiedad moderna (...) Nuestro objeto es alentar a los buenos, hablándoles de una época no lejana, en que veamos reconstruidos estos monumentos, levantadas otra vez estas moradas, baluarte de la inocencia, y sagrado refugio del arrepentimiento. (58)

El segon objectiu s'adreçava cap a un esperit de reconstrucció religiosa i recatolització de la societat, en la mateixa òrbita propagandística i apologètica, poso per cas, de "Revista Popular" o "La Veu del Montserrat": Venimos a hablar a esta sociedad extremadamente ligera y vana, que vive de la materia. (59).

El tercer objectiu, finalment, tirava de dret a la família franciscana, als fidels de la Tercera Orde de Penitència: Venimos finalmente a instruir la gran comunidad de los Terciarios de ambos sexos que se hallan extendidos por toda España, a explicarles la "Regla" del santo Fundador, a resolver las dudas, a responder a las consultas que nos dirijan sobre algun punto de la misma... (60)

La publicació es proposava, a més, esdevenir amena i instructiva, que fos foment de la pietat, lectura recreativa, senzilla i edificant. Una anàlisi dels índexs dels primers sis anys (1873-1878) dóna l'esquema d'una estructura gairebé rígida, molt ben pensada, però, amb una divisió en cinc apartats que tendeixen a repetir-se constantment: a) Sección doctrinal, b) Santos de la Religión Franciscana, c) Devociones Franciscanas y Documentos, d) Correspondencias, i e) Varietades (que aplega també una crònica d'activitats franciscanes, bibliografia, apartat de necrologia i calendari franciscà).

Les seccions doctrinal i de varietats -les més interessants,

diria, pels objectius d'aquest estudi- insisteixen en temes recurrents com el dels tercerols franciscans, les missions americanes, el paper dels frares i les monges en la societat actual, etc. També festegen centenaris com el de Sant Bonaventura (1874) i el de Sant Francesc d'Assís (1882), es defensa i argumenta un procés de beatificació de Colom, s'insisteix en el tema de les indulgències, es fa campanya a favor del Papa, etc.

A la secció de varietats s'inclouen sovint poemes de temàtica franciscana i, a partir del primer any, la traducció de "I Fioretti", amb un preàmbul importantíssim, perquè suposa -a parer dels responsables de la Revista- que es la primera vegada que es tradueix a l'espanyol aquesta obra cabdal de la literatura franciscana. Vol dir que les "Floretes" potser foren conegudes durant els segles XIV i XV en alguna compilació llatina o bé italiana, però no foren divulgades ni conegudes per a un públic ampli fins al 1873: Ponemos a continuación un capítulo de la obra clásica italiana titulada "Las florecillas de San Francisco"; y seguiremos haciéndolo en los números sucesivos de esta Revista. Dicha obra, que es una colección de anécdotas de la vida del santo Patriarca, y de alguno de sus primeros hijos en el Señor, además de lo edificante de su doctrina, es una joya de gran precio en el riquísimo tesoro de la literatura italiana. No sabemos haya sido traducida hasta ahora al español...(61).

Encara que sembli estrany, aquesta afirmació de "Revista Franciscana" sobre el desconeixement d'una obra cabdal del XIV italià harmonitza sense esforç amb el testimoni de Jaume Collell, primer traductor català de I Fioretti (62). En el pròleg de la traducció explica Collell el viatge que féu a Assís i Roma, l'any 1874 i recorda que tenia coneixement de I Fioretti per la lectura de l'obra de Frederic Ozanam, Les Poètes Franciscains: Y com en aqueixa obra

s'hi donan mostres del llibre, "Fioretti di San Francesco", y per aquelles mostres se m'havia encés lo desitx de coneixer y assaborir l'obreta que pels italians es "testo di lingua", com ho es per nosaltres el "Blanquerna" de Ramon Llull; passant per davant d'un llibreter, entrarem a demanar els "Fioretti". Gran decepció fou la nostra, de no trobar lo petit llibre en la ciutat hont les "Floretes" floriren (...). Y com sia que a Roma desseguit poguerem possehirlo, a mesura que jo l'anava llegint, me venia'l desitx de traduhirlo en català, extranaynt que una aytal obreta no fos coneguda en la nostra terra, que sempre ha sigut tan devota del Pare Sant Francech. (63).

Finalment, la secció de correspondència indica que "Revista Franciscana" era ben arrelada en la geografia de les missions americanes. Sempre hi ha una mostra de correspondència que arriba de Mèxic, Perú, Equador, Panamà, Xile i altres indrets del continent americà. També n'arriben de Roma i Terra Santa i, pràcticament, de tots els punts de l'àmbit geogràfic català i espanyol.

* La Biblioteca Franciscana.

La col·lecció Biblioteca Franciscana, germana bessona de la revista, nasqué també el 1873 i com en el cas de la publicació fou animada pel nervi actiu i discret de Josep Clariana. Els seus objectius eren del tot paral·lels als de la revista: a) contribuir a la creació d'una infraestructura que permetés la restauració i donés, alhora, prestigi a l'orde; b) propagar obres de pietat per a contribuir a la recatolització de la societat i c) peixar les creixents comunitats de tercerols franciscans.

"Revista Franciscana" i Biblioteca Franciscana compartien un mateix impressor, si més no en la seva primera etapa i fins a la mort

de Josep Clariana. Es tractava de Primitiu Sanna que regentava l'establiment anomenat "Tipografia Católica", al carrer del Pi no. 5. de Barcelona. En aquell moment es tractava d'un dels editors més acreditats de la ciutat i com qui diu una de les editorials més significatives en el combat religiós del darrer terç del XIX.

La biblioteca fou inaugurada el maig de 1873 amb un Manual de la Tercera Orden, publicat a cura de Ramon Boldú i començà d'immediat una etapa de notori dinamisme, sobretot en els primers anys. Donem, a continuació, el llistat de les obres publicades entre 1873 i 1878 (64):

(...) Devoto novenario al serafín humano san Francisco de Asís
(1873)

(...) Novena de San Antonio. (1873)

(...) Novena de Santa Clara. (1873)

(...) Novena de la Inmaculada Concepción. (1873)

(...) Devoto quinario. (1873)

P. Rafael Sans, Apuntes de una visita a Tierra Santa. (1873)

(...) Devocionario franciscano (1874)

(...) Piadosa rogativa (1874)

Lino Freixa, El Serafín encarnado viviendo en la Iglesia, o sea compendio de la vida del Seráfico Padre san Francisco de Asís. (1874)

Juan Bartomeus, Devocionario Franciscano. (1874)

(...) Archicofradía del Cordón de nuestro seráfico Padre san Francisco de Asís. (1874)

(...) Piadoso triduo a San Buenaventura. (1875)

(...) Salterio Mariano de San Buenaventura. (1875)

(...) Novena al Seráfico Patriarca. (1875)

Candido Mariotti, Mes de Octubre. (1876)

Lope de Vega, Comedia famosa de Los Terceros de San Francisco.

(1876)

(...) Bosquejo de la Archicofradía del Cordón (1876)

Servio Dirk, Los Caciques de Tlascalala. (1877)

Ramon Boldú, Nuevo Manual de la Tercera Orden. (1878)

Es pot comprovar que el ritme de producció editorial s'atura l'any 1877 i 1878. Les causes poden ser la malaltia i mort de Josep Clariana (30 de desembre de 1877) que era l'ànima del projecte i també l'enrenou de la restauració franciscana de la província, el 1878. Em penso que n'hi pot haver d'altres que que no he arribat a esbrinar. El fet és que la traducció castellana de l'obra de Roselly de Lorgues, Monumento a Colón. Historia de la vida y viajes de Cristóbal Colón, l'any 1878, es publicada per Jaume Seix, tot i tractar-se d'una obra que s'insereix en una campanya franciscana de beatificació de Colom i que el mateix Ramon Boldú tingué la gosadia de continuar-la Con documentos inéditos importantes relativos al segundo matrimonio de Colón con doña Beatriz Enríquez de Córdoba. (65).

La Biblioteca Franciscana, com la revista, encetà una nova etapa a partir de 1906 quan, siendo Provincial el M.R.P. Ramon Usó y Guardian de Vich el Rdo. P. Bonaventura Boronat, se adquiría, gracias a las gestiones del M.R.P. Bernardino Mateu y al generoso deprendimiento de algunos bienhechores... una máquina tipográfica de blanco, modelo sencillo, construcción Maschinenfabrik Ausburg, n.VII de 57 por 79 papel y 52 por 79 materia impresa, con movimiento de ferrocarril, tintaje cilindrico y dos rodillos dadores. (66).

Col·lecció i revista passaren a fornar-se a Vic, en uns tallers propietat de l'orde. Aquesta, però, és una altra història.

El noviciat de Villareal. La província restaurada.

El tomb de la política espanyola a partir de la restauració borbònica de 1875, en la persona d'Alfons XII, facilità l'arrencada de l'església peninsular i féu molt més pla el camí d'una altra restauració, la de les ordes religioses foragitades el 1835. Amb tot, s'ha de puntualitzar que la restauració borbònica en la figura del fill d'Isabel II no era pas la solució que més agradava a la societat i a la jerarquia religioses del darrer terç del XIX. Si més no, ni l'una ni l'altra no amagaven una arrelada simpatia pel tradicionalisme carlí. A Catalunya, concretament, la tendència vinculada amb el carlisme era majoritària en la dècada de mitjan setanta i vuitanta. Joan Bonet i Baltà ha explicat: Per bé que la finalitat primordial d'aquestes publicacions -es refereix a "Revista Popular" i "Correo Catalán"- fos la propaganda popular religiosa, incidien en el camp polític amb un sentit tancat de tendència carlina. En aquella època, la majoria del clergat català s'arreglerava en aquest grup. En una lletra de 1888 al nunci, el bisbe Català, de Barcelona, diu que el noranta per cent del clergat barceloní era integrista. L'altra tendència acceptava la dinastia establerta i constitucional (67). La declaració de Bonet i Baltà és en la mateixa línia de la carta del nunci Rampolla al secretari d'estat del Vaticà, Simeoni, el 15 de febrer de 1877 que diu, referint-se a tot l'estat espanyol, la major part de l'episcopat i el clergat espanyols, únicament amb el propòsit de mirar pel bé de la religió, estan adherits a la causa carlina i constitueixen la força principal d'aquest partit polític, el qual en mantenir-se unit a

l'episcopat i al clergat, sap molt bé que té al seu costat les masses de la població catòlica (...). Després de la derrota de la guerra carlina, l'actitud d'aquest partit és la resistència passiva a la situació present, que clarament es manifesta en tota la seva conducta. (68).

Es tractava sobretot d'una actitud antiliberal i només cal recordar que un dels "bests-sellers" de l'època fou el llibre de Sardà i Salvany, El liberalismo es pecado (1884). L'obra esdevingué eix d'una polèmica amb ressò europeu i un èxit editorial sorollos i espectacular, com ho demostra el fet d'una edició monumental i políglota, en vuit idiomes, el 1891. La polèmica entorn de l'obra féu que El liberalismo es pecado estigués dos anys "sub iudice", d'on la va treure una carta de Pius Sacheri, secretari de la Sagrada Congregació de l'Index, que lloava l'esperit de l'integrisme i condemnava, alhora, els seus detractors (69).

Siguí com sigui, era el millor moment en molts anys per a les ordes religioses que conegueren, diu José Manuel Cuenca, un desarrollo espectacular que traducía la pujanza de las energías espirituales de anchos estratos sociales (70). Així ho va entendre, tanmateix, Ramon Boldú que veié arribada l'hora de la restauració de l'orde franciscana a Catalunya. Ho manifestava clarament en una lletra a Bernardino de Fuortogrado, ministre general de l'orde, el 27 de setembre de 1876. La carta, després d'un introit que explica que el projecte ha estat madurat de temps amb el seu amic Marcellino da Civezza, entra en el detall de demanar dos o tres religiosos catalanes de los que han tomado el hábito en Francia y residen en aquella nación. En Saint Palais hay el P. Joaquim Puig, maestro que ha sido de novicios; éste vendría con gusto si V.Rma. le enviase la

bediència(...) También el P. Guardián de Burdeos es catalán, pero ignoro si desea venir(...) Con dos o tres que viniesen de Francia, habría por ahora los que son precisos (71). La resposta de Bernardino de Puortogrado serveix per animar el projecte i matisar una colla de detalls referits a l'hàbit o bé a la ubicació geogràfica més interessant, des d'una estratègia política. El ministre general alligona que si els frares no poden vestir l'hàbit en territori espanyol caldrà que vesteixin com a clergues seculars. Malgrat tot insisteix que l'hàbit és com qui diu indispensable per als franciscans i forma part de l'estricta observància regular. Per això suggereix que el primer noviciat s'obri en territori francès, a Saint Palais o bé en un altre indret prop de la frontera i així no caldria demanar cap permís a Roma (72). Aquest permís era necessari per a la dispensa de l'hàbit, en el benentès que en la geografia espanyola les ordes religioses eren prohibides.

Una nova carta de Ramon Boldú -ara a Vicente Albiñana, comissari general, el 2 d'agost de 1877- ens assabenta de les gestions que, inútilment, s'han dut a terme per poder seguir les indicacions de Bernardino de Puortogrado -en el sentit d'establir el primer noviciat en territori francès- i planteja l'argument d'una nova estratègia: cuando me pareció que un nuevo horizonte se abría en mi patria. El gobierno, que no hubiera tolerado que los de Pastrana, ni los de Santiago vistiesen novicios para Cataluña... pareció que no se mostraba tan enemigo de los frailes, que con empeños no pudiesen arrancarle el permiso para formar una comunidad. Toda la dificultad consistía en que lugar seguro podía establecerse y como hallar edificio proporcionado. En la provincia de Barcelona no conviene todavía que vean frailes, y en los lugares que fueron teatro de la última guerra el gobierno no consentiría. Busqué en el obispado de Tortosa y lo encontré, bien que enclavado en la seráfica provincia de

Valencia. Tuve una entrevista con el Ilmo. obispo de Tortosa, y me aseguró que haría cuanto le fuese posible, y por último se me ofreció una iglesia i convento, bien que está bastante derruido, en Villareal. Lo examiné detenidamente, vi que con algunos centenares de duros podría establecer allí un noviciado, y tomé las disposiciones necesarias para que se formase un plan de las obras necesarias para ponerlo en práctica, así como hubiese fundada esperanza de que el gobierno concedería el permiso necesario. Creo que el momento oportuno ha llegado. (73)

L'estrategia de Ramon Boldú demostra una bona dosi de mà esquerra política i una gran habilitat i negociadora. Sap que la restauració ha de començar en una geografia allunyada de Barcelona, ciutat de reaccions violentes davant dels frares i els convents (En la provincia de Barcelona no conviene todavía que vean frailes). Tampoc no convé un indret gaire significat pel carlisme (lugares que fueron teatro de la última guerra) i hom pensa immediatament en els convents de Vic, sobretot en el de Sant Tomàs de Riudeperas, arranjat i remodelat pels missioners d'Escornalbou. D'altra banda, és conscient que el permís del govern és un problema que resoldrà amb tossuderia i tacte. Finalment, troba el marc idoni en les ruïnes del convent de Villareal amb la tranquil·litat de les paraules del bisbe de Tortosa que li ha assegurat que es tracta del poble més religiós de tota la diòcesi.

Aquesta mateixa habilitat política es multiplica en altres passatges de la carta: En cuanto al gobierno todo va bien. Me serví de un Grande de España para obtener el permiso de establecer comunidad en Villareal, y la contestación del ministro fue que si informaban bien el Ordinario, el Gobernador Civil y la autoridad del pueblo, se concedería el permiso. Al punto mandé una solicitud a su Majestad el Rey y sé que el Obispo ya ha informado

favorabilíssimamente. Ayer el Marqués de Monistrol, a quien supliqué se empeñase con el Gobernador de Castellón para que diera buen informe, me escribió que de dicha capital le escribían que el expediente se despacharía pronto y favorablemente. Sólo quedará el informe de la autoridad de Villareal que está impaciente por darla...

(74)

El darrer paràgraf d'aquest document cabdal s'adreça a l'esperit que, per Ramon Boldú, ha de marcar la restauració. El Provincial català no es fia dels exclaustrats que ara serveixen a diferents parròquies i creu que s'ha de començar amb religiosos de tota la vida: Pienso que el mayor medio de resucitar nuestra Seráfica Provincia es servirme, no de exclaustrados, sino de religiosos muy observantes y que han vivido siempre en el claustro. (75)

La Reial Ordre amb el permís del govern per a obrir un noviciat franciscà a Villareal es publicà el 3 de setembre de 1877, just un mes després de la carta que hem comentat i citat àmpliament. El 6 de gener de 1877, els frares Llorenç Fons i Josep Puig, superior i vicari, respectivament, es feren càrrec de l'església i el convent dirigint-ne la restauració física. Aquell mateix any, la festa de Sant Francesc -4 d'octubre- es celebrà amb una gran solemnitat. El testimoni d'un exclaustrat que va assistir-hi ens assabenta que la comunitat era formada, a més dels dos frares susdits, per Ramon Espinàs, Domènec Sugranyes, Pere Barenys, Manuel Peré i Andreu Torelló. Els novicis eren Pau Suñol, Francesc Briansó, Antoni Olivera i Francesc Pasqual, entre altres (76).

La restauració de l'orde ja era un fet. Immediatament començà l'expansió, amb la recuperació o fundació de noves cases: convent del Remei de Vic (1879), fundació a Ciutadella (Menorca), el 1880, que no reeixí (77) i a Balaguer, el 1881

NOTES

LA RESTAURACIO

1.- Dins un convent abandonat, a Escrits inèdits de Jacint Verdaguer I. Transcripció i estudi per J.M. de Casacuberta. Editorial Barcino. Barcelona, 1958. Es tracta d'un full manuscrit de Verdaguer que Casacuberta anomena "B6" arrrencat de la llibreta "C". Per la lletra, Casacuberta el situa als 23 anys de Verdaguer que coincidiren, d'altra banda, amb el 1868. No sembla haver-hi dubtes que es tracta del convent de Sant Tomàs de Riudeperas i la referència a l'amo és al pagès que comanava Can Tona, a tocar, com qui diu, del convent.

2.- Antoni Maria Claret nasqué a Sallent el 23 de desembre de 1807 en una família de teixidors. El 1825, tot vetllant pel progrés de l'obrador de teixits, els seus pares l'enviaren a perfeccionar coneixements de la matèria a Barcelona. Al cap i casal esdevingué un tècnic molt qualificat de l'època, fins al punt que algú proposà als seus pares de muntar una fàbrica de teixits a Barcelona que fos dirigida per Antoni Maria Claret, a la qual cosa es negà el jove al·ludit que tenia poca edat però, sobretot, no volent acceptar un compromís que el marcaria per tota la vida. A Barcelona, a més, havia vist renéixer una vocació religiosa ja manifestada, més menut, a Sallent. Per indicació del P. Amigó, de l'orde dels oratorians, va començar a estudiar llatí. La família va rebre la nova amb serenitat però li demanaren que, en tot cas, es fes sacerdot secular. Es així que començà estudis a Vic, ordenat el 1835 i retornat, de vicari, a Sallent. El conflicte de la revolta i la manca de predicadors li feren concebir la creació d'una societat de missioners que no fou possible, de moment, i ingressà a la Companyia de Jesús, a Roma, el 1839. No reeixí en l'empresa i deixà l'orde abans de professar per motius de salut. De retorn a Catalunya regí les parròquies de Viladrau i de Sant Joan d'Orió (1840-43) i començà una intensíssima campanya missionera per totes les contrades catalanes, sempre a peu i col·laborant amb el clergat i les religioses. Convingut de l'eficàcia de la propaganda escrita fundà l'editorial "Libreria Religiosa", el 1848 on publicà bona part de la seva obra, a més d'opuscles i fullets que tractaven sobre temes de pietat, catequesi, pastoral i pedagogia religiosa. Per posar només un exemple de l'èxit de l'empresa es pot dir que del devocionari Camí dret i segur per arribar al Cel (1843) se'n féu 185 edicions amb un total de més de 100.000 exemplars.

El 1849 fundà a Vic la "Congregació de Missioners Fills de l'Immaculat Cor de Maria" -els claretians-. Fou bisbe a Santiago de Cuba (1850), càrrec que abandonà per esdevenir confessor d'Isabel II. El 1859 li fou confiada l'administració del monestir de l'Escorial. Acompanyà la reina en el seu exili -1868- assistí al Concili Vaticà I i morí a Fontfreda, prop de Narbona, el 1870.

3.- Jaume Balmes nasqué a Vic el 28 d'agost de 1810. Era fill d'un blanquer carregat de fills i, per això mateix, de dificultats econòmiques. Entrà al seminari de Vic el 1827 i excel·lí molt aviat

per la seva dedicació als estudis, per un temperament amb molt d'amor propi i per una autèntica fal·lera cap als llibres. Completà els seus estudis a la Universitat de Cervera i fou ordenat sacerdot el 1834. Encarà la seva activitat religiosa vers l'apologetica i la sociologia. Amb altres companys (Roca i Cornet, Ferret i Subirana) crea la publicació "La Civilización" (1841-43) i ja tot sol la revista "La Sociedad" (1843-44) que redactava de cap a peus. Com a apologeta publicà Reflexiones sobre el celibato (1839), Observaciones sobre los bienes del clero (1840), El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea (1842), El criterio (1845) i altres. Balmes esdevingué capdavanter d'una escola apologetica catalana fundada amb els seus col·laboradors a "La Civilización" -entre els quals s'hi comptava, també, Jaquim Rubió i Ors, Tomàs Aguiló i Josep Ma. Quadrado- que treballaven en una corda similar a la dels apologetes francesos Ozanan, Lacordaire, Montalambert, Dupanloup... als quals conegué, Balmes, i fins lligà relacions d'amistat com ho demostra una sovintejada correspondència. El 1844 s'instal·là a Madrid amb l'objectiu d'influir més directament sobre la política espanyola de l'època i alternà els escrits religiosos amb els polítics. Amb anterioritat ja havia publicat Consideraciones políticas sobre la situación de España (1841) i, a Madrid, creà un nou periòdic "El Pensamiento de la Nación" des d'on proposava una alternativa de matrimoni entre Isabel II i el comte de Montemolín (Carles VI dels carlins). S'identificà amb les primeres reformes liberals de Pius IX i el defensà en l'opuscle Pius IX (1847). Morí el 1848 víctima d'una hemoptisi.

4.- Joan Bonet i Baltà, L'Església Catalana de la Il·lustració a la Renaixença. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984. Vegeu l'entrevista d'Albert Manent a Joan Bonet i Baltà, Un segle i mig d'Església Catalana. Jesuïtes, il·lustrats, bisbes, integristes. (Pàg. 17 i ss.)

5.- Fèlix Sardà i Salvany (Sabadell, 1844 - 1916) fou un dels propagandistes i apologetes més destacats del seu temps. Era sacerdot, predicador eloquent i abrandat, i un escriptor prolífic autor de nombrosos fullets, opuscles i llibres, entre els quals el famós i discutidíssim El liberalismo es pecado (1884). Creà i dirigí la "Revista Popular"

6.- Jaume Vicens Vives i Montserrat Llorens, Industrials i polítics (Segle XIX). Editorial Vicens Vives. Barcelona, 1958 (Pàgs. 115-116)

7.- Jerónimo Aguillo, Restauración de la Seráfica Provincia de Cataluña. "Revista Franciscana" [Any 1888. Pàgs. 21-23].

8.- Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña. Editorial Seráfica. Barcelona, 1959. (Pàgs. 615 i ss).

9.- Juan Meseguer, Registro de los Comisarios Apostólicos de la Orden Franciscana en España (1838-1884). "Archivo Ibero-Americano" (AIA) T.XXIV. 1964. També José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878), en AIA. T. XLIII, 1983.

10.- Plan para el restablecimiento de Nuestra Seráfica religión en España. AHFFC ("Arxiu Històric dels Pares Franciscans de Catalunya"), [1A-7]. Es un document manuscrit de nou pàgines que no va signat.

11.- Vegeu Pedro Sanahuja, Historia de la Seráfica Provincia de

Cataluña. Op. Cit. Pàg. 111.

12.- Es tracta d'una mena d'annex del document anterior (annex en el sentit que es troba a la mateixa carpeta en l'organització de l'arxiu "AHPFC"). Es un full de mitja quarteta amb un conjunt de notes de les quals he assenyalat les més interessants i també les que s'entenen més bé.

13.- Hi ha una confusió de detall en el primer cognom de Ramon Boldú. Pràcticament tota la seva obra va signada a nom de Buldú i, així mateix, té l'entrada a la "Gran Enciclopèdia Catalana". El cognom correcte, però, és Boldú, com consta en la seva partida de baptisme i en el Llibre de filiacions de l'orde. La conversió de la "o" en "u" és un cas prou clar d'alternança fonètica a causa de les varietats dialectals. Pràcticament tots els historiadors franciscans es decanten per l'opció original del cognom Boldú.

14.- Vegeu el primer capítol d'aquest mateix treball, "Cap a l'exclaustració" (Pàgs. 18-52)

15.- Vegeu el capítol dos d'aquest mateix treball, "L'experiència italiana. De l'exili a la col.laboració" (Pàgs. 53-88).

16.- La trilogia es publicà conjuntament el 1858 (3a. edició de la primera novel.la) I) Las Ruinas de mi convento, II) Mi claustro, por Sor Adela i III) Las delicias del claustro y mis últimos momentos en su seno. Imprenta de Cervantes. Barcelona, 1858 / Librería de D.J. Cuesta. Madrid, 1858.

17.- Jaume Collell, Memories d'un noy de Vich. Gazeta Montanyesa. Vich, 1908. (Pàgs. 87-89).

18.- Nota de l'editor Advertencias, a continuació del pròleg de l'autor. Las Ruinas de mi convento. Imprenta de Luís Tasso. Barcelona, 1851.

19.- Nota de l'editor a Las Ruinas de mi convento seguidas de Mi claustro por Sor Adela. Imprenta de Luís Tasso. Barceona, 1856.

20.- Nota de l'editor a Las Ruinas de mi convento seguidas de Mi claustro por Sor Adela. Op. Cit.

21.- Las Ruinas de mi convento, Mi claustro por Sor Adela y Las delicias del claustro y mis últimos momentos en su seno. (Cap. XLII de la tercera novel.la). Imprenta Cervantes. Barcelona, 1858 / Librería de D. J. Cuesta, Madrid, 1858.

22.- Vegeu Joan Torrent i Fàbregas, Un famoso libro guixolense "Las Ruinas de mi convento". El misterio de su paternidad literaria. "Ancora". Sant Feliu de Guíxols (1-VIII-1965).

23.- Joan Torrent i Fàbregas, Un famoso libro guixolense. "Las Ruinas de mi convento". El misterio de su paternidad literaria. Op. Cit. Fernando Patxot i Ferrer (Maó, 1812 - Barcelona, 1859) fou un escriptor conegut, sobretot, pel pseudònim Ortiz de la Vega. A més d'aquesta col.laboració amb Ramon Boldú, publica estudis històrics, novel.les i obres de teatre. El fet de néixer a Maó fou una casualitat, com qui diu. La seva família era de Sant Feliu de Guíxols i allí va passar tota la seva infantesa.

- 24.- Vegeu nota 15 i la referència al segon capítol d'aquest mateix treball: L'experiència italiana. De l'exili a la col.laboració. Sobretot les pàgs. 67-81.
- 25.- Suor Adele e il suo monastero. Traducció italiana de Marcellino de Civezza. Arturo Venturi, Editori. Firenze, 1893.
- 26.- Vegeu el pròleg de Marcellino de Civezza, Al cortese lettore, dins Suor Adele e il suo monastero. Op. cit.
- 27.- Jaume Collell, "Suum cuique". Notas sobre el autor de "Las Ruinas de mi convento." "Revista Franciscana" (1916. Pàgs. 284-287).
- 28.- Atanasio López, Cuestionario. ¿Quien es el verdadero autor de "Las Ruinas de mi convento"? "Archivo Ibero-Americano" (AIA). T.I (1914. Pàgs. 394-404)
- 29.- Jaume Collell, en la seva aportació "Suum cuique". Notas sobre el autor de "Las Ruinas de mi convento". (Op. cit.), presenta una carta de Víctor Gebhardt que diu textualment: Poch es lo que jo puch aclarir la cuestió plantejada, en quant lo molt temps transcorregut (mes de 30 anys) y la mort de las duas únicas personas que jo he sabut enteradas del fet, fan que'm sian impossibles detalls y pormenors. Sols puch dir, donchs, que temps enrera, quan foren publicadas las "Ruinas de mi convento" sens nom d'autor o abseudónim (no ho recuerdo bé) vaig sentir dir diferents vegadas al editor Lluís Tasso, pare dels actuals, y a D. Pere Puigbó, amic meu, encarregat sovint per en Tasso de traduccions, arreglos y correccions, qu'eran lo mateix manuscrit que per un exclaustrat fou presentat a can Tasso per vendrel, qual correcció, puig sembla que'l llenguatge era bastant incorrecte, havia comensat en Puigbó, quan de prompte fou retirat per qui's deya son autor (l'exclaustrat) y portat segurament a n'en Patxot.
- 30.- Ja s'ha dit (nota 23) que els pares de Fernando Patxot ho eren, de Sant Feliu de Guíxols, i ell mateix hi passà la infantesa tot i que havia nascut a Maó, una mica per accident.
- 31.- Vegeu el capítol anterior, El camí de la restauració. (Pàgs. 97-103).
- 32.- Francisco de B. Lladó. La reverenda madre María Ana Ravell. Editorial Paz y Bien. Barcelona, 1962. (Pàg. 105)
- 33.- Vegeu el llistat bibliogràfic que s'adjunta al final d'aquest mateix apartat (pàgs. 139-142). També José Martí Mayor, labor literaria y cultural del P. Ramon Boldú OFM. "Archivo Ibero-Americano" T. XLIV, 1984. no. 176.
- 34.- Marcellino de Civezza, Al cortese lettore. Pròleg a Suor Adele i il suo monastero. (Op. Cit.)
- 35.- AHFFC ("Arxiu Històric dels Pares Franciscans de Catalunya"). 1D-3. A l'informe no hi ha data. Algú (un historiador de l'orde, potser) ha afegit en llapis "seguramente hacia 1861".
- 36.- Carta de Juan Bartomeus al P. Vicente Albiñana AHFFC (A-3. Carpeta C-1). Es datada el 18 de setembre de 1861 amb paper de carta del "Colegio de San Buenaventura". Barcelona.

- 37.- Carta de Ramon Boldú al Comissari General. Sense signatura de classificació a AHFFC. Es datada el 4 de juliol de 1865. Es una carta de dues pàgines de la mida quarteta.
- 38.- L'inventari més complet que s'ha fet fins ara de la tasca literària de Ramon Boldú pertany a José Martí Mayor, Labor literaria y cultural del P. Ramon Boldú O.F.M. (Op. cit.) De cara al llistat que segueix he classificat d'una manera diferent el material aplegat per José Martí Mayor, diferenciant l'obra de primera mà i la resta de col.laboracions, de direcció d'obra, de traduccions...
- 39.- Vegeu el capítol anterior, El camí de la restauració, l'apartat Francesc Mestres i el Col.legis de San Bonaventura a Barcelona i Badalona.
- 40.-AHFFC - A,3. Carpeta C-1. Carta de Joan Bartomeus a Vicente Albiñana. (Op. cit.).
- 41.-AHFFC -Informe anònim- 1D-3. (Op. cit.)
- 42.-AHFFC -A,3. Carpeta C-1. Carta de Joan Bartomeus a Vicente Albiñana. (Op. cit.).
- 43.-AHFFC -A,3. Carpeta C-1 (Op. cit.).
- 44.-AHFFC -A,3. Carpeta C-1 (Op. cit.).
- 45.-AHFFC -Informe anònim- 1D-3 (Op. cit.).
- 46.-Vegeu nota 39.
- 47.-José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración (1835-1878). "Archivo Ibero-Americano" T. XLIII- 1983. no. 171-172
- 48.-Juan Bartomeus, Devocionario franciscano. "Biblioteca Franciscana". Barcelona, 1874.
- 49.-AHFFC -Informe anònim- 1D-3 (Op. cit.).
- 50.- Jaume Vicens Vives, Notícia de Catalunya. Edicions Destino. Barcelona, 1969 (4a. ed.). Pàg.100.
- 51.- Gonzalo Redondo, Historia de la Iglesia III. La Iglesia en la Edad Contemporánea. Ediciones Palabra. Madrid, 1985. (Pàg. 129).
- 52.- Jaume Collell, El Venerable P. Claret i l'Obra de la Bona Premsa. Dins Sembrant arreu. Vich. Tipografia Balmesiana, 1927 (Pàgs. 241-242)
- 53.- Jaume Collell, Un bell exemple de lo que pot ser la propaganda religiosa per medi de la premsa. "La Veu del Montserrat" (18 de març de 1882).
- 54.- Remeto a Jaume Vicens Vives, de qui copio l'expressió, Industrials i polítics (segle XIX). Op. cit. (Pàg. 115).
- 55.- Maties Remisa, Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900. Eumo Editorial. Vic, 1985. Vegeu els apèndixs (I.- Possibles redactors de "La Veu del Montserrat" -més de

- deu articles de fons- (Pàg. 175)
- 56.- Jordi Solé Tura, Catalanismo y revolución burguesa. Editorial Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1970.
- 57.- La nota necrològica és segurament de Ramon Boldú. "Revista Franciscana". Gener de 1878. (Pàgs. 55-56)
- 58.- "Revista Franciscana" (Any I, no.1 Gener de 1873). Editorial ¿A qué venimos?.
- 59.- ¿A qué venimos?. "Revista Franciscana" (I-gener de 1873).
- 60.- ¿A qué venimos?. "Revista Franciscana" (I-gener de 1873).
- 61.- "Revista Franciscana", (1873. Pàg. 161). La traducció castellana de I Fioretti a la revista s'allargà fins a començaments dels anys vuitanta.
- 62.- Les Floretes de Sant Francesch. Traducció i pròleg de Jaume Collell. Gazeta Montanyesa. Vich, 1909. Collell, però havia publicat abans la seva traducció en el "folletí" de "La Veu del Montserrat" el 1882: Pensí que seria la millor ofrena que jo podia fer als constats lectors de ma revista... publicant cada dia en son folletí algun capítol de les Floretes. (del Pròlech-dedicatòria (Als terciaris franciscans)). El "folletí" era una mena de camisa de la publicació on hi havia propaganda, informació litúrgica i aspectes del santoral.
- 63.- Jaume Collell, Pròlech-dedicatòria (Als terciaris franciscans) a Les Floretes de Sant Francesch. Traducció de Jaume Collell. Op. cit.
- 64.- Per a una informació més detallada vegeu Joan Arrufat, La Editorial Seráfica. "Revista Franciscana" (Any 57. no. 963-964 / Febrer-març de 1929) (Pàgs. 105-116).
- 65.- Roselly de Lorgues, Monumento a Colón. Historia de la vida y viajes de Cristobal Colón. Traducida por D. Pelegrín Casabó y Pagés, intérprete jurado. Anotada y publicada bajo la dirección del M.R. Padre D. Ramón Boldú, Lector de Teología. D. Jaime Seix editor. Barcelona, 1878.
- 66.- Joan Arrufat, La Editorial Seráfica. Op. cit. (Pàg. 109).
- 67.- Joan Bonet i Baltà. L'Església catalana de la Il.lustració a la Renaixença. Op. cit. (Pàg. 18).
- 68.- Manllevo la citació de Casimir Martí, Secularització i crisi de la institució eclesial al segle XIX. Dins Història de Catalunya (Diversos autors). Salvat Editors. Vol. V. (Pàg. 223).
- 69.- Vegeu Joan Bonet i Baltà, L'Església catalana de la Il.lustració a la Renaixença. Op. cit. (Pàgs. 19-21).
- 70.- José Manuel Cuenca, Aproximación a la historia de la iglesia contemporánea en España. Editorial Rialp. Madrid, 1978. (Pag. 277).
- 71.- Carta de Ramon Boldú a Bernardino de Puortogrado. L'original es conserva a "L'Archivum Generale FF. Minorum de Roma". Manllevo la citació de José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración. II) La Restauración. Archivo Ibero-

Americano" T. XLIV, 1984, no. 173-174 (Pàg. 109).

72.- Com en la nota anterior, manllevo la informació dels estudis de José Martí Mayor. L'original de la resposta del Ministre General a Ramon Boldú es guarda al mateix: "Archivum Generale FF Minorum de Roma".

73.- AHPFC. 3D-Carpeta C. (Carta de Ramon Boldú al Comissari General Vicente Albiñana. L'anomenem "Carta de la Restauració").

74.- AHPFC. 3D-Carpeta C. Op. cit.

75.- AHPFC. 3D-Carpeta C. Op. cit.

76.- José Martí Mayor, Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración. II) La Restauración. Op. cit. (Pàgs. 113-116).

77.- El cas del convent de Ciutadella és fosc i José Martí Mayor l'explica com un fracàs i un episodi més aviat desafortunat. L'agost de 1880, sis frares arribaren a Menorca on foren molt ben rebuts per la població i les autoritats de l'illa. La casa destinada a convent no tenia condicions de cap mena, estava del tot destortalada i era desguarnida de mobles i fins d'estris de cuina. El religiós que anava de superior, Domènec Sugranyes, tornà immediatament a Barcelona i la resta de la comunitat aguantà alguns mesos abans de retirar-se, definitivament, darrera del seu superior. Vegeu Provincia Franciscana de Cataluña. Exclaustración y Restauración. II) La Restauración. Op. cit. (Pàgs. 116-118).

1882: SETE CENTENARI DEL NAIXEMENT DE SANT FRANCESC

- Les orientacions de Roma. L' Encíclica de Lleó XIII
- La campanya franciscana en la premsa religiosa a Catalunya: "Revista Franciscana", "Revista Popular" i "La Veu del Montserrat"
  - * La temptació integrista de "Revista Popular"
- Els romiatges franciscans.
  - * A "Sant Francesc s'hi moria". Vic.
  - * Els altres romiatges franciscans.
- La bibliografia generada per l'efemerides.

[NOTES]

1882: SETE CENTENARI DEL NAIXEMENT DE SANT FRANCESC

Les orientacions de Roma. L'Encíclica de Lleó XIII.

La celebració del setè centenari del naixement de Sant Francesc d'Assís començà a preparar-se a Itàlia quatre anys abans de l'efemèrides, a partir de l'estiu de 1878, amb el nomenament d'una comissió organitzadora i una publicació periòdica titulada "Il settimo Centenario de la nascita di S. Francesco d'Assisi" (1). Per aquests verals en donà notícia la "Revista Franciscana", el mes de setembre de 1881, en un article editorial que incorporava en el títol l'esllavissada d'una confusió gruixuda: Celebración del séptimo centenario de la muerte de Nuestro Seráfico Padre San Francisco (2). La celebració que es preparava per a 1882 era per festejar el naixement del sant i no pas la seva mort. De tota manera, es tracta d'una errada d'impremta o bé d'un lapsus de Ramon Boldú, perquè a l'article que segueix ja queda palès quin és el veritable motiu de l'efemèrides.

Aquesta referència de la "Revista Franciscana" a la festa de 1882 és la més matinerà que he trobat entre les publicacions religioses que es fornaven a Catalunya. Amb tot s'ha de puntualitzar que és tardana si ho comparem amb l'àmplia previsió organitzativa italiana. I tot plegat, d'altra banda, és una mica estrany perquè Ramon Boldú ja col·laborà en el primer volum (juliol de 1878 - juny de 1879) de "Il settimo Centenario de la nascita di S. Francesco d'Assisi" amb l'article S. Francesco d'Assisi e il Secolo XIX (3) i participà en el següent (juliol de 1879 - juny de 1880) amb un

conjunt de tres articles La Trinitat: Feconditat divina, Feconditat Cattolica, Feconditat Francescana, L'Ordine de S. Francesco, e il positivismo de nostri di i I Santi dei tre ordini Francescani. (4)

Sigui per la raó que sigui, el cas és que darrera de la primera notícia de "Revista Franciscana" referida a la celebració del centenari s'hi troba Marcellino de Civezza, col.laborador de les pàgines de "Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco" (5) i de "Revista Franciscana". Marcellino de Civezza informa al Provincial català d'un monument que hom vol bastir, a Assís, a l'indret on el sant rebé el baptisme i demana del franciscanisme català una doble aportació: econòmica de cara al monument i intel.lectual per a la publicació del centenari. "Revista Franciscana" escalfà immediatament motors de cara a l'esdeveniment i llançà una crida per participar-hi. Obrí una subscripció per col.laborar en les despeses del monument i Ramon Boldú, a partir del mes següent, incorporà a la revista el primer capítol d'un estudi sobre La venida de San Francisco a España que després, traduït a l'italià, fou publicat a "Il **S**ettimo Centenario de la nascita di S. Francesco d'Assisi" (6).

Durant tot l'any 1881 i els primers mesos de 1882, només "Revista Franciscana" es féu ressò del caliu i de l'ambient que el catolicisme italià preparava per a la festa del centenari de Sant Francesc. A Catalunya, la incorporació d'altres sectors eclesials i la conversió de l'efemèrides en una gran manifestació religiosa fou un procés que començà més tard, l'estiu de 1882, esperonats bàsicament per la ressonància de tot el que es cuinava a Itàlia. Una prova fefaent d'aquesta actuació mimètica la trobem en el paradigma que segueix: "Revista Franciscana", el març de 1882, reproduïx en la pàgina de portada una informació manllevada de "L'Osservatore Romano" on es dona notícia que en Roma se ha formado una Junta que se compone de eminentes personajes eclesiásticos y seculares, para festejar el

séptimo Centenario del nacimiento del glorioso Patriarca de Asís. La fe y la piedad del pueblo romano no nos permiten dudar de que ciudadanos de todas las clases contribuirán poderosamente á hacer más fáciles y provechosos los esfuerzos de este Comité... (7). En un altre indret de la informació del mateix diari romà es diu: Con efecto, en la audiencia concedida al Círculo de San Pedro de la juventud católica italiana, el Santo Padre, después de dar los merecidos elogios á una escogida diputación de jóvenes del mencionado Círculo, por la asistencia que han prestado a los fieles que de continuo se dirigen en peregrinación á Roma, los exhortó á que también ellos en el próximo Centenar vayan á visitar el sepulcro del Serafín de Asís, alistándose al mismo tiempo á la "Tercera Orden de san Francisco". (8)

Uns mesos després d'aquesta informació, la "Juventut Catòlica de Barcelona" s'havia organitzat seguint les mateixes orientacions donades per Lleó XIII: Ante tan autorizado consejo no debió permanecer indiferente la "Academia de la Juventud Católica de Barcelona" y por ello acordó proceder a la celebración de dicho Centenario, confiando su organización a la Comisión que suscribe, la cual se honra invitándoos á que coopereis con vuestra fervorosa piedad a la realización de sus trabajos. (9) La comissió organitzadora era presidida per Ramon Boldú en qualitat de president, Fèlix Sardà i Salvany i Lluís de Cuenca i de Pessino n'eren vice-presidents, Josep Vilarrasa, el tresorer i Josep Puig de la Bellacasa, el secretari. El conjunt s'arrodonia amb una llista inflacionària de vocals formada pel canonge Miquel Ballester, els sacerdots Juan Masferrer, Jaume Arbós, i Jacint Verdaguer, i els seglars Francesc Muns, Pere Pujador, Antoni Oller, Josep de Palau i de Huguet, Enric Plans i Espalter, Magí Fàbregas i Cortés, Guillem J. Guillen, Marià Fortuny, Josep Miró, Manuel Aloy i Jaume Nogués i Taulet (10). Aquesta comissió,

seguint l'esperit de l'orientació de Lleó XIII i davant de les dificultats de peregrinar a Assís, recordando que el pobre de Assís exerció en terra catalana su ferviente apostolado, dejando en ella venerables bien que modestos monumentos de su paso, acudan de todas las Academias de Cataluña y de sus diversas regiones numerosos devotos que en la humilde capilla de San Francesch Almoina, de la ciudad de Vich, dén testimonio de su adhesión a la Iglesia de Cristo, de su piedad y de su amor al glorioso Patriarca de Assís, y vengan á reconocerle como Co-patrón de la Juventud Católica del Principado y á nutrir las filas de su Tercera Orden de Penitencia por el Papa León XIII repetidamente recomendada. (11)

Aquesta crida, que incorporava la signatura col·lectiva de la comissió organitzadora, fou publicada també a "Revista Popular" i en donà notícia "La Veu del Montserrat" (12). El mes de setembre, però, quinze dies abans de la festa, la "Juventut Catòlica" insistí amb un nou pregó que fou redactat amb un estil molt més abrandat: Cúmplenos, por lo tanto, hacer un llamamiento á todas las Academias, Asociaciones y Congregaciones piadosas para que este acto religioso sea espléndido, y vea España, y vea el mundo entero, que aún alienta en los nobles pechos de los hijos de Cataluña aquella fe que nos hizo un día el pueblo sin rival en la tierra, un pueblo que no sufrió nunca ni el yugo de los extranjeros ni ha soportado jamás la tiranía de los propios... (...) Porque honrar al seráfico Patriarca es poner ante una generación orgullosa, descreída, sensual i egoista, un ejemplo admirable de humildad, de fe, de sacrificio y de caridad, las cuatro grandes virtudes con las cuales se puede regenerar aún la sociedad moderna (...) Católicos de Cataluña, secundemos, pues, otra vez los deseos de nuestro bondadoso y afligido Pontífice solemnizando con funciones religiosas el séptimo centenario de san Francisco de Assís, ingresando en la Orden Tercera y acudiendo a la peregrinación

para orar juntos públicamente por las necesidades de la Iglesia y de su augusto Jefe, por la libertad del Papa-Rey... (13). Més endavant ja tindrem oportunitat d'apropar-nos al projecte de manifestació integrista que un sector important de l'església catalana preparava amb motiu de l'aplec a "Sant Francesch s'hi moria".

Ja s'ha dit que "La Veu del Montserrat" es feu també ressò de la crida de la "Joventut Catòlica de Barcelona". La publicació vigatana s'adherí a la iniciativa i despleguà una notòria activitat de difusió periodística del franciscanisme a les seves pàgines. El 23 de setembre, quinze dies abans de la festa, explicava amb un cert detall les característiques del marc triat per a l'aplec: Lo lloch designat per eixa gran romeria franciscana se presta á gran concurs de gent; en un prat, passat lo Gurrú, al indret del Llobet y prop de la carretera de Roda, s'axeca la humil capella; y més enllá encara, pe'l camí de Folgarolas, y no lluny del antich Col.legi de franciscans de sant Tomás de Riudeperas, hi ha l'abundosa font de Poudevila. Al camp ras y sota la blava volta del cel se faran las funcions de la peregrinació (...) Lo sacerdot encarregat de la Capella s'està esmerant en arreglarla perquè fasse goig dintre sa pobresa; s'han tret fotografias del quadro pintat per lo Marianet Colomer que represent'l pas del desmay del Patriarca en aquell siti. (14).

L'engrescament col·lectiu i la campanya religiosa prèvia a la celebració arribaren al seu moment de màxima expectació amb la publicació de la "Carta-encíclica" de Lleó XIII, A tots els nostres venerables germans, els Patriarques, Primats, Arquebisbes i Bisbes del món catòlic en gràcia i comunió amb la Seu Apostòlica, dictada el dia 17 de setembre de 1882 i publicada els primers dies d'octubre a les tres revistes religioses que hem buidat per a aquest estudi. "La Veu del Montserrat" en publicà una traducció catalana i "Revista

Popular" i "Revista Franciscana" una traducció castellana (15).

L'encíclica papal sobre Sant Francesc era d'una extensió mitjana (sis pàgines a "La Veu del Montserrat", que equival a una dotzena de convencionals) i reflexionava sobre el paper jugat pel pobríssim d'Assís en l'època que va tocar-li de viure. Un temps ab sas qualitats bonas y malas. Fonda y robusta la fe católica: enfervorissats del sentiment religiós estols de gent s'allistavan á las creuadas y's tenian per ditxosos marxant a Palestina, resolta a vencer ó morir. Açó no obstant, illicenciosas per demás eran las costums; y molt gran la necessitat de tornar en vigor la vida cristiana...(16). A l'eix d'aquest marc històric, que malgrat tot era de crisi, arribà Francesc cridat a la gran obra de restauració. La imatge del sant que dona l'encíclica participa més de la llegenda que no pas de la història i respon a la recuperació romàntica i fantasiosa que el segle XIX havia fet de la figura del sant d'Assís. Preval, sobretot, la consideració de Francesc com un doble de Jesucrist: Lo fet es que, com a Jesús, esdevingué a Francesch lo haver de naxer en un estable, y esser posat á jaure á terra sobre un poch de palla. A completar la semblansa no hi faltaren, com es fama, las alegrías d'angelichs esperits; ni suaus armonias per l'ayre dels encontorns. Y además, com Cristo'ls seus Apóstols, axis Francech aplegá alguns dexebles, per enviarlos després á predicar pe'l mon la pau cristiana, la salut eterna de las ánimas. Pobríssim, durament escarnit, menyspreuat dels seus, ni volgué tenir cosa on reclinar son cap. Finalment, com a última marca de semblansa, en la montanya d'Alvernia, per ell veritable Calvari, rebudas per via de prodigi: fins aleshoras may ohit, las Sagradas Llagas, fou en cert modo crucificat en sa carn. (17)

En un esforç de comparació amb el temps present, Lleó XIII escriu que ara regnen costums i tendències no gaire diferents de la

crisi que patia l'època de Sant Francesc: No tenim fre en lo luxe,
malversam lo propi, y cobejam lo dels altres, y pujant á las
estrellas la fraternitat universal. ne gastan mes en las paraulas que
en las obras, puix l'egoisme es lo que impera, y la franca caritat
envers los débils y menesterosos se fa cada dia mes rara. (18). Per
això mateix, el papa manifesta que la restauració franciscana
observada en els darrers temps és un motiu de joia i el seu
envigoriment -puntualitza- comportarà l'enfortiment de la fe, de la
pietat i de totes les virtuts cristianes. Lloa finalment la Tercera
Orde de Penitència, pedra cabdal de la renaixença franciscana durant
el segle XIX, i estimula els creients a ingressar-hi. A tal fi, aixís
com avans ja teniam molta afició a la "Tercera Orde" dels
Franciscans, aixís ara cridats per la suma benignitat del Senyor al
govern universal de la Iglesia, nos aprofitam de aquest Centenar per
exhortar als fiels á que no tingan dificultat en dar lo nom á esta
Santa milicia de Cristo. Ja en moltes parts se contan en gran numero
los cristians d'un y altre sexo, que segueixen amb gust las petjadas
del serafich Pare. Lloham y aprovám de gran cor lo seu zel: pero'l
voldriam veure encendres més y propagarse; principalment per vostra
obra, ó Venerables Germans. (19)

La campanya franciscana en la premsa religiosa a Catalunya

A partir del mes de juliol de 1882, el setè centenari del naixement de Sant Francesc d'Assís fou acompanyat a Catalunya per una intensa campanya de la premsa religiosa. El gran objectiu era escalfar l'espiritualitat de cara a la commemoració i la festa franciscana del primer diumenge d'octubre. A la vora, però, d'aquesta voluntat d'interès general en sura ben aviat una altra un punt més obscura i partidista, un projecte al servei dels interessos de l'integrisme religiós que mirarem d'explicar més endavant. Ja s'ha dit que totes tres revistes ("Revista Franciscana", "Revista Popular" i "La Veu del Montserrat") es feren ressò de la crida de la "Joventut Catòlica de Barcelona" i participaren activament en la preparació i en el lluïment de l'efemèrides. Ramon Boldú i Felix Sardà i Salvany que eren els directors, respectivament, de "Revista Franciscana" i "Revista Popular", compartien també les dues responsabilitats de més pes (president i vice-president primer) en la comissió organitzadora del setè centenari. Sembla estrany, d'altra banda, que el dinàmic Jaume Collell, director de "La Veu del Montserrat", no fos present a la comissió organitzadora dels actes del centenari. L'estranyesa esdevé un punt sospitosa quan el nom de Collell s'oblida, fins i tot, en la sub-comissió que es crea a Vic per vetllar amb més atenció els detalls organitzatius de l'aplec. "La Veu del Montserrat" del dia 5 d'agost de 1882, manlleva informació de la "Revista Popular" i explica: S'han nomenat Sub-comissions: la de Vic composta dels senyors molt il·lustre Sr. Degà, Rvm. Pare Provincial del convent del Remey de Menors observants; Sr. President de la Joventut Catòlica de

Vich, D. Joseph Macià, D. Francisco Portell, D. Ramon Madirola ;
altres (20). El greuge pot semblar encara més significatiu si hom té
en compte que Jaume Collell aplaudí d'immediat la iniciativa de la
"Joventut Catòlica" i posà a disposició de la junta organitzadora
nostres serveys, esperant que en esta ciutat, hont tenim la dita de
albergar una comunitat franciscana se farà'l possible per celebrar
degudament lo seté Centenar del venturós naixement de Sant Francesc.

(21)

Tot i restar un punt al marge de la responsabilitat
organitzativa més concreta, Jaume Collell despleguà una intensa
campanya franciscana a "La Veu del Montserrat" i suggerí a Verdagué
-que era vocal de la comissió organitzadora- la redacció d'un
romancer franciscà per vendre i distribuir el dia de l'aplec a "Sant
Francesc Almoina" o "Sant Francesc s'h: moria" (22). La campanya
d'escalfament franciscà a "La Veu del Montserrat" començà el mes de
juliol de 1882, tres mesos abans de la festa com ho féu, tanmateix,
"Revista Popular". La dinàmica de la publicació de Vic s'orientà
essencialment en dos fronts. D'una banda l'apartat "Crònica
religiosa" de la revista esdevingué l'eco de tot el que es cuinava a
Catalunya i a Itàlia respecte de l'efemèrides de Sant Francesc. Donà
puntual notícia de tots els moviments de la junta organitzadora dels
actes a Catalunya i informà, també, dels aspectes de més entitat de
la celebració italiana. Parlà, per exemple, del monument que es
bastia a Assís i de les dificultats sorgides arran de la mort de
l'escultor Dupré abans d'enllestir l'obra (23). Explicà també les
iniciatives del frare Lluís de Casoria que, amb el vist i plau de
Roma, volia bastir un monument franciscà a Nàpols i havia planejat
per als dies del centenari una colla de dinars de pobres en
contraposició, comenta Collell, als banquets ostentosos als que els
mundans solen celebrar sos centenars i festes. La idea de Lluís de

Casoria, pranzi ai poveri, era de donar menjar a cinc mil pobres napolitans mitjançant l'ofertament de diverses famílies riques, cadascuna de les quals pagava l'àpat a cent necessitats. (24) El sostre d'aquest apartat informatiu fou la publicació de l'encíclica franciscana de Lleó XIII traduïda al català.

L'altre nus apologètic i propagandístic a l'entorn del centenari fou essencialment culturalista, amb poemes, tradicions, notícies històriques, traducció catalana de Les Floretes..., articles de relació de Sant Francesc i les arts, etc. (25). Del conjunt d'aquest embolcall culturalista, destriaria sobretot un parell d'aspectes: d'una banda, la llarga crònica Recorts de Sant Francesch á Catalunya, el primer lliurament de la qual, De la vinguda de Sant Francesch a Cervera, podria ser obra de Ramon Boldú. Va signada amb pseudònim "Un cerverí" i Collell matisa que es tracta d'un distingidíssim amic nostre de Cervera. Si l'article fos de Ramon Boldú es tractaria de l'única mostra literària en català del Provincial dels franciscans que era fill de Cervera de la Segarra. L'altre element cabdal i pràcticament desconegut fou la incorporació de Les Floretes de Sant Francesch a "La Veu del Montserrat" en una traducció catalana de Jaume Collell. Resulta, però, que el canonge vigatà no incorporà la traducció en el cos de la publicació sinó en una mena de camisa -Collell en diu "el folletí"- que arrebossava la revista per incorporar-hi, bàsicament, informació litúrgica, un calendari d'efemèrides vigatanes a càrrec de Joaquim Salarich i propaganda. Aquest plec de quatre pàgines no anava cosit al cos de la publicació i per aquest motiu ha desaparegut en pràcticament totes les col·leccions relligades de "La Veu del Montserrat". (26)

La campanya franciscana endegada per "Revista Popular" contemplava també els dos eixos que ja s'han assenyalat en el cas de

"La Veu del Montserrat", és a dir un apartat informatiu i un altre de tipus cultural. Enfront, però, del cosmopolitisme que caracteritzava la campanya de "La Veu del Montserrat" -essencialment per l'extensió italiana en els aspectes informatius-, la feina de la "Revista Popular" esdevingué molt més localista, tot i que la informació del centenari era sovint més detallada que no pas la de la publicació vigatana. Aquest afany de localisme esmolat la duu, fins i tot, a imitar accions italianes sense esmentar-les, com la del religiós Lluís de Casoria i el seu "pranzi ai poveri": La Comisión del Centenario ha acordado además dar en el local de la Juventud Católica de Barcelona una comida á los pobres el día del santo Patriarca servida por los señores académicos en honra a la humildad y pobreza del Serafín de Asís, distribuyendo a aquellos alguna limosna en especie según permitieren los fondos que se reunieren por suscripción que queda abierta en el local de la Academia y en las administraciones de esta "Revista" i del "Correo Catalán". (27)

L'embolcall de caient cultural s'adreçava també a donar notícia de l'estada del Sant a Catalunya i es concretà amb la publicació d'un treball de Sardà i Salvany, San Francisco de Asís en Cataluña, que aparegué per capítols durant cinc setmanes, la darrera d'agost i les quatre del mes de setembre. Com en el cas de "La Veu del Montserrat", "Revista Popular" incorporà alguns poemes de temàtica franciscana (Sant Francesch e'hi moria, de Jacint Verdaguer i Francisco de Asís, de Costa i Llobera), traduí al castellà l'encíclica papal i dedicà un número monogràfic, el 4 d'octubre de 1882, Al Siervo de Dios y viva imagen de Cristo Crucificado "San Francisco de Asís" en el septimo aniversario centenario de su nacimiento. (28) En aquest monogràfic s'incorporà el capítol, La impresión de las llagas, de l'obra San Francisco de Asís, que acabava de publicar Da. Emília Pardo Bazán (29).

Ara bé, el component més original que introduí la "Revista Popular" en la seva campanya franciscana fou de tipus polític i ideològic. Aquest tret distintiu vingué acompanyat, d'una banda, per la tendència nítidament integrista del setmanari i també per una necessitat de desgreuge davant d'una altra efemèrides centenària que coincidí aquells mateixos dies, la del tercer centenari de la mort de Santa Teresa de Jesús. Segons Sardà i Salvany, la maçoneria s'havia apoderat de la celebració de la santa castellana. Tractarem amb més detall aquest tema en l'apartat següent.

La darrera de les publicacions, "Revista Franciscana", no féu cap mena de campanya especial de cara al centenari. I es comprèn que fos així perquè, senzillament, la seva funció i els objectius de la revista s'adreçaven tothora a parlar d'aspectes de temàtica franciscana. No cal dir que donà sempre una informació puntual i ajustada de tots els aspectes organitzatius i que féu una crònica particularitzada de tots els actes celebrats a Catalunya amb motiu del centenari. A més, Ramon Boidó, pensant a la vegada en la publicació italiana "Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco di Assisi", hi publicà una tongada d'articles sobre La venida de San Francisco a España(30). Només pel títol, ja es veu que coincideix, si més no en l'esperit, amb el tema de "Sant Francesc i Catalunya" tractat a "La Veu del Montserrat" i a la "Revista Popular". De tot el conjunt, diria que val la pena de puntualitzar un article d'opinió de Joaquim Martí, El por qué del séptimo centenario de san Francisco de Asis, publicat a "Revista Franciscana" (31) i que no l'allunya gaire ni de l'estil abrindat que caracteritzava la ploma de Sardà i Salvany ni del tarannà integrista de la "Revista Popular". Escriu Joaquim Martí: el cáncer que en la edad media sólo afectaba y roía los corazones, hoy ha ganado y destruye la razón y el entendimiento del hombre: de ahí este ciego e infernal encorno de los

clubs masónicos; de ahí este "delirium tremens" de los garitos de las
modernas Sodomas encarnizadas en asestar sus envenenadas saetas a la
"Corza blanca", al Pontificado, corazón de la sociedad católica (...)
Está visto, amenaza á la cristiandad una próxima invasión de bárbaros
y de beodos. ¿ Y con qué otro nombre podríamos calificar á los
nihilistas, á los fenianos, á los terroristas, á los anargistas(sic),
á los comunistas, á los cantonales y á todas estas masas embrutecidas
que cifran su bello ideal en colgar al último de los reyes con los
intestinos del último de los sacerdotes ? (...) Hoy en Francia se
adora la bestia; en París se rinde culto público al mismo demonio que
personalmente preside ciertas asambleas nocturnas de los futuros
vasallos del Anticristo... (32). El sentit de la propera celebració
franciscana. per a Joaquim Martí, ve definit en l'esperit i la lletra
de l'encíclica papal. Una carta-encíclica, puntualitza, signada el 17
de setembre que és el dia consagrat a las Llagas del Seráfico Padre.
La regeneració de la humanitat passa forçosament per la restauració
franciscana, és a dir que Francisco y sus frailes, tan maltratados y
escarnecidos por una sociedad ingrata e infiel como la actual, són
los únicos que con ocasión del presente Centenar pueden desmentir la
impiedad y reconciliar el mundo moderno con el antiguo. (33). El breu
comentari i l'àmplia citació d'aquest article del frare Joaquim Martí
vol servir, només, per posar de manifest la proximitat d'algun sector
del franciscanisme català amb l'integrisme més recalcitrant, com ha
quedat prou clar en la mostra reproduïda. Malgrat aquest fet, cal
afegir que "Revista Franciscana", en general, no va significar-se
durant aquests anys per cap mena de militància ideològica.
Segurament, de la mateixa manera que el gruix més important del
clergat català dels anys setanta i vuitanta era de tendència
integrista, hi havia sectors de l'orde que hi simpatitzaven d'una
manera evident. Amb tot, articles com el de Joaquim Martí — i en

referència, bàsicament al to- no eren pas la norma de "Revista Franciscana" sinó més aviat l'excepció. Sigui com sigui, el cas és que l'orde, a Catalunya, es va veure embolicada en una celebració franciscana traslladada i reconduïda cap a una manifestació al servei de l'integrisme religiós. Qui sap si la comprovada habilitat política de Ramon Boldú no fou una joguina per a la dinàmica vehemència de Fèlix Sardà i Salvany ?. La interpretació més lògica de tot plegat, vist el conjunt amb un punt de perspectiva, sembla adrejar-se al fet que Ramon Boldú perdé el protagonisme de la festa -recordem que era el president de la comissió organitzadora- i romangué tothora en un discretíssim segon pla. Qui sap, d'altra banda, si no era aquesta carta de discreció i de poc soroll la que havien de jugar els franciscans en una conjuntura d'enfrontament entre dues tendències eclesials ?. En tot cas queda plantejat un tema que és difícil ara mateix d'analitzar: les relacions i les afinitats entre els sectors integristes i el franciscanisme català.

* La temptació integrista de "Revista Popular"

Ja s'ha insinuat que tot començà amb la coincidència d'una altra efemèrides centenària, el tercer de la mort de Santa Teresa de Jesús. La junta organitzadora dels actes teresianes era presidida pel cap del govern, Pràxedes Sagasta i pel poeta Gaspar Núñez de Arce, a més del cardenal de Toledo i els bisbes d'Avila i Salamanca, entre altres. Immediatament, des de "El Correo Catalán" i de la "Revista Popular" els integristes clamaren al cel indignats pels criteris que s'havien emprat per nomenar aquesta junta. El 22 de juny, Sardà i Salvany en un apassionat article editorial, Que conste, explicava que Pràxedes Sagasta era Gran Orient de la maçoneria espanyola i que el

poeta Gaspar Núñez de Arce havia fet un panegíric de Luter (34). "El Correo Catalán" denunciava, el 17 d'agost, que la maçoneria s'hagués apoderat per enveja d'una idea que pertanyia de fet i de dret als catòlics: La revolución no quiere que los elementos católicos se manifiesten, que se cuenten las masas honradas que oran, trabajan y pagan, porque presentarían un cuerpo demasiado importante que demostraría el vigor e importancia que tiene aún el catolicismo en España y descorazonaría a los revolucionarios al ver los elementos contrarios que tienen en frente (...) El retraimiento, la abstención, el aislamiento, la protesta pueden destruir los planes del enemigo, dejándole solo, demostrando su impotencia y evitando que presente como fuerzas propias las que con nuestra cooperación reuniría (...)

Procuremos por nuestra parte hacer otras manifestaciones que atestigüen nuestro amor a la Santa. Pero no nos mezclemos con nuestros enemigos. (35) El mateix Sardà i Salvany, en carta a Jacint Verdaguer, manifestava el dia 11 de juny: Otro conflicto tenemos encima: el del centenario teresiano. Ya sabrás que se lo va á hacer suyo la francmasonería y que la Junta organizadora se reúne en Madrid en la Presidencia del Consejo de Ministros. Presidentes de la Junta central Sagasta y el cardenal Moreno. Me preparo a romper el fuego contra esta organizacion ¡Qué Babel, santo Dios! Segunda edición de lo de la Romería. (6) Estoy, amigo mío, tan angustiado por esas cosas, que de buena gana me retiraría a llorar en un rincón, si creyese poder prescindir del arma que Dios me ha dado. (36)

Un conflicte anterior havia escalfat encara més els ànims. Es tractava d'un fet succeït a Sevilla, els dies 20 i 21 de maig, amb motiu d'unes festes que celebraven el segon centenari de la mort del pintor Bartolomé Esteban Murillo. El jesuïta P. Moga havia organitzat unes festes religioses i d'exaltació de la Immaculada Concepció en

les quals Jacint Verdaguer participà amb el poema Lo triomf de l'Inmaculada (37). Un dels actes consistia en una processó artísticoreligiosa en la qual figuraven uns estendards amb reproduccions de diferents Puríssimes pintades per Murillo. La processó fou esbrancada i agredida en diferents indrets dels carrers de Sevilla i els manifestants acabaren cridant davant de la residència dels jesuïtes amb una absoluta passivitat de la policia. Tant "La Veu del Montserrat" com "Revista Popular" es feren ressò dels fets i protestaren enèrgicament. La revista integrista puntualitzava que les lògies màgiques s'havien proposat d'acabar amb totes les manifestacions religioses a Espanya. (38)

Tot plegat ve a dir que els actes del centenari de Sant Francesc es presentaven com l'oportunitat d'una afirmació integrista, una mena de revenja o de desgreuge dels centenaris de Murillo i de Santa Teresa. Per aquesta raó, Sardà i Salvany començà a preparar la festa com un acte essencial de política ultramontana. En dues cartes al jesuïta Celestí Matas, datades el 7 i 20 de juliol, el sacerdot de Sabadell comenta: Aquí armamos el centenario de S. Francisco de Asis, con la intención que puedes suponer (...) Estamos armando el centenario catalán de San Francesch, y queremos ir a Vich en romería y levantar toda aquella montaña (39). En la segona d'aquestes cartes puntualitza el caràcter integrista de la comissió organitzadora i la situació incòmoda en què es pot trobar el bisbe Urquinaona a qui demanaran la benedicció per a la iniciativa. Preside el P. Boldú, y yo soy el vicepresidente. La junta es casi toda la de la Romería Nocedal. se ha oficiado al Obispo, noticiándole el proyecto, la formación de la junta y pidiendo la bendición. Exactamente como se hizo con lo de Roma. Con lo cual se lo ha puesto en una callejuela sin salida. Si acepta y bendice se contraria con lo que hizo

entonces. Si no bendice, se opondrá al Papa, que en una alocución ha recomendado a las academias que formasen peregrinaciones a los lugares franciscanos. Además, el P. Boldó lo hace como cosa terciaria, y él es el superior general de España. El caso es que el Obispo, hasta hoy, no ha contestado que yo sepa. (40)

El bisbe Urquinaona contestà el 24 de juliol, just quatre dies després d'aquesta carta de Sardà i Salvany a Celestí Matas. La resposta episcopal, però, no fou publicada a la "Revista Popular" fins el 17 d'agost. L'escrit del bisbe mostrava una conformitat absoluta amb l'esperit de la festa i donava quaranta dies d'indulgència a tots els fidels que assistissin a qualsevol dels aplecs. També el bisbe Morgades, que acabava de ser consagrat a Vic, beneïa el projecte de celebració franciscana i hi manifestava a més un interès de tipus particular: me asocio con él, y cuando me sea conocido el programa de la fiesta, me reservo tomar la parte que mis ocupaciones me permitan (...) V.R. ya conoce mi antigua devoción al Santo Patriarca; por esto y por corresponder á los altos designios del Papa felizmente reinante, tendré un gusto especial en contribuir, en cuanto de mi dependa, al buen éxito de la peregrinación. (41) La data de l'escrit del bisbe Morgades és de 26 de juliol però, com en el cas del bisbe Urquinaona, no fou publicat fins el número de la "Revista Popular" corresponent al 17 d'agost. Ignoro fins a quin punt el capteniment i la bona disposició de tots dos bisbes aiguaí els objectius de Sardà i Salvany. Em penso que és del tot significatiu l'interès del bisbe de Vic per col·laborar i participar de la festa. Morgades havia pres possessió de la seu vigatana aquell mateix estiu (42) i el conjunt del seu oferiment d'ajut i participació no entrava pas en el programa de l'organització de l'aplec, com més endavant veurem.

Continuant amb la companya, Felip Sardà i Salvany mostrà

obertament quin era el seu triomfo en un parell d'articles que publicà a la "Revista Popular". El primer, ¿Se viene V. a la romería franciscana? sortí tres setmanes abans de la festa i el segon ¿Romerías? ¿y qué se saca de eso? aparegué dues setmanes després de l'aplec franciscà, com un esforç de defensa i de justificació de tot el procés. (43) En el primer cas explicava la necessitat d'aquest tipus de manifestacions en la conjuntura del temps que vivia l'església: Una Romería, sí, porque es lo que más entusiasma á los buenos y más hace bufar de rabia y desesperación a los malos. Una Romería, porque nada hay tan público y ruidoso y alborotador como eso, y hoy dia en particular convienen á nuestra propaganda las cosas públicas, muy públicas: ruidosas, muy ruidosas; que alboroten, pero que alboroten mucho, muchísimo en honra y gloria de Dios (...) Y hoy dia necesitamos actos que los vean hasta los que no los quieren ver; que los admiren hasta lo que más los quisieran ahogar; que contribuyan á ellos, siquiera con sus enojos, hasta los que los combaten con más furor. Y nada hay que reúna con tanto grado esas oportunas condiciones como una Romería. (44) Ras i curt, Sardà i Salvany defineix una acció que, marginant un punt la conjunturalitat de l'efemèrides religiosa, vol convertir-se sobretot en una manifestació de força i en un acte de provocació. Per això, en aquest mateix article defensa la gresca tumultuosa d'un aplec com el que es prepara a Vic per damunt de manifestacions religioses més genuïnes d'àmbit tancat: Una academia literaria magnífica es... pero queda encerrada en el recinto más o menos espléndido del salón en que se da. Un trídulo ó novena en el templo buenas obras son, pero no salen allá de su recogido recinto; sólo se aprovechan de ellas los fieles á quienes llama á tomar parte en ellas su devoción (...) ¡La Romería! ¡La Romería! ¡Oh! sí vale mucho, muchísimo ante Dios y ante los hombres una buena Romería!. ¡Católicamente iniciada, católicamente

organizada, catòlicament llevada á cabo, i ah' es muy buena,
buenísima una Romería' (45).

No tots els sectors de l'església catalana compartien l'abrandament de Sardà i Salvany. La jerarquia de les diòcesis de Vic i Barcelona -Urquinaona i Morgades- es sentien més aviat incòmodes davant d'un espectacle massa grandiloqüent i histriònic que podia derivar fàcilment cap a formulacions polítiques ultramontanes de signe carlí. L'estratègia lligava perfectament amb l'alternativa política del carlisme després de ser vençut, el 1876, en el camp de batalla. Així ho explicava Candido Nocedal al secretari d'Estat del Vaticà, el mateix any 1882. Anys enrera, amb aquest mateix sentit de mobilització popular i d'afirmació pública de força s'havia organitzat la "gran peregrinació" a Roma de 1876. (46)

S'ha assenyalat que en una de les cartes a Celestí Matas, Sardà i Salvany apuntava cap a les previsibles contradiccions del bisbe Urquinaona en el moment que es preparava la manifestació del centenari franciscà. Aquesta mena d'actituds bel·lícoses i agressives eren motiu de comentaris i de desaprovació per part d'altres sectors polítics de la societat i des de dins mateix de l'església catalana més moderada. Polemista de mena i agullonat pels contrapunts que li eren contraris, Sardà i Salvany publicà, després de l'èxit de l'aplec franciscà del primer diumenge d'octubre, un segon article titulat ¿Romerías? ¿Y qué se saca de eso?. En aquest escrit imaginava un debat amb un catòlic de bona fe però contrari als mètodes de l'integrisme. Un catòlic practicant i convençut al qual ¡Caso por desdicha frecuentísimo! hanlo echado a perder, como á tantos, algo del natural buen sentido las lecturas anfíbias y equilibristas y conciliadorescas que son su comidilla habitual. Y le han infundido éstas tan vivo horror á todo lo enérgico y decidido y radical en materia de procedimientos religiosos (47). No és difícil imaginar

que el retrat esdevé una paràbola per referir-se a sectors molt concrets del catolicisme català d'aquell moment. La jerarquia eclesiàstica, fins i tot. En un moment del debat, el catòlic de bona fe suggereix que aquesta mena d'actes me huele á "meeting" del más subido color liberal. La torna de l'argumentació defensada per Sardà i Salvany és del tot clarificadora: ¿"Meeting" habéis dicho? ¡Cáspita, y cómo me ha chocado la palabrita! ¡y qué bien traída! Años há que nuestros enemigos nos echan en cara nuestro horror a la vida moderna, y nos apostrofan porque no acabamos de entrar de lleno en ella, asegurándonos que muchas cosas nos perdonarían si les diésemos este placer. Pero da la casualidad que cuando de dicha vida moderna intentamos aprovechar algo que, bien purificado y bien exorcizado, creemos nos pueda servir, salen entonces los corifeos de la secta echándonos en cara con brutal insolencia eso mismo á que nos acaban de convidar. Publicamos un periódico. "¡Eh! ¿Y por qué ha de tener periódicos el Catolicismo? ¿No le bastan sus devocionarios?" Abrimos un círculo ó academia. "¿Que provecho saca la fe de esos "jofey-clubs" de la Religión? ¿No basta el templo?" Acudimos á las elecciones. "¡Bah! ¿Y por qué ha de meterse la religión con la política y los políticos?". ¡Ah! mónstruos de mala fe! ¿Y cuándo habéis de acabar vosotros de ser mentirosos é inconsecuentes?" Esto pasa en nuestro caso de hoy. Armamos una romería, y salen echándonos en rostro que parece un "meeting". Pues que, ¿y si quisiésemos nosotros reunirnos en público y ruidoso "meeting", acaso no habíamos de poder. (48)

Es clar que ho podien fer! I així ho feren, tanmateix.

Els romiatges franciscans

El plat fort de la diada era l'aplec a l'ermita vigatana de "Sant Francesc s'hi moria". De tota manera no era l'única possibilitat de peregrinació per festejar la diada del centenari i se n'organitzaren a altres indrets de tradició franciscana a Catalunya. En el seu comunicat, el bisbe Urquinaona deixava ben clar que els quaranta dies d'indulgència s'adreçaven a tots els que formarán parte, tanto de la peregrinación principal que se dirigirá á Vich, como de las que visitarán otros lugares de nuestra Diócesis, santificados con la presencia de nuestro Santo Patriarca, como son el eremitorio de Horta, en Sant Celoni, Sant Joan Despí y el Lladoner, territorio de Vellirana. (49)

* A "Sant Francesc s'hi moria". Vic.

Els actes de la peregrinació més important començaven amb l'arribada dels romeus a Vic. Dos trens especials sortiren de Barcelona a 2/4 de cinc i 2/4 de 6 del matí, respectivament. La junta organitzadora havia concertat un preu rebaixat (24 rals, viatge d'anada i tornada) però la previsió es quedà curta i molts pelegrins sortiren el dia abans o el mateix diumenge en trens ordinaris. Un altre tren sortia a la mateixa hora de Granollers. A Vic els actes començaren a les vuit del matí (50). El Provincial de l'orde, Ramon Boldú acompanyat de la comunitat franciscana del convent del Remer, una comissió de l'Acció Catòlica de Vic i la Junta Organitzadora de l'acte passà per l'estació a recollir els pelegrins arribats i

formant una nombrosa processó es dirigiren a la catedral. Allí celebrà missa el bisbe Morgades ajudat pel bisbe Urquinaona. Cal assenyalar el detall significatiu de la presència a Vic del bisbe de Barcelona perquè havia declinat la invitació a assistir-hi. L'estranyesa de Sardà i Salvany fou ben reflectida en la crònica de la festa que publicà a "Revista Popular": Numerosos peregrinos habían salido el día antes de Barcelona en los trenes ordinarios, y entre ellos nuestro venerable Pastor, que a pesar de haber declarado pocos días antes que no le sería fácil tomar parte en nuestra fiesta, resolvióse a última hora y nos dió á todos con su presencia en ella la más grata sorpresa. (51). Urquinaona hi havia acudit amb el canonge Estalella, el qual juntament amb altres tres sacerdots repartiren la comunió en la catedral de Vic. El sermó d'aquesta primera missa fou predicat en català pel bisbe Morgades i es cantà, "Lo Cant del pelegrí" peça que havia compost Anselm Barba amb lletra del Sr. Nogués. Acabada la missa, començà a organitzar-se, a la mateixa catedral, la processó que havia d'arribar fins a l'ermita de "Sant Francesc s'hi moria". Eren les deu del matí segons la crònica de "Revista Franciscana" i les onze a parer de "Revista Popular". Verdaguer en la crònica que publicà a "La Veu del Montserrat" diu que entre onze horas y dotze comensá a sortir de Vich... la llarga é interminable professó de la Seu (52). L'ordre era el següent: Primer la comunitat franciscana del convent del Remei de Vic, després el clergat de la catedral i la seva comunitat de canonges. A continuació les Junes de la Joventut Catòlica de Vic i Barcelona, i els membres de la Tercera Orde de Penitència. A continuació un sacerdot que portava un "lignum crucis" i els dos bisbes, emmig dels quals anava Ramon Boldú. Tancava la processó l'Ajuntament de Vic. Jacint Verdaguer explica el seguici d'aquesta manera: La Joventut Catòlica barcelonesa, iniciadora de la peregrinació, portava'l tabernacle del

Sant entre duas fileras de Pares Franciscans, fent un hermós contrast ab la levita y lo corbatí de nostres dies, lo hábit burell com la ploma de la cogullada, la corda blanca de cinch nusos y las sandalias. Seguia la Joventut Catòlica de Vich, la Junta de la peregrinació, lo M. Il.ltre. Sr. Degà portant entre alguns Capitulars ab hàbits de chor, la "Vera-Creu", y per últim los il.lms. Senyors Bisbes de Vich y de Barcelona, que feren deguda honra á Sant Francesch en la persona d'un fill seu, lo zelosíssim R.P. Ruldú, president de la Junta de la Romeria. (57)

El seguici que es formà a continuació era tan gran que el cap de la processó ja havia arribat a l'ermita de "Sant Francesc s'himoria" i encara sortia gent de la catedral de Vic, a gairebé una hora de camí. Al serpentear por los caminos, ofrecía la procesión un golpe de vista magnífico, pero al llegar a la ermita el espectáculo era sublime y traspasaba los límites de lo que pueda narrarse con la pluma. Aquella vastísima llanura estaba convertida en un mar de cabezas que ostentaban la encarnada barretina, la blanca mantilla y la negra capucha. Cerca de la ermita había un elegante y rico pabellón formado por cuatro columnas de mata, entre las cuales un precioso dosel de terciopelo con flecos y franjas de oro, cobijaba un cuadro al óleo con la imagen del Pobrecito de Asís, sobre un altar en el cual celebró misa un fraile franciscano, asistiendo a la misma los prelados. (54) La xifra de participants arribà a 25.000 romeus que foren comptats a mesura que anaven arribant per agrupacions (55) i sense prendre nota de tots els que arribaven pel seu compte. Per això el cronista de "Revista Franciscana" calcula que no bajaban de cuarenta mil los peregrinos que asistieron a este acto, a pesar de lo cual no hubo que lamentar el más ligero incidente (56).

Mentida. Sí que n'hi hagué, d'incidents. Però miraren de tapar-los discretament. Es tractava d'històries de caire familiar i

no calia tampoc fer bugada davant de tothom. Els dos bisbes, per exemple, no varen poder prendre la paraula en l'esplanada de l'aplec. Ho explica l'arquebisbe de Tarragona, Benet Vilamitjana, en el seu informe al Nunci Rampolla, el 2 de març de 1883: En octubre tuvo lugar la peregrinación franciscana a un santuario no muy distante de Vich. Todos los prelados de la provincia la recomendamos y asistieron personalmente los de Barcelona y Vich. Y al último se debió que fuera numerosísima, porque invitó a los párrocos de la comarca a que asistiesen oficial y solemnemente. Sin embargo los intransigentes tomaron sus medidas, anularon a los Obispos hasta el punto de impedirles hablar, como querían, cantando desaforadamente. El día que quiera sabré el nombre de un sacerdote que se gloriaba de esta hazaña. (57)

De les tres publicacions que hem anat seguint per fer una crònica ajustada de l'esdeveniment, només algun paràgraf de "Revista Popular" i "Revista Franciscana" pot donar a entendre que els ànims s'havien escalfat i, per això mateix, s'havia creat un caliu per a la polèmica. Les altres dues, "Revista Franciscana" i "La Veu del Montserrat" expliquen la diada sempre en un to de lloança i sense cap esquerda. Un dels moments delicats fou la predicació del jesuïta P. Goberna. El cronista de "Revista Franciscana" ho explicava amb aquests termes: En tres púlpitos colocados á conveniente distancia, los franciscanos P. Fr. Andrés Balart, el P. Fr. Rafael Granada y el jesuïta P. Goberna predicaron a la multitud que se agolpaba a su alrededor. El P. Goberna, que tan admirablemente sabe mover las fibras del corazón de los fieles, logró entusiasmar, lo mismo que los frailes, aquella inmensa multitud de fieles, que prorrumpió en vivas al Papa, al Patriarca san Francisco de Asís... (58). La "Revista Popular" afegeix que la multitud estaba conmovida, absorta ante aquel cuadro sin igual. Nunca habíamos visto nosotros cosa parecida, / tal

vez no la volveremos a ver. Los oradores eran contestados repetidas veces con protestas de la enfervorizada muchedumbre y con vivas á Dios, á san Francisco y al Papa-rey. Grandes cosas oyó allí aquel inmenso pueblo y muy oportunas, y esperamos no las olvidará jamás.

(59). La publicació satírica "La Vespa" (60) puntualitza un detall molt significatiu que fa encara més explícita la raó política de l'aplec. Destaca que un dels moments més importants de l'acte el protagonitzà el P. Goberna, el qual amb el crit "fora el liberalisme" va provocar una massiva resposta de la multitud que exclamà: "Fora!".

L'article de Jacint Verdaguer a "La Veu del Montserrat" informa que la trona des de la qual predicava el jesuïta Goberna era la central i, per aquesta raó, la més important de totes tres. D'altra banda, sabent com sabem per l'informe de l'arquebisbe de Tarragona que els bisbes Urquinaona i Morgades no poderen prendre la paraula perquè els cants desafortats de la multitud ho impedia, la crònica de Verdaguer deixa entendre en quin moment es produí aquest incident de política interna. Verdaguer no ho explica, evidentment, però degué succeir a la cloenda dels actes: Al cim del serrat hi havia plantat un altaret sota un dossier de branca y tapissos, ahont al moment d'arribar, celebrà la santa Missa un P. Franciscà. Al mateix temps dos germans seus predicadors, lo P. Granada y P. Balart dirigian la paraula sagrada al poble, deixant la trona central per lo zelós jesuïta, P. Goberna, que en breus y encesas paraulas feu l'elogi del gran Patriarca Sant Francesch y demostrá la necessitat de sa devoció en nostre temps. Los valents himnes "Firme la voz" y "Lo Cant del pelegrí franciscà" coronaren las tres fervorosas pláticas, aixecant fins al cel lo vol de sas estrofas entre crits de "viva" y murmuris d'oracions. Inmediatament nostre estimadíssim Prelat, lo Ilmo. Sr D Josep Morgades, doná la benedicció papal al inmens concurs agenollat á las plantas de son amorós é incansable pastor. (61). Es a

dir que els cants que coronaren les tres predicacions paral·les amb l'acte de la missa foren els que anularon a los Obispos hasta el punto de impedirles hablar, como querían, cantando desafortadamente (62). Hom pot imaginar una situació de tensa tibantor i violència interna entre la jerarquia i el seu seguici i la claca dels intransigents que volien acaparar l'acte i després encara se'n vantaven. Potser és per aquest motiu que Verdaguer, qui sap si en un esforç de llevar mordent a l'anècdota, esdevé l'únic cronista que insisteix en l'enlairament dels dos bisbes. Segons el poeta l'immens concurs de pelegrins s'agenollà a les plantes de son amorós i incansable Pastor quan Josep Morgades donà la benedicció papal i no s'oblida d'afegir que l'aplec ha estat un èxit gracias á la Joventut Católica que la ha promoguda y gracias als Senyors Bibes que la han benehida y secundada. (63)

Queda per explicar la torna poètica de l'aplec a "Sant Francesc s'hi moria". Jacint Verdaguer, esperonat per Jaume Collrelli còmpoà quatre romancets de temàtica franciscana que ajuntà amb el de Sant Francesch s'hi moria que havia estat guardonat als Jocs Florals de 1874. Les altres composicions eren Desposori de Sant Francesch y la pobresa, Lo noy ressucitat, Sant Francesch predicant als aucells i Impressió de las llagas. Tots cinc foren publicats amb el títol Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesch. (64). Verdaguer hagué de córrer per enllestir aquest pom de romancets franciscans. Ho estudiarem en un altre apartat. El cas és que el dia de l'aplec i segons informació de la "Revista Popular" només se'n venien, tres de poemes: Entre los varios objetos que en el Santuario se expedían, figuraban hermosas fotografías del edificio y del cuadro que se venera en él, estampas, gozos, botellas de agua de Poudevila, curiosamente embotelladas y lacradas en redomitas de cristal y unos hermosísimos "Romancets" de Verdaguer,

dignos hermanos de los "Idilis y cants místichs"(...) Los que se expedían en la Romería eran tres: el ya tan conocido "Sant Francesch s'hi moria, Sant Francesch predicant als aucells y La impressió de las llagas. (65).

* Els altres romiatges franciscans

Aquesta peregrinació a la Plana de Vic esdevingué l'eix de la celebració del centenari franciscà a Catalunya. Aplegà un nombre importantíssim de pelegrins i els números ballen entre trenta-cinc mil assistents, que és el càlcul més moderat, i quaranta-cinc mil que és el més generós. Ja hem vist que tingué una marcada significació política de caire integrista, però no fou l'únic lloc d'encontre de la pietat franciscana amb motiu del centenari. Aquell mateix dia es multiplicaren els romiatges, amb un nombre molt més reduït de romeus, a tots els indrets de tradició franciscana de Catalunya. Repassarem breument aquests romiatges a partir de la informació de la "Revista Popular" i sobretot de la "Revista Franciscana".

Quant al nombre de pelegrins, el primer d'aquests altres romiatges franciscans fou el de "Mas Codina" a Sant Joan Despí. Explica la tradició que Sant Francesc s'estatjà a can Codina una nit que anava de pas durant el seu viatge per Espanya. L'hospitalitat de la família fou exquisida i el sant es va veure obligat a concedir la gràcia que mai més no s'extingiria el nom dels Codina a Sant Joan Despí. El romiatge del primer diumenge d'octubre de 1882 aplegà més de vuit-mil romeus de les poblacions de Martorell, Molins de Rei, Vallirana, Sant Vicens dels Horts, El Papiol, Gavà, Castelldefels, Viladecans, Sant Boi, Sant Climent, Cornellà, Sants, Hospitalet i Sant Just Desvern (66).

També a Sant Celoni la tradició va lligada a l'hospitalitat que els de Mas Font donaren a Sant Francesc. El fet prodigiós en aquest cas fou l'aparició misteriosa de vint-i-quatre frares franciscans el dia de l'enterrament de l'amo de Mas Font, detall d'agraïment del sant pel bon tracte que rebé. En aquest cas la peregrinació s'avançà al dia quatre i aplegà de cent cinquanta a dues-cents persones dels pobles de Palau, Collsabadell, Batlloria i Vallgorguina (67). Molt més concorreguda, en canvi, fou la peregrinació a l'ermita de Sant Francesc de Sampedor. Sortí de Manresa i aplegà cinc mil romeus de Vilatorrada, Torruella, Cap Lluç, Súria, Castelladrall, Castellnou, Sant Fructuós de Bages, Manresa i tot el poble de Sampedor. També de cinc a sis mil feligresos s'aplegaren el primer diumenge d'octubre a Cervera de La Segarra per peregrinar a l'església de Sant Francesc, fora de la ciutat. Hi participaren dos o tres cerverins, un nombre crescut de romeus arribats de Tàrraga en processó i d'altres vinguts dels pobles de la rodalia. (68). Les cròniques també fan referència als romiatges de Sant Ciprià, prop de Barcelona, on es comptabilitzaren cinc-cents pelegrins i al Mas Lledoner de Vallirana, amb una participació de cinc mil feligresos (69).

"Revista Franciscana" en un recompte detallat i amb totes les dades recollides, Fiestas del Centenario de San Francisco de Asís en España, publicat el mes de desembre de 1892, es fa ressò de tots els altres indrets del principat català on fou festejat el centenari de Sant Francesc. La llista comprèn Balaguer, Igualada, Manresa, Mataró, Sant Vicent dels Horts, Tarragona, Teià, Terrassa i Tortosa. (70)

La Joventut Catòlica de Barcelona s'avançà al recompte definitiu i el mateix dia, de tornada de l'aplec vigatà, féu un

telegrama triunfal a Lleó XIII amb aquests termes: Los 56.000 peregrinos de la peregrinación franciscana iniciada por la Juventud católica de Barcelona y verificada hoy en cuatro distintos puntos de Cataluña, unidos á la Silla de Pedro como los de la gran romería de santa Teresa de 1870, piden bendición apostólica.- El Presidente de la J.C.- Luis de Cuenca. (71).

La bibliografia generada per l'efemèrides.

A Catalunya, la bibliografia generada pel centenari de Sant Francesc no arriba a la mitja dotzena de referències. Es redueix a les dues tongades d'articles sobre el sant i Catalunya -en el marc de les campanyes de "La Veu del Montserrat" i de la "Revista Popular"-, a la traducció que Jaume Collell féu de I Fioretti... al català i a l'aportació poètica de Verdaguer, Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesc (72). En l'àmbit espanyol s'ha de ressenyar, sobretot, l'obra d'Emília Pardo Bazán San Francisco de Asís (Siglo XIII) (73). L'estudi gaudí d'un notable èxit editorial i s'ha de considerar l'aportació bibliogràfica més important del centenari en llengua castellana. La mateixa autora es féu ressò de la bona acollida del públic en la nota que introduïa el llibre en l'edició de les Obres Completes. Este libro ha obtenido en sus ediciones anteriores tanto renombre y popularidad, supongo que por lo simpático del asunto, que al incluirlo en mis Obras completas, procurando facilitar su adquisición a mis constantes lectores, he resuelto no introducir en él variantes, limitándome a la esmerada corrección y revisión impuesta por el respeto al público y a la Literatura. (74) Aquesta aportació d'Emília Pardo Bazán als estudis franciscans és ponderada per Verdaguer amb aquesta referència: dels escriptors espanyols de nostres dies, lo qui més y millor ha escrit del Sant. (75) També la "Revista Popular" saludà l'edició del llibre en termes absolutament encomiàstics: El discurso-introducción sobre la Edad Media és un trabajo académico de primera clase (...) son tantas excelentes monografías que acreditan lo vasto de la erudición histórica, artística, filosófica y aún teológica que posee la Sra.

Pardo y Bazán. Su nombre puede figurar dignamente entre los más distinguidos medievalistas por el amor y profundo conocimiento con que retrata aquellas épocas vigorosas (...) El trabajo de la Sra. Pardo Bazán, escrito y publicado para contribuir al séptimo centenario de san Francisco de Asís, que en Octubre próximo vamos a celebrar, merece sin duda preferente lugar en la librería de toda persona ilustrada. (76)

La contribució editorial en llengua castellana al centenari franciscà s'arrodoní amb la traducció que Ramon Boldú realitzà de l'obra de Cesari Guasti, La Basilica di Santa Maria degli Angeli presso la città di Assisi (77), també amb la publicació d'algunes acadèmies catolico-literàries i de la reedició de referències clàssiques (com ara la voluminosa i indispensable Vida del Glorioso Patriarca San Francisco de Asís de Damián Cornejo, escrita entre 1682 i 1737, a més d'obres franciscanes de Lope de Vega del tipus Comedia famosa de los Terceros de San Francisco) (78). En conjunt, la mitja dotzena llarga de llibres o de referències bibliogràfiques publicades amb motiu del centenari, pot semblar que es tracta d'una contribució correcta. El problema d'aquests casos és sempre el de la comparació. A França, per exemple, la celebració es va moure en un marc de referents similars. A Itàlia, en canvi, el centenari va bellugar les energies editorials fins a un llistó autènticament espectacular. Gaetano de Giovanni, a San Francesco d'Assisi, commemorazione del VII centenario di Cianciana (79), inclou un parell d'apèndixs bibliogràfics, el segon dels quals, Appendice Quarta. Contributo alla bibliografia del VII centenario dalla nascita di S. Francesco di Assisi, dona 321 entrades de bibliografia. Es cert que barreja en un mateix cabàs els articles i els llibres, i afegeix, d'altra banda, algunes referències alemanyes, franceses i espanyoles. El gruix de la bibliografia, però, és estrictament italiana i, per comparació, les

aportacions catalanes i castellanes al centenari queden reduïdes a nivells irrisoris.

Atès que el llibre de Gaetano de Giovani era als prestatges de la biblioteca de Jacint Verdaguer i també alguns dels llibres que hi són ressenyats, m'ha semblat que era d'interès donar una mostra àmplia d'aquesta bibliografia. La tria redueix sensiblement el nombre de títols i he deixat de banda els articles que són aplegats en les referències de procedència (la revista o miscel·lània) citades una sola vegada. M'ha semblat, tanmateix, que calia començar per aquestes publicacions periòdiques o cícliques que serviren per escalfar i animar l'ambient de l'efemèrides franciscana.

"Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco di Assisi".
Periodico pubblicato per cura del Comitato promotore. Assisi. Tip.
Sensi, 1878-1883.

.....

Es tractava d'una publicació mensual que sortia el 26 de cada mes. El primer número aparegué el mes de juliol de 1882 i, cada any, els dotze fascicles eren relligats en un volum de 288 pàgines amb portada i índex individualitzats. En conjunt foren cinc volums i Jacint Verdaguer en tenia la col·lecció completa. Ja s'ha dit que entre els col·laboradors habituals s'hi comptava Ramon Boldú i Marcellino da Civezza.

"Omaggio del Mondo Cattolico a S. Francesco nella ricorrenza del VII Centenario dalla nascita, 1882-1889." Napoli. Officina Tipografica di R. Rinaldi. EG Sellito, 1882-1889

.....

D'entrada el títol era un altre. Concretament "L'Italia francescana ossia omaggio dell'Italia a S. Francesco nella ricorrenza del VII Centenario dalla sua nascita celebrata l'anno 1882". El projecte, presentat pel Pare Raffaele Paterno, lector jubilat dels Menors Observants de la província de Salerno, consistia a recollir tot el que s'havia publicat a Itàlia en honor de Sant Francesc l'any del centenari i classificar-ho temàticament. Explica Gaetano de

Giovanni que per voluntat del Ministre General de l'Orde es canvià el títol. El projecte, substancialment, restà de la mateixa manera i va concretar-se en set volums, un cada any de 1882 a 1889.

- * I.- Omaggio della gerarchia cattolica a S. Francesco
- * II.- Omaggio degli oratori a S. Francesco
- * III.- Omaggio del clero secolare-regolare e dei fedeli a S. Francesco.
- * IV.- Omaggio del giornalismo a S. Francesco.
- * V.- Omaggio dei poeti a S. Francesco.
- * VI.- Omaggio delle arti e delle lettere a S. Francesco.
- * VII.- Omaggio della carità a S. Francesco.

Iconografia Sanfrancescana. "Domenica letteraria" (No. 29-42.

Octubre/desembre de 1882)

.....

Es una col·lecció de retrats de Sant Francesc acompanyats de comentaris artístics i literaris. Se'n publicaren tretze.

.....

Al marge d'aquestes referències de tipus periòdic i miscel·lani, la tria de títols a partir de la bibliografia preparada per Gaetano di Giovanni comprèn:

* Albo per festeggiare il settimo Centenario della nascita di S. Francesco d'Assisi... Modena. Tipografia Sociale, 1882 (60 pàgines)

* Anibaldi, Giovanni. Il Centenario di S. Francesco e di Santa Teresa... Jezi. Framonti Fazi, 1882 (76 pàgines).

* Baroni A. Il mistico e sacro aroma della civiltà cristiana nel corso del secolo. Panegirico di S. Francesco d'Assisi nel settimo Centenario dalla nascita miracolosa de lui. Firenze. Tip. Cenniniana, 1882. (122 pàgines).

* Bocci, Anastasio. Il vero amico del popolo. Fistoja, Bracali, 1882 (406 pàgines).

* Cappuccino, Bonaventura. Le glorie di S. Francesco d'Assisi dopo la sua morte. Assisi. Sensi. 1882

* Bonsignori, Giovanni. Le stimmate di S. Francesco. Poema scritto in Gerusalemme nel 1475, stampato ora per prima volta in occasione del Centenario. Roma, 1882 (406 pàgines).

- * Brignoli, Leonida. L'immagine di Gesù Cristo in S. Francesco d'Assisi. Ricordo del VII Centenario... Parma. Fiaccadori, 1882 (62 pagine).
- * Franciscalia. Prose e versi. Fistoja. Bracali, 1883 (156 pagine).
- * Buselli, Remigio. L'Emmaus Evangelico dimostrato e difeso sesanta stadi di Gerusalemme, in occasione del Centenario del Patriarca S. Francesco. Livorno, 1882.
- * Ceretti, Felice. La Chiesa ed il Convento di S. Francesco di Assisi della Mrandola. Ricordo del VII Centenario di S. Francesco d'Assisi celebrato nella Mirandola. Mirandola. Cagarelli, 1882 (32 pagine).
- * Comba, Viatore. Compendio della vita di S. Francesco nell'occasione del VII Centenario dalla sua nascita. Torino. Speirani e figli, 1882 (190 pagine).
- * Conti, Augusto. Per l'inaugurazione della statua di S. Francesco nel VII Centenario in Assisi. Firenze. Tip. degli Orfanelli, 1882 (18 pagine).
- * Storia della chiesa e chiostro di S. Damiano in quel d'Assisi. Assisi, Sensi, 1882 (2a edizione corretta ed accresciuta) (239 pagine).
- * Nuova Guida storica-artistica della città e dei dintorni di Assisi. Assisi, Sensi, 1882.
- * Da Bergamo, Felice. Filotea Francescana ossia manuale di pietà per fratelli e per le sorelle del Terz'Ordine. Milano. Boniardi-Poligliani, 1880 (840 pagine)
- * Da Cagliole, Candido. Filotea Serafica ossia manuale di pietà per Francescani. Venezia. Tipografia dell'Ancora, 1882 (962 pagine)
- * Da Chitignano, Ermenegildo. S. Francesco stigmatizzato sul monte Alvernia. Prato. Guasti, 1882 (369 pagine).
- * Ossequio letterario di alcuni giovani francescani al loro Serafico Padre nel settimo Centenario dalla sua nascita. Per cura di fra Ermenegildo Da Chitignano. Prato. Guasti, 1882.
- * Da Firenze, Mariano. Il novizio dei minori Riformati istruito nella regola del Serafico padre S. Francesco. Prato, 1882.
- * Da Forli, Pellegrino. L'apostolo dei selvaggi; ovvero il Cappuccino missionario tra gl'infedeli. Racconto storico pubblicato nella ricorrenza del VII Centenario dalla nascita... Roma, Tip. di Propaganda Fide, 1882.
- * Da Kant, Giovanni. Il più antico poema della vita di S. Francesco d'Assisi, scritto innanzi all'anno 1230, ora per la prima volta pubblicato, e tradotto in versi italiani... Prato. Guasti, 1882 (XVI-287 pagine).
- * Da Lagosanto, Venanzio. Il Salterio del P.S. Francesco d'Assisi; ossia la vita del medesimo cantata in trenta salmi nella

fausta ricorrenza del settimo centenario dalla sua nascita. Milano. Tip. Ghezzi, 1882 (160 pagine).

* Da Magliano, Panfilo. La storia di S. Francesco e dei Francescani.... Monaco di Baviera, 1882.

* Da Mussomeli, Giandomenico. Orazione panegirica in onore del p. S. Francesco pel suo settimo Centenario. Palermo. Natale, 1882. (22 pagine).

* Da Parma, Salimbene. Cronaca di frate Salimbene parmigiano dell'Ordine dei Minori. Parma. Batti, 1882

* Da Paterno, Raffaele. La sapienza della Croce ossia nuovo quadro storico-critico della vita e delle opere di S. Francesco d'Assisi in occasione del settimo.... Napoli, 1882. (184 pagine).

* Da Sarno, Filomeno. Per la settima centenaria ricorrenza della nascita del Patriarca S. Francesco d'Assisi. Prato. Giachetti, 1882 (32 pagine).

* De Chérancé, Leopoldo. S. Francesco d'Assisi ecc. Venezia. Tip. Emiliana, 1882 (464 pagine).

* Della Roccella, Giovanni. La Summa de anima. (Pubblicata per la prima volta e corredata di alcuni studi). Prato, 1882 (539 pagine).

* Di Blasi, Rosario. Nella ricorrenza del VII Centenario dalla nascita di S. Francesco d'Assisi. Orazione sacra. Piazza Armerina. Panzini, 1882 (26 pagine).

* Di Giovanni, Gaetano. S. Francesco d'Assisi. Commemorazione del VII Centenario in Cianciana. Girgenti. Montes, 1882 (72 pagine).

* Dupré, Giovanni. Scritti minori e lettere. Per cura de Luigi Venturi. Firenze. Le Monnier, 1882.

* F.B.S.C. S. Francesco e l'Ordine Franciscano. Appunti, citazione e date. Sorrento, 1882 (73 pagine).

* Fabianich, Donato. Convento il più antico dei Frati Minori in Dalmazia. Tributo filiale. Prato. Guasti, 1882. (176 pagine).

* Ferrara, Luigi. Orazione panegirica in lode del Patriarca S. Francesco d'Assisi, nella fausta ricorrenza del VII Centenario della sua nascita... Palermo. Bordino, 1882 (31 pagine)

* Fiori al poverello d'Assisi. Napoli. Morano, 1882 (86 pagine)

* Storia della Basilica e del Convento di S. Francesco in Assisi. Prato. Guasti, 1882 (420 pagine).

* Gabrielli, Vito. S. Francesco d'Assisi nel settimo Centenario della sua nascita. Roma. Artigianelli, 1882 (38 pagine).

* Guarino, Giuseppe. Sul Terz' Ordine di S. Francesco. Lettera pastorale. Palermo. Tip. delle Letture Domenicali. 1882.

* Guasti, Cesare. La Basilica di Santa Maria degli Angeli presso la città di Assisi. Firenze. Ricci, 1882 (144 pagine).

- * Guerra, Almerico. Sulla genealogia di S. Francesco d'Assisi, ovvero se il Serafico Patriarca sia oriundo Lucchese. Cenni storici. Lucca. Tip. Arcivescovile, 1882 (32 pagine).
- * Il VII Centenario di S. Francesco d'Assisi nella Basilica del Sacro Convento. Palermo. Puglisi, 1882 (XVI-84 pagine).
- * Inaugurazione di un monumento rappresentante S. Francesco d'Assisi con dante, Giotto e C. Colombo in Napoli, nel VII Centenario della sua nascita. Napoli. Accattoncelli, 1882 (38 pagine).
- * Lauricella, Antonino. Orazione panegirica di S. Francesco d'Assisi, letta nel Duomo di Girgenti ... Girgenti. Romito, 1882 (24 pagine).
- * Loccatelli Paolucci, Tomasso. Vita breve di S. Chiara d'Assisi scritta dal priore ecc. concittadino della Vergine serafica e terziario di S. Francesco. Assisi. Tip. Sensi, 1882 (244 pagine).
- * Lorini, Gaetano. Il due centenari dell'ottobre 1882, ossia San Francesco d'Assisi e S. Teresa di Gesu. Panegirici. Siena. Tip. di S. Bernardino, 1882 (36 pagine).
- * Mariani, Ambrogio. Reminiscenze di un pellegrino ai santuari di S. Francesco d'Assisi nel VII Centenario dalla sua nascita. Firenze. Tip. del Vocabolario, 1882 (304 pagine).
- * Maugeri, Antonino. Conferenza sulle Missioni Francescane in Italia, nella fausta ricorrenza del VII Centenario... Catania. Elia, 1882 (51 pagine)
- * Mauri, Francesco. Omaggio di venerazione e di amore al glorioso Patriarca S. Francesco d'Assisi nella fausta ricorrenza del suo settimo Centenario; colla traduzione dell'eroico poema "La Francisciade"... Bologna. Tip. Font. Mareggiani. 1882 (Dos volums de 352 i 450 pagine, respectivament).
- * Messina, Serafino. Ad Assisi in occasione del VII Centenario del... Ode letta nella chiesa di Sant'Antonio di Padova. Palermo. Tip. Natale, 1882
- * Orlando, Giuseppe. S. Francesco d'Assisi e la sua influenza religiosa, civile, letteraria e artistica... Palermo. Tamburello, 1882 (302 pagine).
- * Palomes, Luigi. Storia di S. Francesco d'Assisi. Palermo. Puglisi, 1882 (4a edició. Dos volums)
- * Pel VII Centenario di S. Francesco d'Assisi, orazione panegirica recitata nel giorno... Palermo. Puglisi, 1882 (32 pagine)
- * S. Francesco d'Assisi e la nuova poesia italiana. Discorso per la tornata della R. Accademia palermitana di scienze, letture ed arti in occasione del VII Centenario del Santo. Palermo. Pglisi, 1882 (46 pagine).
- * Pieralice De Vecchi, Giacinto. S. Francesco d'Assisi. Poema latino-italiano. Roma, 1882 (118 pagine).
- * Poppi, Agostino. Per la festa centenaria di S. Francesco

d'Assisi, celebrata nella chiesa di Getsemani presso Chianciano...
Chianciano. Tip. dell'Unione, 1882.

* Francesco d'Assisi e il suo secolo ecc. Napoli. Rondinella,
1882 (3a. edició. 318 pàgines).

* Pulci, Francesco. Sulle feste celebrate in Caltanissetta nel
VII Centenario della nascita... Caltanissetta. Ospizio di
Beneficenza, 1882 (38 pàgines).

* Raimondi, Gius. Il VII Centenario di S. Francesco d'Assisi e la
venerabile chiesa di S. Antonio di Padova in Palermo, prose e poesie
raccolte ed ordinate. Palermo. Natale, 1882 (232 pàgines).

* Rasà Corsario, Gius. Ode a S. Francesco d'Assisi istitutore
dell'Ordine Serafico. Catania. Elia, 1882 (12 pàgines).

* Ristori, G. B. Notizie storiche dell'abito di S. Francesco
d'Assisi che si conserva nella chiesa d'Ognissanti in Firenze.
Firenze. Cini, 1882 (44 pàgines).

* Ristretto della vita di S. Francesco d'Assisi. Modena. Tip.
Arcivescovile, 1882.

* Vita di S. Francesco d'Assisi, narrata ai fanciulli in sonetti
popolari .... Napoli. Salv. Festa, 1882 (360 pàgines).

* Da Rajano, Epifanio. Il Cattolico Mondo ed il Monumento
apostolico dei Sacri Oratori nel VII Centenario di... Napoli.
Accattoncelli, 1882 (Dos volums).

* Ferrara, Giuseppe. VII Centenario del Serafico di Assisi
celebrato nella chiesa di S. Maria di Gesù fuori le porte di Palermo.
Palermo. Tip. di D. Maccarrone, 1883 (VI-59 pàgines).

.....

NOTES

1882: SETE CENTENARI DEL NAIXEMENT DE SANT FRANCESCO.

- 1.- "Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco di Assisi". Periodico pubblicato per cura del comitato promotore. Assisi. Tipografia Sensi, 1878-1883. Es tractava d'una publicació mensual que sortia el dia 26 de cada mes. El primer número aparegué el juliol de 1878 i, cada any, els dotze exemplars eren relligats en un volum de 288 pàgines. En conjunt en sortiren cinc, de volums.
- 2.- "Revista Franciscana" (Any IX, no. 105, Setembre de 1881) Pàgines 229-230.
- 3.- "Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco di Assisi". (D'ara endavant ISCdNdSF). Anni I. Volume I (pàgines 217 i ss.). La traducció era de Baldassarre Mazzone i el mateix article fou recollit després a "Ommagio del mondo cattolico a S. Francesco di Assisi". Napoli. Officina Tipografica di R. Rinaldi, 1889 (pàgines 140-144). Vegeu també les pàgines 203 i 204 d'aquest mateix apartat.
- 4.- "ISCdNdSF". Anno II. Volume II (pàgines 73-83/ 97-102/ 217-232). Com en el cas anterior els articles també foren recollits a "Ommagio del mondo cattolico a S. Francesco di Assisi". Vegeu la nota anterior.
- 5.- Hi publicà els treballs següents: (Anno I. Volume I) Una memoria di S. Francesco in Spagna (Pàgines 77-96). (Anno II. Volume II) Blavignac rendutto Cattolico da S. Francesco (pàgs. 32-48). Bibliografia poetica illustrativa della storia di S. Francesco e de'suoi ordini. (Pàgs. 55-67). L'abito di S. Francesco. (Pàgs. 84-88). S. Francesco d'Assisi, e un benemerito suo figliuolo. (Pàgs. 169-172). L'Originale della Regola di S. Francesco. (Pàgs. 250-256). (Anno III. Volume III) I Trovatelli, e S. Francesco d'Assisi. (Pàgs. 215-238).
- 6.- Sortí a "ISCdNdSF". Anno IV. Volume IV. La venuta di S. Francesco in Spagna. (Pàgs. 80-123-176-200-220-245-268) i a Anno V. Volume V. La venuta di S. Francesco in Spagna. (Pàgs. 8-12).
- 7.- "Revista Franciscana" (Any X, no. 111, Març de 1882. Pàgs. 69)
- 8.- "Revista Franciscana" (Any X, no. 111, Març de 1882. Pàgs. 70)
- 9.- "Revista Franciscana" (Any X, no. 115, Juliol de 1882. Pàgs. 215-216).
- 10.- La nota era signada a Barcelona, fiesta de San Miguel de los Santos 5 de julio de 1882. En una carta que per aquells dies havia adreçat a Celestí Matas (vegeu les pàgines 187 i 188 o la nota 40), Sardà i Salvany es referia a la comissió organitzadora significant el seu tarannà integrista: Preside el P. Boldú i yo soy el vicepresidente. La junta es casi toda la de la Romeria Nosedal. La

nota amb la composició de la comissió organitzadora fou publicada per "Revista Franciscana" (Any X, no. 115. Juliol de 1882) i per la "Revista Popular" (no. 604, 6 de juliol de 1882 i no. 605, 13 de juliol de 1882).

11.- "Revista Franciscana" (Any X, no 115. Juliol de 1882). / "Revista Popular" (no. 605, 13 de juliol de 1882).

12.- "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 27. 8 de juliol de 1882. Pàg. 213).

13.- "Revista Popular" (Any XII, no. 615. 21 de setembre de 1882. Pàgs. 189-190).

14.- "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 27. 8 de juliol de 1882. Pàg. 213).

15.- La carta-encíclica franciscana de Lleó XIII fou traduïda i publicada en castellà a "Revista Franciscana" (Any X no. 119. Novembre de 1882) i a "Revista Popular" (Any XII no. 617, 4 d'octubre de 1882). En traducció catalana fou publicada a "La Veu del Montserrat" (Any V no. 40, 7 d'octubre de 1882).

16.- "La Veu del Montserrat" (Any V no. 40, 7 d'octubre de 1882. Pàg. 314).

17.- "La Veu del Montserrat" (Op. Cit. Pàg. 315)

18.- "La Veu del Montserrat" (Op. Cit. Pàg. 316)

19.- "La Veu del Montserrat" (Op. Cit. Pàg. 316)

20.- "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 31, 5 d'agost de 1882. Pàg. 246).

21.- "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 27. Op. cit. Pàg. 213). L'entusiasme de Collell davant de la festa és evident i queda prou reflectit en la nota que redacta. Ab íntima satisfacció hem vist que no's passarà per alt en nostra terra la memorable fetxa del VII Centenar del benhaurat naixement del Serafi d'Assís. Quant l'Itàlia y altres nacions se preparen per fer solemne commemoració del gran Patriarca, no podia faltarhi Catalunya, que's vegé especialment afavorida ab la visita de l'inflamat heralt del amor de Deu. Popularíssim es Sant Francesch á Catalunya, molts y grans convents tingué l'Ordre de Fra-menors en nostra patria, la Tercera Ordre vivent encara en moltes poblacions dona fruyts de santa vida, y ara l'únich hábit religiós que's veu en nostras comarcas es lo humil sayal dels fills de Sant Francesch... No deixa de ser sospitos, per tant, el marginament del qual fou objecte en la comissió organitzadora.

22.- La gènesi d'aquest encàrrec o suggeriment de Jaume Collell a Jacint Verdaguer es pot seguir a Epistolari de Jacint Verdaguer. Volum III (1880-1882). Transcripció i notes per J.M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas. Editorial Barcino. Barcelona, 1971. Vegeu les cartes -i les notes corresponents- no. 311 (pàgs. 221-223), no. 318 (pàgs. 239-244) i no. 319 (pàgs. 244-247).

23.- "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 27, Op. Cit. Pàgs. 213-214).

- 24.- "La Veu del Montserrat" (Any V. no. 31. Op. Cit. Pàg. 245).
- 25.- El fet més important fou la traducció catalana que Jaume Collell féu de I Fioretti... en el "botlletí" de la revista. Explica en el pròleg a l'edició de Les floretes de Sant Francesch. Vich. Gazeta Montanyesa. 1909: Y veus aquí, lector estimat, que al celebrarse, en l'any 1882, lo seté Centenari del naixement del "poverello" d'Assís, pensí que seria la millor ofrena que jo podria fer als constants llegidors de ma revista, LA VEU DE MONTSERRAT, publicant cada dia en són folletí algun capítol de les "Floretes"; commemorant aixís, en forma piadosa y ensemps luteraria, aquella data gloriosa que donó ocasió a tan espléndides manifestacions del mon católich y de les quals fou inspirador y cap-davanter lo gran Papa Lleó XIII. (pàg. 8). Les característiques d'aquest "folletí" al qual es refereix Jaume Collell s'expliquen a la pàgina 181 del estudi.
- 26.- N'he vist un colla d'exemplars, alguns amb la traducció a la qual es refereix Collell de I Fioretti... a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona. La col·lecció que guarden de "La Veu del Montserrat" és incompleta i -potser per aquest mateix motiu- sense relligar. Bona part dels exemplars de la publicació venen protegits, encara per aquest "botlletí" un plec de quatre pàgines que li fa de camisa i on es publicava la informació litúrgica de la setmana i un gruix important d'anuncis.
- 27.- "Revista Popular" (Any XII. no. 612. Op. Cit. Pàg. 14)
- 28.- El sumari d'aquest número monogràfic era format per: 1) Editorial, San Francisco de Asís, signada F.S. y S. 2) "Sección Piadosa" ¿Quien fue San Francisco de Asís? signat F.S. y S. 3) Carta Encíclica de su santidad el Papa León XIII. 4) Asís, Patria de San Francisco (Introducción a la última versión española de las "Florecillas de san Francisco de Asís". 5) Francisco de Asís (un poema en castellà) signat Miguel Costa y Llobera. 6) Grabados de este número. Sinat S. 7) La impresión de las llagas. (De l'obra San Francisco de Asís d'Emilia Pardo Bazán). 8) Las peregrinaciones franciscanas. 9 i 10) Els apartats Crónica general i Bibliografía.
- 29.- L'estudi d'Emilia Pardo Bazán, San Francisco de Asís (Siglo XIII). Miguel Olamendi. Madrid, 1882 (Vol. I-II), esdevingué la referència bibliogràfica fonamental del centenari franciscà. "Revista Popular" ja hi havia dedicat una comentari en el secció bibliogràfica (no.609. 10 d'agost de 1882. Pàg. 95) i Jacint Verdaguer, en el pròleg del seu poema Sant Francesch (1895) qualificà l'autora com, dels escriptors espanyols de nostres dies, lo qui més y millor ha escrit del Sant. Vegeu la nota 75.
- 30.- "Revista Franciscana" (Any IX. no. 106, octubre de 1881 i següents). Després aquest estudi fou publicat, traduït a l'italià, a "Il Settimo Centenario della nascita di S. Francesco di Assisi". La venuta di S. Francesco in Spagna. Vegeu nota 6.
- 31.- "Revista Franciscana" (Any X. no 118. Octubre de 1882. Pàgs. 166- 170).
- 32.- "Revista Franciscana" (Any X no 118. Op. Cit. Pàg. 167).
- 33.- "Revista Franciscana" (Any X no. 118. Op. Cit. Pàg. 170).
- 34.- "Revista Popular" (Any XII. no. 601. 22 de juny de 1882)

- 35.- Manllevo la citació de Joan Bonet i Baltà i Casimir Martí, L'integrisme a Catalunya (1881-1888). El debat entorn d' "El liberalismo es pecado". En premsa. Pàgines 25-30 de l'original mecanoscrit. Agraeixo les facilitats per consultar aquest estudi.
- 36.- Epistolari de Jacint Verdaguer. Volum III (1880-1882). Transcripció i notes per J.M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas. Op. Cit. Vegeu la carta 312.
- 37.- El poema fou publicat a "La Veu del Montserrat" (Any V. no 21. 27 de maig de 1882) amb la indicació Poesia tramesa a Sevilla per les festes del Centenar de Murillo. Després, Verdaguer incorporà el poema a Sant Francesch (1895), amb el títol La Immaculada Concepció.
- 38.- "Revista Popular" (Any XII. no. 598. 1 de juny de 1882).
- 39.- Manllevo la citació i referències de Joan Bonet i Baltà i Casimir Martí. L'integrisme a Catalunya (1881-1888). Op. Cit. Vegeu nota 36.
- 40.- Joan Bonet i Baltà i Casimir Martí, L'integrisme a Catalunya (1881-1888). Op. Cit. Vegeu notes 35 i 39.
- 41.- Carta del bisbe Morgades a la "Junta organitzadora de la peregrinació franciscana". Datada el 26 de juliol de 1882. Fou reproduïda a "Revista Popular" (Any XII, no 610, 17 d'agost de 1882. Pàg.111) i a "Revista Franciscana" (Any X, no. 117. Setembre de 1882. Pàg. 151).
- 42.- Josep Morgades i Gili (Vilafranca del Penedès, 1826 - Barcelona, 1901), es féu càrrec de la seu de Vic -sembla que després d'una certa oposició- a finals de juliol de 1882. L'arribada a Vic fou festejada per "La Veu del Montserrat" que dedicà pràcticament la meitat del número (Any V, no. 31, 5 d'agost de 1882) a parlar-ne. Concretament un article editorial encomiàstic (La Benvinguda), un llarg article biogràfic preparat per Galetà Vidal i Valenciano i tres poemes a la "Secció Literària": Al ll. lustríssim senyor Dr. D. Joseph Morgades y Gili, de Jacint Verdaguer, Al nou bisbe de Vich, de Martí Genís y Aguilar i Al nou bisbe de Vich II-Im y Rvm. Sr. Dr. D. Joseph Morgades y Gili, ab motiu de sa entrada en sa Diócesis, de Joseph Serra i Campdelacreu.
- 43.- Fèlix Sardà i Salvany, ¿Se viene V. a la romería franciscana? ("Revista Popular". Any XII, no. 614, 14 de setembre de 1882. Pàgs. 167-168). ¿Romerías? ¿Y qué se saca de eso?. ("Revista Popular". Any XII, no. 619, 19 d'octubre de 1882. Pàgs. 261-264).
- 44.- ¿Se viene V. a la romería franciscana?. Op. Cit. Pàg. 167
- 45.- ¿Se viene V. a la romería franciscana?. Op. Cit. Pàg. 167
- 46.- J.Burch Ventós, Datos para la historia del tradicionalismo político. Barcelona, 1909. A la pàgina 157 diu: La comunión católico-monárquica, vencida en el campo de las armas (...), apenas las dejó de la mano, opuso a la libertad de cultos otra imponente protesta: la peregrinación que en 1676 hizo al Vaticano bajo los auspicios de Santa Teresa.
- 47.- ¿Romerías? ¿Y qué se saca de eso?. Op. Cit. Pàg. 261.
- 48.- ¿Romerías? ¿Y qué se saca de eso?. Op. Cit. Pàg. 261-264

- 49.- Carta del bisbe Urquinaona a la Junta organitzadora de la peregrinació franciscana. Datada a Barcelona, el 24 de juliol de 1882 i publicada a "Revista Popular" (Any XII, no. 61), 17 d'agost de 1882. Pàg. 110-111) i a "Revista Franciscana" (Any X. no.117. Setembre de 1882. Pàgs. 150-151).
- 50.- He elaborat la crònica de la diada franciscana a partir de la informació de les tres revistes: "Revista Franciscana", "Revista Popular" i "La Veu del Montserrat". Lògicament, les informacions es repeteixen amb ben poques variants, tot i que n'hi ha alguna de ben significativa. Per no multiplicar el nombre de citacions i referències he anat triant les que m'han semblat més adients i significatives en cada cas.
- 51.- Fèlix Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas. "Revista Popular" (Any XII, no.618, 12 d'octubre de 1882. Pàg. 252-258)
- 52.- Jacint Verdaguer, La romeria á Sant Francesch s'hi moria. "La Veu del Montserrat" (Any V, no. 41, 14 d'agost de 1882. Pàgs. 324-325).
- 53.- Jacint Verdaguer, La romeria á Sant Francesch s'hi moria. Op. Cit. Pàg. 324.
- 54.- "Revista Franciscana" (Any X, no. 119. Novembre de 1882). Peregrinación franciscana al Llano de Vich (Pàgs. 192- 198).
- 55.- "Revista Franciscana" (Peregrinación franciscana al Llano de Vich). Op. Cit. Pàg. 195, diu: Detrás del altar provisional colocáronse los ganfalones y las cruces procesionales de los distintos pueblos que habían asistido. Nosotros llegamos a contar hasta treinta y cinco; pero hubo quien contó diez más. Una persona que tomó apuntes exactos a medida que iban llegando las agrupaciones, nos dijo que había contado hasta treinta y cinco mil peregrinos, añadiendo que no contaba los que iban llegando sin formar procesión.
- 56.- "Revista Franciscana" (Peregrinación franciscana al Llano de Vich). Op. Cit. Pàg. 195.
- 57.- L'informe de l'arquebisbe Benet Vilamitjana s'ha publicat a Vicente Carcel Orti. Los obispos españoles y la división de los católicos. La encuesta del Nuncio Rampolla. "Analecta Sacra Tarraconensia". no.55-56 (1982-1983). Pàgs. 151-154
- 58.- "Revista Franciscana" (Peregrinación franciscana al Llano de Vich). Op. Cit. Pàg. 195
- 59.- Fèlix Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas. "Revista Popular" (Any XII, no. 618, 12 d'octubre de 1882. Pàg. 255).
- 60.- "La Vespa" no. 28, 22 d'octubre de 1882. Pàg. 1-2
- 61.- Jacint Verdaguer, La romeria á Sant Francesch s'hi moria. "La Veu del Montserrat" (Op. Cit. Pàg. 324).
- 62.- Informe de l'arquebisbe de Tarragona, Benet Vilamitjana. Vegeu la nota 57.
- 63.- Jacint Verdaguer, La romeria á Sant Francesch s'hi moria. "La Veu del Montserrat" (Op. Cit. Pàg. 324).

- 64.- Jacint Verdaguer, Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesch. Estampa de Ramon Anglada. Vich, 1882.
- 65.- Fèlix Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas. "Revista Popular". Op. Cit. Pàg. 255.
- 66.- Fèlix Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas. "Revista Popular" Op. Cit. Pàg. 256. També "Revista Franciscana". Romería a San Juan Despi. (Any X. no. 119. Novembre de 1882. Pàg. 198-199).
- 67.- Peregrinación a Sant Celoni. "Revista Franciscana" (Any X. no. 119. Novembre de 1882. Pàg. 200)
- 68.- Peregrinación a San Francisco en Cervera. "Revista Franciscana" (Any X. no. 119. Novembre de 1882. Pàg. 202)
- 69.- Peregrinación a Vallirana. "Revista Franciscana" (Any X. no. 119. Novembre de 1882. Pàg. 203).
- 70.- "Revista Franciscana" (Any X. no. 120. Desembre de 1882. Pàgs. 318-333).
- 71.- El text del telegrama fou publicat a "Revista Popular" com a cloenda de la crònica de F. Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas (Op. Cit.) i hi incorporà també la resposta de Roma adreçada a Lluís de Cuenca, President de la Joventut Catòlica i signada pel Cardenal Jacobini: Su Santidad agradece a V. su telegrama y con todo afecto bendice á los peregrinos y á todos los individuos de esa juventud catòlica.
- 72.- Vegeu nota 64 d'aquest mateix apartat.
- 73.- Vegeu nota 29 d'aquest mateix apartat.
- 74.- Advertencia de la autora a Emilia Pardo Bazán, San Francisco de Asís (Siglo XIII). Dins Obras Completas de Emilia Pardo Bazán. Tomo 27. Editorial Pueyo. Madrid. 1941.
- 75.- Jacint Verdaguer, Sant Francesch. Poema. Tip. "L'Avenç". Barcelona, 1895. Pàg. VIII.
- 76.- "Revista Popular" (Op. Cit. Pàg. 95). Vegeu nota 29.
- 77.- La Basílica de Santa Maria de los Angeles cerca de la ciudad de Asís. Imprenta de Jaume Jepús. Barcelona, 1882. Traducció de Ramon Boldú. En el llibre traduït no figura el nom de l'autor, Cesare Guasti. Per aquest motiu, l'obra apareix erròniament en alguns catàlegs com si fos original de Ramon Boldú.
- 78.- Damián Cornejo, Vida del Glorioso Patriarca San Francisco de Asís. Imprenta y librería de Ramón Ortega. València, 1884. (825 pàg.) La comedia de Lope de Vega fou publicada a la col·lecció "Biblioteca Franciscana".
- 79.- Gaetano di Giovanni, San Francesco d'Assisi, commemorazione del VII centenario di Cianciana. Girgenti. Ufficio Tipografico di Salvatore Montes, 1883 (2a. Edició).

ELS FRANCISCANS I L'ESGLÉSIA CATALANA DEL XIX

- Un plec de consideracions prèvies
- Les afinitats apologetiques i el divorci regionalista.
- Algunes conclusions

[NOTES]

ELS FRANCISCANS I L'ESGLÉSIA CATALANA DEL XIX

Un plec de consideracions prèvies.

En general i després de la crisi oberta, el 1789, per l'esclat de la Revolució Francesa, l'Església començà a refer-se a tota l'Europa catòlica a partir de la segona meitat del XIX i, sobretot, en el darrer terç del segle. Aquest enfortiment, però, hagué d'ajustar-se a un difícil equilibri que Gonzalo Redondo (1) ha sintetitzat d'una manera prou gràfica. Es tracta, fonamentalment, del reciclatge interior de l'Església per trobar el lloc que li correspon en la nova dinàmica del XIX. Es a dir, l'esforç, tot al llarg del segle, per donar una resposta coherent a tres qüestions fonamentals: a) Quina havia de ser la relació de l'Església amb l'Estat ?. b) Com s'havia de vincular l'Església amb la nova estructura social i política sortida de les revolucions burgeses ?. c) De quina manera s'havia de resoldre la relació entre fe i raó ?. En el seu conjunt es tractava d'un debat obert i carregat amb la problemàtica dels fonaments hipotètics de la Teologia. Aquest darrer era un tema que s'havia plantejat a mitjan segle XVIII i havia estat atacat amb contundència per alguns sectors de la Il·lustració.

En el marc de l'estat espanyol aquesta represa eclesial fou afavorida per la Restauració Borbònica d'Alfons XII i el tema de les relacions de l'Església amb l'Estat, ben acompanyat pels avantatges que concedí al catolicisme la Constitució de 1876. (2)

A Catalunya, passada la primera eufòria restauradora, l'esforç de trobar el camí més adient es caracteritzà, en el darrer

quart del segle, per una complexa dinàmica de tensions i de lluites internes entre els diferents estaments de la clerecia. Joan Bonet i Baità hi assenyalà, entre 1880 i 1900, tres grups molt delimitats: l'integrisme, el liberalisme catòlic i el grup de Vic. Esquemàticament, es pot veure, en les tres tendències, la dualitat antagònica entre una Església a favor de la conciliació i d'una Església immobilista i partidària a ultrança de l'Antic Règim. Dit d'una altra manera: una actitud de reajustament davant dels canvis històrics produïts des de finals del XVIII, enfrontada al monopolisme reaccionari, que era l'actitud majoritària del clergat en el darrer terç del segle. Aquesta lluita entre el gruix integrista i la resta del clergat català fou profunda, extensa i estrident. Torras i Bages, per exemple, arriba a queixarse d'un sector de la premsa catòlica pel seu tarannà agressiu i poc edificant. S'enganya -deia- qui creu que encén el seu cor en l'amor de Déu llegint un periòdic (3)

Ja s'ha avançat que, de tots, el sector més important era l'integrista. Els historiadors eclesiàstics acostumen a citar una font molt ben informada com ho és el comunicat del nunci Rampolla al secretari d'estat del Vaticà, Simeoni, el 15 de febrer de 1877. Rampolla hi afirmava que la major part de l'episcopat i del clergat espanyols estaven adherits a la causa carlina i constituïen la força principal d'aquest partit polític (4). Procedent del tradicionalisme carlí, l'integrisme suposava la incompatibilitat absoluta de la fe catòlica i el liberalisme. El sacerdot sabadellenc Fèlix Sardà i Salvany fou l'animador més entusiasta de l'integrisme religiós a Catalunya i ja hem seguit la dinàmica del seu estil en l'organització dels actes del centenari franciscà a Catalunya. Dirigia la "Revista Popular", i aquesta publicació, juntament amb "El Correo Catalán" esdevingueren els seus portaveus més importants. Exposà la seva doctrina en milers d'articles, nombrosos fulletons i, sobretot, en el

llibre El liberalismo és pecado (1884) que marcava l'antagonisme entre la fe catòlica i el liberalisme, de manera que el creient només esdevenia integrament catòlic en la mesura que era integrament antiliberal (5).

El sector més minoritari de les tres tendències assenyalades era el del liberalisme catòlic. La seva proposta consistia en l'acceptació d'una monarquia constitucional i en la pràctica d'un catolicisme liberal en el sentit que podríem dir francès d'aquesta expressió. Es a dir, es tractava d'una alternativa, els referents més importants de la qual eren Felicité de La Mennais, Lacordaire, Montalembert i Guéranger, el grup del diari "L'Avenir" que havia proposat, sense èxit, un camí de diàleg i concòrdia entre liberalisme i ultramontanisme en la dècada dels anys trenta. A més, hom comptava a Catalunya amb el precedent i l'exemple de Jaume Balme. Aquesta tendència fou representada en el darrer tombant del XIX pels eclesiàstics Ildefons Gatell i Eduard Vilarrasa, l'escolapi Eduard Llanas i el canonge vigatà Celestino de Pazos. Entre els seglars s'hi comptava Joaquim Rubió i Ors. Miraren de representar l'antítesi de l'integrisme amb argumentacions polèmiques i doctrinals. Des d'aquesta perspectiva cal veure: l'obra d'Eduard Llanas «Es pecado el liberalismo» o bé El proceso del integrismo de Celestino de Pazos (6). Aquesta polèmica d'integristes i catòlics liberals arribà fins a Roma. Hom hi havia denunciat l'obra de Sardà i Salvany, i El liberalismo es pecado passà dos anys "sub iudice", fins que el 1887, La Sagrada Congregació de l'Index va trametre un document, signat per fra Pius Sacheri, on es feia un elogi desmesurat del llibre del sacerdot integrista i es condemnava, de passada, l'obra de Celestino de Pazos. Aquesta resposta de Roma no fou entesa i promogué un recurs per part de diferents estaments, entre els quals alguns membres de la jerarquia eclesiàstica catalana: els bisbes Benet Vilamitjana i Josep

Morgades, concretament. L'escolapi Eduard Llanas fou encarregat de redactar La exposición a Su Santidad León XIII acerca de la actual crisis religiosa, el 1887, en la qual s'argumentava que les tesis de Sardà i Salvany eren contràries a les encícliques Cum multa, de 1882, i Immortale Dei, de 1885.

El tercer grup és conegut amb el nom de "filó" de Vic i era una tendència sorgida del seminari, inicialment amb un caient literari jocfloralista. Aviat es convertí, però, en un dels motors més dinàmics de la Renaixença i el 1878 creà el seu propi canal de comunicació, "La Veu del Montserrat", revista setmanal fundada i dirigida per Jaume Collell (7). En conjunt esdevingué una generació de cabdal importància per a la Renaixença des d'una doble perspectiva política i literària. Els noms de Jaume Collell, Jacint Verdaguer, Martí Genís i Aguilar, Francesc d'Assís Masferrer i Arquimbau, Josep Serra i Campdelacreu i Josep Salarich foren, d'entrada, els poetes de "L'Esbart de Vic" (8), alguns dels quals, Jaume Collell al davant, participaren activament en el disseny i la configuració d'un determinat catalanisme paralista i conservador. A la vora mateixa dels literats, l'escola vigatana comptà amb altres noms que, a la vora del canonge Collell, jugaren d'una manera més concreta un paper programàtic i ideològic com es el cas de Josep Torras i Bages, Narcís Verdaguer i Callís i, entre altres, la resta dels germans Masferrer i Arquimbau (Josep i Francesc de Paula). A partir dels primers anys vuitanta, el grup vigatà comptà amb el suport de Josep Morgades i Gili, bisbe de Vic des de l'estiu de 1882.

El primer número de "La Veu del Montserrat" sortí el 2 de febrer de 1878 i, sobretot en una primera etapa, la seva vida periodística no fou gens senzilla. De fet representava un sector encara minoritari de la clerecia catalana i, a Vic mateix, fou molt aviat l'objectiu de combat de l'integrisme local. Els integristes

vigatans eren un grup molt influent davant de Pere N. Colomer i Mestres, bisbe de Vic de 1876 a 1881. Per decisió episcopal, per exemple, "La Veu del Montserrat" fou clausurada des del 26 d'abril fins al 12 de juny de 1879. L'incident estava relacionat amb un escrit publicat per la revista en l'apartat "Dietari del Principat" que lamentava el mal estat de la música religiosa i indicava la necessitat de restaurar-la. Sembla que el bisbe, aconsellat pels integristes, no permetia que els músics de la catedral anessin a tocar a les festes profanes. Aquest era el motiu que els més valuosos deixessin de tocar a la catedral on els ingressos eren més aviat migrats (9). A conseqüència d'aquest escrit s'acusà "La Veu del Montserrat", des de les pàgines de diferents revistes integristes (10), d'haver impedit la celebració solemne de la Setmana Santa. Collell replicà i immediatament arribà la suspensió temporal de la revista (11).

Els problemes per a "La Veu del Montserrat" no arribaren només des de l'integrisme vigatà. L'essencialitat catalanista del setmanari fou titllada, amb to pejoratiu, de política pel pontífex Lleó XIII. Ho explica el mateix Collell, en l'apèndix a Homenatge a Maria Immaculada. Corona poètica en llaor de Pio IX .... Per dues vegades, cada vegada que el prevere vigatà tingué ocasió de presentar les seves ofrenes a Lleó XIII, el Papa demanà les condicions ó millor dit la índole de aquest periòdic català, y preguntá especialment si era polítich. Jo á dir veritat, me quedí sorprés de tal pregunta y quant anava á fer del millor modo possible la resposta, Monsenyor Macchi, que es lo Majordom de Sa Santetat, y que's posa á son costat en totes les recepcions, li digué en italiá exes textuals paraules: "Santíssim Pare, no solament no es polítich, sino que va contra la política (...)" (12). Amb tot, quan Lleó XIII repetí el mateix comentari un parell de dies després (13), el to obstinat de la

pregunta papal nequitejà clarament l'esperit de Collell: altra vegada'l Papa tornà a tocar lo punt de la política ab una insistència que revela sobre'l particular idees molt precises i determinades.

I malgrat la intervenció del majordom Monsenyor Macchi, s'ha de puntualitzar que Jaume Collell tenia ben arrelat un determinat esperit de la política. La prova és que a la meitat dels anys vuitanta li vingué la primera temptació de traslladar "La Veu del Montserrat" a Barcelona -per indicació, sembla, de Torras i Bages (14)- a la qual cosa s'oposaren alguns col.laboradors històrics i, sobretot, l'editor Ramon Anglada. El cas és que el catalanisme polític vivia uns moments d'eufòria amb la presentació del Memòrial de Greuges (1885), la publicació de Lo catalanisme de Valentí Almirall (1886), l'Exposició Universal de Barcelona (1888) i la propera redacció de les Bases de Manresa (1892). S'havien creat, d'altra banda, institucions com El Centre Català (1882), el Centre Escolar Catalanista (1886) i la Lliga de Catalunya (1887). Com és lògic de suposar, Barcelona era el rovell de l'ou de la política, l'indret on es cuinaven totes les accions catalanistes i, tot plegat, abonava les inquietuds del canonge. La tibantor entre l'opció barcelonina del setmanari i la continuïtat vigatana va créixer fins a l'inevitable trencament. El 1891, Jaume Collell, Narcís Verdaguer i Callís i Joaquim Cabot fundaren a Barcelona una publicació germana, "La Veu de Catalunya", que es convertí en diari l'1 de gener de 1899. En la seva primera etapa com a setmanari, els objectius de "La Veu de Catalunya" eren del tot similars als de "La Veu del Montserrat" que, a Vic, començà a esllanguir-se fins a desaparèixer amb l'entrada del nou segle, l'any 1900.

En un comentari de síntesi, les notes que caracteritzaven una publicació com "La Veu del Montserrat" queden ben definides en el lema salustia que presidia la revista: "Pro aris et focus", per

l'altar i la llar, és a dir per l'Església i la família que, per extensió, és també la pàtria. Cada vegada que la revista fa balanç tendeix a recordar que els seus objectius són la regeneració religiosa i catalana, però no amb clamors utòpics i de forma anàrquica, sino lleialment i assossegadament, sabent que es té la raó. Aquesta idea regeneradora contra la barbàrie de la civilització moderna es reafirma gairebé tots els editorials de cap d'any. (15)

De les pàgines de "La Veu del Montserrat" i inicialment de la ploma de Jaume Collell en sortí un disseny providencialista de la pàtria, una visió entesa en el sentit que la terra és un do de Déu i la pàtria, la vinculació a un determinat paisatge per dret diví. Tot i tractar-se d'una definició esquemàtica, massa simple i senzilla, el cas és que es tractava d'una argumentació concloent entre la parroquia social de "La Veu del Montserrat", formada per clergues i intel·lectuals catòlics, però també per propietaris rurals o industrials amb fortes connexions amb la terra. El mateix grup de Vic combinava clergues, terratinents i professions liberals, tots però molt vinculats amb l'agre essencial de la terra. Aquesta visió providencialista de la pàtria seria recollida per Jacint Verdaguer en algunes de les composicions poètiques -sobretot a Canigó, 1886- i trobaria l'arquitecte més vigorós i coherent en la figura de Torras i Bages. Primer en la colla d'articles que publicà a "La Veu del Montserrat" amb el títol L'Església i el regionalisme (16) i, més tard, en la definitiva reestructuració de La tradició catalana, el 1892. (17)

.....

En el marc d'aquest panorama un punt crític de la clerecia catalana en el darrer quart del segle, no és pas senzill d'ajustar-hi

els paràmetres que caracteritzaren l'actuació dels franciscans. La intervenció de Ramon Boldú, per exemple, en els actes del centenari de Sant Francesc no s'ha d'interpretar pas com una actuació de militància al servei dels ideals integristes, ni tampoc no s'ha de considerar integrista una publicació com "Revista Franciscana" encara que de tant en tant publicués articles amb to apocalíptic com el que s'ha comentat, en un altre indret, de Joaquim Martí (18). Els interessos de la publicació anaven per altres camins. Essencialment era un punt de diàleg i de referència de tota la família franciscana d'estirp hispana. Per aquesta raó, poso per cas, era més important la crònica en forma de carta d'un missioner des del Perú, que no pas una reflexió conjuntural sobre l'església catalana o espanyola. "Revista Franciscana" era el punt d'encontre, d'escalfament, de reflexió i de militància a favor d'un únic objectiu: treballar pel prestigi, l'expansió i la consolidació de l'orde arreu del món.

Les unitats apologetiques i el divorci regionalista.

Diria que el títol d'aquest apartat s'ajusta i defineix molt bé el tarannà, el capteniment i la manera de fer dels franciscans a Catalunya abans i després de la Restauració de l'orde. L'endemà mateix de la desfeta i la diàspora de 1835, el seu objectiu prioritari s'orientà a refer l'orde, consolidar-ne els fonaments espirituals i recuperar el prestigi perdut. Com succeïa amb altres institucions religioses de trajectòria similar, el tema prioritari era treballar sempre en benefici de la pròpia causa, de la família més immediata dins de la macrofamília eclesial. Si s'esqueïa de col·laborar amb altres sectors de l'església s'hi col·laborava sense problemes ni reticències. I, més encara, en uns anys marcats per les campanyes religioses d'afirmació i per manifestacions multitudinàries en forma d'aplec, que no amagaven els objectius d'una certa instrumentalització política (19). De tota manera, el punt cabdal, repeteixo, era consolidar el franciscanisme, armar-lo amb vocacions vigoroses, estendre el nombre de cases i convents i mirar de posar els fonaments operatius per garantir-li un futur de màxima prosperitat espiritual, apostòlica i missionera.

En la perspectiva franciscana del XIX, qualsevol tema relacionat amb la política cremava massa per tocar-lo amb objectivitat. Havien patit en la pell allò que anomenaven el "mal del segle", és a dir, les conseqüències del liberalisme radical del primer terç del XIX. Per aquesta raó, i d'una manera gairebé consubstancial amb el fet de ser religiós, el seu esquema ideològic s'orientava en el camí d'una gran simplicitat. Era l'esquema

providencialista sense matisos ni picardies. Hom argumentava que el segle XIX havia estat una prova de foc de la providència divina. El sotrac de 1835 havia servit per depurar i envigorir espiritualment l'orde i, de retruc, l'església. Per això mateix, la simplicitat d'aquest esquema i la malfiança vers el liberalisme havien situat l'orde a frec de l'integrisme. Ara bé, no es tractava pas de l'integrisme agressiu i polític en la línia de Nocedal i Sarda i Salvany. No. Fou més aviat una actitud d'integrisme passiu que mirà molt bé de no embolicar-se públicament en els espais oberts de la política. De tant en tant es podia escapar un article beligerant a "Revista Franciscana", però aquest no era pas el tema corrent. Era allò de deixar que tot anés fent el seu camí segons la providència, de mantenir una solidaritat d'esperit amb el combat integrista, però sense fer gaire soroll ni cap mena d'escarafall. Tot i que, repeteixo, el franciscanisme del darrer terç del XIX tenia el convenciment que l'integrisme era un tipus de política favorable als seus interessos, també tenia molt clar que no interessava, de cap manera, d'involucrar-s'hi públicament. Els historiadors de l'orde passen sempre per alt aquest tema i incideixen, una i una altra vegada, que els objectius fonamentals eren la recuperació del prestigi, l'observança més estricta de la vida conventual, les vocacions missioneres i el treball per l'expansió de l'orde. Només com un exemple, Cayetano Barraquer tanca la pàgina franciscana de Los religiosos en Cataluña dient, referint-se al fi de segle: Por gracia de Dios en esta restauración franciscana de Cataluña la observancia y la virtud imperan en sus casas. Me he hospedado en algunas de ellas; veraneando cerca de Vich frecuentemente mataba yo buenos ratos en la biblioteca del convento del Remedio y recorría otras dependencias sacando fotografías, y siempre observé orden, silencio, esplendor del culto, gravedad del coro y demás buenas circunstancias. Loado por

ello sea Dios y prospere la Orden franciscana. (20)

De fet, una lectura atenta del centenari de 1882 pot servir, paradigmàticament, per il·lustrar aquesta actitud de veure-les venir, de tenir, si cal, una presència activa, però no involucrar-s'hi excessivament. Tot i tractar-se del Centenari del Patriarca Sant Francesc, el protagonisme de l'aplec més important, el de "Sant Francesc s'hi moria", anà a càrrec de l'integrisme militant més cridaner. Recordem la carta de Sardà i Salvany al jesuïta Celestí Matas (19 de juliol de 1882): Como habrás visto, estamos armando el centenario catalán de S. Francesch, y queremos ir a Vich en romería y levantar toda aquella montaña. Preside el P. Boldú, y soy yo vicepresidente. La junta es casi toda la de la Romería Nocedal. (21). Si comprovem la llista de la junta (22), aquest "casi toda" deu excloure, a més de Verdaguer, el mateix Pare Boldú, perquè, a continuació, puntualitza: Además, el P. Boldú lo hace como cosa terciaria, y él es el superior general de España. (23).

Repasant, d'altra banda, les cròniques que es publicaren de l'aplec, cal destriar la informació de "La Vespa" que recorda un dels moments culminants de la jornada quan el predicador jesuïta Antoni Goberna crida, des de la trona: ¡Fora el liberalisme! (24). Aquest detall informatiu no es recull, per prudència, a la crònica de Verdaguer publicada a "La Veu del Montserrat", ni tampoc a la informació de la "Revista Franciscana". Sabem, però, que dels tres predicadors que hi participaren, dos eren franciscans (P. Rafael Granada i P. Andreu Balart) i també ho era qui celebrà la missa. Verdaguer puntualitza que els predicadors franciscans dirigian la paraula sagrada al poble, deixant la trona central per lo zelós jesuïta, P. Goberna, que en breus y encesas paraulas feu l'elogi del gran Patriarca Sant Francesch y demostrá la necessitat de sa devoció en nostre temps (25). També la "Revista Franciscana" insinua que el

F.Goberna, que tan admirablemente sabe mover las fibras del corazón de los fieles, logró entusiasmar...(26). Ara bé, amb un tacte primmirat, la informació sobre l'aplec a Sant Francesc s'hi moria encapçalada, a "Revista Franciscana", la crònica de tots els aplecs celebrats aquell diumenge d'octubre: Sant Joan Despí, Sant Celoni, Sampedor, Cervera, Sant Ciprià i Vallirana, entre altres.

Es interessant de veure que l'única informació que mirà de diluir el protagonisme del F.Goberna és, justament, "Revista Popular". La seva alternativa és situar els tres oradors al mateix nivell i donar per fet que tots tres participaven d'una mateixa estratègia, la qual cosa no queda tan clara en la resta de les informacions. L'article de Sardà i Salvany diu: Los oradores (sic) eran contestados repetidas veces con protestas de la enfervorizada muchedumbre y con vivas a Dios, a san Francisco y al Papa-Rey. Grandes cosas oyó allí aquel inmenso pueblo y muy oportunas, y esperamos no las olvidará jamás (27). Embolicant tothom en el mateix paper, Sardà i Salvany donava a entendre que l'acte havia estat del tot unitari i concloent. No va ser així. L'informe del bisbe de Tarragona Benet Vilamitjana al nunci Rampolla (2 de març de 1883), aporta algun detall significatiu, com el fet que la presència massiva -els més de trenta-cinc mil romeus- s'explica perquè tots els bisbes de la província en recomanaren l'assistència. El bisbe de Vic, a més, convidà tot el clergat de la comarca perquè hi participés d'una manera oficial i solemne. I continua Benet Vilamitjana: Sin embargo los intransigentes tomaron sus medidas, anularon a los Obispos hasta el punto de impedirles hablar, como querían, cantando desaforadamente. El día que quiera sabrá el nombre de un sacerdote que se gloriaba de esta hazaña. (28)

La impressió i la hipòtesi més plausible és que el franciscanisme fou més aviat marginat del remolí de l'aplec. Hi

assistí Ramon Boldú, hi anaren els frares i les confraries de tercerols, però el seu protagonisme fou pràcticament nul. Qui guanyà aquesta contessa particular fou l'integrisme i Sardà i Salvany. Els franciscans, amb un excel·lent sentit pràctic, es deixaren endur pel remol. No hi participaren més activament perquè ja els anava bé i, discretament, sense fer soroll, acceptaren que el protagonisme de la festa anés a càrrec del grupet que, el bisbe de Tarragona, qualificava d'intransigents. Ells no tenien cap guerra particular ni amb els bisbes ni amb ningú. En tenien ben bé prou amb la manifestació d'entusiasme de més de trenta-cinc mil pelegrins aplegats a l'ombra de Sant Francesc

* * * * *

El segon aspecte de l'enunciat, el divorci regionalista del franciscanisme català, és una realitat que sembla prou evident en els anys de la immediata restauració, als quals ens referim. Mai no s'interessaren pels plantejaments regionalistes d'un sector de l'església catalana. El franciscanisme es movia, aquells anys i fins a la fi del segle, en una altra òrbita d'interessos. "Revista Franciscana" surt sempre en castellà i mai no es planteja la possibilitat d'introduir-hi una altra llengua. Senzillament, perquè es tracta d'una publicació que es distribueix a diferents indrets de la geografia espanyola i a les missions d'Àsia, Àfrica i Amèrica. La llengua vehicular només pot ser l'espanyola. Exactament el mateix passa amb l'extens catàleg de publicacions de l'Editorial Franciscana (29). Durant tot el segle XIX no hi ha rastre de cap llibre en català. Les primeres publicacions catalanes dels franciscans comencen

a partir de 1926. Joan Arrufat, a La Editorial Seráfica, cita els títols següents: Novena en obsequi de Nostra Senyora dels Munts que's venera a la Parròquia de Sant Boy de Lluçanès. (Vic. Editorial Seráfica, 1926)/ Octavari en honor dels gloriosos màrtirs Teodosi, Evagri i Solutor, patrons de la Parròquia de Sta. Maria de Seva. (Vic. Editorial Seráfica, 1926)/ Verger Carmelità. A la Mare Joaquina de Vedruna i de Mas en el Centenari de la fundació del seu Institut Carmelità a Vich. (Vic. Editorial Seráfica. Sense data)/ Tagamanent. Relació històrica de la antiga imatge de Maria Santíssima que's venera en sa Iglesia Parroquial del mateix nom. (Vic. Editorial Seráfica, 1927) / Vida abreujada del Beat Salvador d'Horta, franciscà. (Tipografia Franciscana. Vic, 1928)/ La Barca d'or. Deixa poètica de Josep Baucells Prat. (Tipografia Franciscana. Vic, 1928)/ Santa Clara d'Àsis. Llegendari franciscà dictat per Sor Eulàlia Anzizu y Vila (Pròleg de Jaume Collell. Vic. Editorial Seráfica, 1928). Es fàcil de veure que només són set llibres en català, entre 1926 i 1928, i només dos pertanyen a una temàtica relacionada amb el franciscanisme. La resta són encàrrecs parroquials. Justament, a partir dels anys vint, l'Editorial Franciscana, instal·lada a Vic des de 1906, acceptava feines d'impressió no estrictament franciscanes. Ho explica Joan Arrufat: Desde esta fecha -1920- nuestras prensas de Vich se lanzan a toda marcha a la edición de hojas, folletos y libros religiosos de toda clase, a cuenta propia y por encargo de los clientes, que van acudiendo en mayor número todos los días al comprobar la nitidez y el buen gusto de sus impresos (30).

Les dades i la cronologia es corresponen amb el fet que una publicació com "Revista de Estudios Franciscanos", fundada per Miquel d'Esplugues, el 1907, no es va publicar en català fins al període comprès entre 1923-1936, "Estudis Franciscans". Tot plegat assenyala

que els franciscans a Catalunya, fins a la segona dècada del segle XX, no es plantejaren la possibilitat de fer apologetica en català. Durant el darrer tombant del XIX, però, no entraren pràcticament en el joc. Segurament no hi tenien gaire interès, estaven massa pendents de la pròpia consolidació com a orde i, a més, tenien un argument molt assumit d'espanyolitat i universalisme de la seva feina. D'altra banda, si una certa afinitat del franciscanisme amb l'actitud integrista sembla evident, si més no a finals del XIX, es pot trobar també una influència per aquesta banda, perquè l'integrisme no ho fou pas gaire, de regionalista (31).

Crec que la clau de volta d'aquesta actitud s'ha de buscar, sobretot, en l'argument d'espanyolitat i universalisme de la tasca franciscana que ja s'avançava en l'article programàtic i editorial del primer número de "Revista Franciscana": Venimos a instruir la gran comunidad de los terciarios de ambos sexos que se hallan extendidos por toda España (...) correspondencias que recibiremos de Asia, especialmente de los Santos Lugares de Jerusalem; de nuestros misioneros del Africa... así como de los diferentes Estados de América, en los cuales florece sobremanera la religión seráfica (32).

Aquest fet no impedia, és clar, que els franciscans tinguessin unes relacions cordials amb els representants més tipificats del sector eclesial regionalista: Jaume Collell, Jacint Verdaguer i Torras i Bages. A la Biblioteca dels Franciscans de Catalunya es conserva algun llibre de Verdaguer dedicat pel poeta (33) i és interessant, sobretot, de seguir les petges de bona relació entre Verdaguer i Ramon Boldú. Verdaguer li dedicà un dels seus poemes més coneguts, Sant Francesc s'hi moria, quan fou publicat en l'edició d'Idil·lis i cants místics (1879). La dedicatòria diu: "Al M.R.P. Fr. Ramon Buldú, director de la Revista Franciscana". No hi ha

referències epistolars conegudes d'aquesta relació, però ben segur que es tractaven, quan calia, amb afecte i simpatia. Per part de Verdaguer, ho demostra el poema dedicat, tot i que la dedicatòria desapareix quan el poema, l'any 1895, s'incorpora al volum Sant Francesc. Per la part franciscana, a més de publicar el poema, excepcionalment en català a la "Revista Franciscana" (34), la publicació sempre que pot lloa el poeta d'una manera ditiràmica. Només com un exemple, fixeu-vos en el detall de la crònica de l'aplec franciscà de 1882: Después de la misa y de los sermones las familias se reunieron sentándose en el llano, y hacia las dos de la tarde fueron entrando en la ermita cuya celebridad ha extendido por toda España el primero de los poetas catalanes de este siglo, Rdo. D. Jacinto Verdaguer, Fbro. (35). Verdaguer i Boldú es devien tractar, sobretot, amb motiu del centenari franciscà de 1882. Tots dos eren de la comissió organitzadora i, segons que es dedueix d'una carta del poeta a Collell (2-7-1882), el superior franciscà tingué també alguna cosa a veure amb la realització del Salteri franciscà. Romancets sobre la prodigiosa vida del Patriarca Sant Francesc. Diu Verdaguer, en la seva carta a Collell, Jo no vull guanyar ni un diner; te sembla si Mosen Maronda voldria despatxarlos en sa hermita?. Jo hi so per poderne estampar més y vendrels al ínfim preu de 4 quartos ó sis. Si ell te apar que no hi vindrà bé, ho faré assí, com m'aconcella lo F. Boldú (36).

Algunes conclusions.

Arribem a la fi d'aquest marc introductorí que serveix de pòrtic i de referència històrica a un treball més concret i precís: l'estudi del franciscanisme de Jacint Verdaguer i del seu poema Sant Francesc. D'altra banda, el poema verdaguerià constitueix l'aportació franciscana de més relleu en la literatura catalana del XIX. Abans, però, de passar als altres estadis d'aquest treball seria bo de plantejar les conclusions més importants que es dedueixen d'aquest marc introductorí. A la vegada, bona part d'aquestes conclusions esdevenen una mena d'entrada i avançament d'aspectes que caldrà estudiar amb més detall en els estadis posteriors d'aquesta tesi.

(*) L'orde franciscana, durant el segle passat, pot considerar-se un paradigma del procés seguit per l'Església tot al llarg del XIX. Hom hi pot dibuixar i resseguir les característiques de decadència, resistència i renaiixença que protagonitzà el món de la religió en un segle de profundes transformacions polítiques, socials i econòmiques. L'any 1835, amb l'assalt i crema de convents, l'assassinat de frares i la diàspora, esdevé el punt culminant de la decadència de les ordes religioses del primer terç del segle. Immediatament després, les lleis desamortitzadores feren la resta. El segon terç del segle, fins a la dècada dels setanta, és el temps de la resistència i el camí de la restauració. Són els anys de l'exili italià (1835-1845), esdevinguts cabdals si es mesuren des de la perspectiva de formació de la generació restauradora (Boldú, Mestres,

Bartomeus, Clariana, Caballero). També són anys d'expansió, impacte i militància de la Tercera Orde de Penitència, i d'actuacions tan importants com la fundació de "Revista Franciscana" i "Biblioteca Franciscana". En les dues dècades anteriors, com a mostra de les iniciatives per obrir camins de presència religiosa, s'ha de parlar de la fallida experiència pedagògica de Francesc Mestres (1845-1860) i de l'assaig del Col·legi de Missioners de Sant Tomàs de Riudeperes (1862-1868). El darrer terç del segle és el de la renaixença centrat en dos fets cabdals: la restauració de l'orde i l'efemèrides de 1882, setè centenari del naixement de Sant Francesc.

(*) És interessant de remarcar que tot el procés fou en certa manera paral·lel al de l'església del XIX, amb la diferència cabdal que la institució eclesial no fou perseguida com ho foren les ordes religioses. De tota manera, sembla prou evident la crisi eclesial catalana en el segon terç del segle. Ara bé, on les coincidències són importants és, sobretot, en el tercer moment. La restauració franciscana coincideix amb la vigorosa renaixença de l'església catalana. Una renaixença que es manifesta en la recuperació del prestigi social perdut i en la recerca de noves alternatives apologètiques, com ara la premsa, els llibres de foment de la pietat i les campanyes religioses. Una bona mostra d'aquesta coincidència són les tres publicacions que s'han seguit fins ara i que nasqueren, totes tres, amb pocs anys de diferència: "Revista Popular", el 1871, "Revista Franciscana", el 1873, i "La Veu del Montserrat", el 1878.

(*) A partir de 1845, que és quan comença el retorn dels exiliats, els contactes amb el franciscanisme italià es mantingueren

pràcticament durant tot el segle. Cal destriar, sobretot, l'amistat de Ramon Boldú i Marcellino da Civezza, i l'enriquiment que suposà el diàleg de col.laboració mútua (Boldú en publicacions italianes i Civezza a la "Revista Franciscana"). Aquest intercanvi ajudà a mantenir clars els nivells de referència, estimulà accions de traducció recíproca i mantingué sempre obert el corrent d'informació de tot el que tirava endavant el franciscanisme italià. En el cas de Verdaguer, aquesta fluïdesa de comunicació ajudà a nodrir la seva biblioteca particular amb un gruix de llibres franciscans publicats a Itàlia.

(*) El franciscanisme català col.laborà en algunes campanyes religioses del darrer terç del segle. De totes, la col.laboració més important fou la seva participació en l'efemèrides de 1882, setè centenari del naixement de Sant Francesc. Des d'una perspectiva ideològica, el seu esquema s'apropava més a l'integrisme de Sardà i Salvany que no pas al sector més obert de l'església. Tanmateix, miraren de no embolicar-se mai en el tema de la política. Qui sap, si per aquesta mateixa raó, o per l'espanyolitat i universalisme del seu missatge, tampoc no sentiren cap seducció especial per la proposta regionalista que, just en aquells anys, prenia força en un dels sectors més dinàmics de l'església catalana.

(*) Malgrat aquest divorci regionalista, l'obra Sant Francesc (1895), de Jacint Verdaguer, es configura com la manifestació artística més important del franciscanisme català del segle XIX. Al seu estudi s'adrecen els apartats que vénen a continuació.

NOTES

ELS FRANCISCANS I L'ESGLÉSIA CATALANA DEL XIX.

- 1.- Gonzalo Redondo, La Iglesia en la Edad Contemporánea. Ediciones Palabra. Madrid, 1985. És important, sobretot, el capítol IV (pàg. 103-137), on s'estudia: a) La Revolució de 1848 i els moviments nacionals. b) Les ordes religioses, les noves congregacions i la renovació de la pietat cristiana. c) L'encíclica "Quanta cura" i el "Syllabus". d) El Concili Vaticà I i la pèrdua dels Estats Pontificis.
- 2.- Preparada a requeriment de Cánovas del Castillo i signada per Alfons XII, el 30 de juny, la Constitució de 1876 presentava com a novetat més important el restabliment de la confessionalitat catòlica (com en la Constitució de 1845), tot i que també s'acceptava en privat la pràctica d'altres cultes. José Manuel Cuenca, a Aproximación a la historia de la Iglesia contemporánea en España, explica que l'església espanyola, sòlidament instal·lada en el marc constitucional de la monarquia de Sagunt, va centrar-se en l'esforç d'un ampli desplegament renovador. Les congregacions i les ordes religioses conegueren un desplegament espectacular i augmentà notoriament el nombre de vocacions eclesiàstiques i religioses. Vegeu també J.M. Amenós, "El fomento de las vocaciones eclesiásticas en España durante la segunda mitad del siglo XIX". a "Seminarios", 1 (1955).
- 3.- Casimir Martí, Secularització i crisi de la institució eclesial al segle XIX. Dins Historia de Catalunya. (Volum V). Salvat Editors. Barcelona, 1979 (pàg. 234)
- 4.- Casimir Martí. Op. Cit. (Pàg. 233). També Albert Manent, Una conversa amb el doctor Bonet i Baltà. "Serra d'Or", maig de 1970. Inclou a Joan Bonet i Baltà, L'Església Catalana de la Il·lustració a la Renaixença. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.
- 5.- Isidor Cònsul. L'Església Catalana de la Restauració, dins Jacint Verdaguer. Història, crítica i poesia. Edicions del Mall. Barcelona, 1986. (pàg.34)
- 6.- Albert Manent, Una conversa amb el doctor Bonet i Baltà. Op. cit.
- 7.- Vegeu l'estudi Maties Ramisa, Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1978-1900. Eumo Editorial. Vic, 1985.
- 8.- "L'esbart de Vic" era un grup de joves poetes format al marge del "Cercle Literari de Vic" que es reunien a la font del Desmai (Folgueroles) per fer sessions de lectura de poemes (esbartades). Tingué una vida molt activa entre 1867 i 1869, i persistí encara fins a 1879 que publicà La garba muntanyesa, recull de poesies de l'Esbart

de Vic.

9.- La nota publicada per "La Veu del Montserrat" (Any II, no.12 / 22-III-1789/ pàg. 46), era aquesta: Cada any es més notable la devoció ab que se celebra la festa de S.Joseph. En exa ciutat parexia verdaderament un dia de festa de precepte, essent molta la concurrència de fiels á las varias y lluhidas funcions que en distints temples se celebraren. Lluhidas hem dit, exceptuada la part de música que verdaderament feya llástima, de modo que es de tot punt necessaria una restauració en aqueix art, o sino veurem decaure la solemnitat proverbial de las festas religiosas en nostra patria. Maties Ramisa, Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat 1878-1900. Op. Cit. Pàg.76, explica tot el procés relacionat amb l'afer de la música.

10.- Foren dues publicacions integristes madrilenyes "La Fe" i "Siglo Futuro". La carta, signada a Vic (14 d'abril) parlava d'aldarulls davant de la catedral que obligaren als músics a retirar-se. El grup d'avalotadors cridava contra el Vicari General i el Secretari de Cambra. El signant culpava "La Veu del Montserrat" d'estimular la gresca.

11.- Jaume Collell, Justa Defensa, "La Veu del Montserrat" (Any II no.17 / 26-IV-1879/. A més de protestar, Collell reproduïa la carta de "J.S." El mateix títol, Justa Defensa, incorporava un escrit de protesta de Ramon Sala Fbre. Canonge Penitencier.

12.- Jaume Collell, Homenatge a Maria Inmaculada. Corona Poética en llahor de Fio IX, ab poesies de divers autors catalans composta y en celebritat del XXV aniversari de la Definició Dogmatica. Segueixen après les fulles soltes del Dietari d'un Romeu Periodista, escrites per lo mateix prebere y á llur temps publicades en lo setmanari "La Veu del Montserrat". Vich. Estampa de Ramon Anglada, 1879 (pàg. 45-46). Aquest dietari, amb el nom de Fulles soltas del Dietari d'un romeu periodista, fou publicat a "La Veu del Montserrat" en els numeros 8-9-10-11-12-12 (des del 22 de febrer fins al 29 de marg de 1879).

13.- Jaume Collell, Homenatge a Maria Inmaculada. Corona... Op. Cit. Pàg. 47.

14.- Maties Ramisa, Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu de Montserrat" 1878-1900. Op. Cit. Pàg. 76-77.

15.- Maties Ramisa, Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu de Montserrat" 1878-1900. Op. Cit. Pàg. 81-82.

16.- Torras i Bages publicà L'Església i el regionalisme en una tanda de tretze articles a "La Veu del Montserrat" entre el 21 de maig i el 13 d'agost de 1887. Una edició moderna d'aquest treball es troba a Josep Torras i Bages, L'Església i el regionalisme i altres textos (1887-1899). Edició a cura de Joan Lluís Pérez Francesch. Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1985.

17.- Josep Torras i Bages, La tradició catalana. (1a.edició) Impremta F. Giró. Barcelona, 1892/ (2a.edició) Impremta Anglada. Vic, 1906.

- 18.- Ja s'ha donat notícia, en un altre apartat, de l'article de Joaquim Martí, El por qué del séptimo centenario de san Francisco de Asís. Vegeu les pàgines 183-184 i la nota 32 de l'apartat anterior.
- 19.- Com a botó de mostra es pot argumentar tota la campanya integrista en la celebració del Setè Centenari del naixement de Sant Francesc. Vegeu, en l'apartat anterior, la campanya de premsa de Fèlix Sardà i Salvany a la "Revista Popular".
- 20.- Cayetano Barraquer, Los religiosos en Cataluña. Tomo IV. Imprenta de Francisco J. Altés y Alabert. Barcelona, 1915. Pàg. 591-594.
- 21.- Vegeu les notes 39, 40 i 41 del capítol anterior. També l'apartat La temptació integrista de "Revista Popular" (pàgs.185-191).
- 22.- Per recordar la composició de la junta organitzadora, vegeu la pàgina 174, a l'inici del capítol anterior.
- 23.- Vegeu nota 21.
- 24.- "La Vespa" no.28 (22 d'octubre de 1882). Pàgs. 1-2
- 25.- Jacint Verdaguer, La romeria a Sant Francesch s'hi moria. "La Veu del Montserrat", no. 41 (14-X-1882). Pàg. 324.
- 26.- "Revista Franciscana", no. 119. Novembre de 1882. Pàg. 195.
- 27.- Fèlix Sardà i Salvany, Nuestras campañas franciscanas. "Revista Popular", no. 618 (12 d'octubre de 1882). Pàg.255.
- 28.- El text sencer de l'informe de Vilamitjana ha estat publicat per Vicente Carcel Ortí a Los obispos españoles y la división de los católicos. La encuesta del Nuncio Rampolla. "Analeta Sacra Tarraconensis" no. 55-56 (1982-1983). Pàg. 153.
- 29.- Una anàlisi, un punt problemàtica, d'aquest catàleg es pot seguir a l'estudi de Juan Arrufat, La Editorial Seráfica. "Revista Franciscana" no. 963-964. Febrer-març, 1929. Pàgs. 105-116.
- 30.- Juan Arrufat, La Editorial Seráfica. Op. Cit. Pàg. 112.
- 31.- De tota manera, val la pena d'assenyalar un dels moltíssims fulletons impresos per Sardà i Salvany. Es el text d'una conferència que ell mateix llegí i publicà en català, l'any 1892, amb el títol de Religió i regionalisme. Es un text apologetic que no nega el regionalisme, accepta el paper d'una Catalunya restaurada i, quan la defineix, no s'allunya gaire dels plantejaments de Torras i Bages a La tradició catalana.
- 32.- "Revista Franciscana". Editorial, ¿A qué venimos?. no. 1, gener de 1873.
- 33.- He vist un exemplar de Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos, dedicat per Jacint Verdaguer Al M. Rnt. P. Aguillo. Provincial de P.P. Franciscans de Catalunya.
- 34.- El poema es publicà a "Revista Franciscana", no. 21, setembre de 1874. Ocupa tres pàgines (269-271) i la versió catalana del vers

s'acompanya d'una traducció castellana en prosa.

35.- "Revista Franciscana", no. 119, novembre de 1882. Pàg. 195.

36.- Epistolari de Jacint Verdaguer. Volum III (1880-1882).
Transcripció i notes per J.M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas.
Editorial Barcino. Barcelona, 1971. Carta 319. Pàg. 244.